

RÁKOSI VIKTOR MUNKÁI
II

GALAMBOS PÁL NAPLÓJA

—

JOBBADÁN AMERIKÁBAN

RÉVAI TESTVÉREK
IRODALMI INTÉZET R.-T.
BUDAPEST MDCCCCIII

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 3.0 Unported (CC BY-SA 3.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/deed.hu>

TARTALOM

GALAMBOS PÁL NAPLÓJA

MONTE-CARLO.

A LÉGIÓBAN.

A BAUDIN FEDÉLZETÉN.

A KÁPLÁR.

KATONAÉLET AFRIKÁBAN.

A SIVATAGBAN.

A KIGYÓ.

A PÁRISI FIU.

AZ AIN-SZEFRAI FEHÉR ASSZONY.

NIELSEN ERIK SZERELME.

NIELSEN ERIK HALÁLA.

EL ÁZSIÁBA!

TONKIN FELÉ.

BU-LAM ISTEN.

KATONAÉLET AZ ERDŐBEN.

A HÓHÉR ESKÜVŐJE.

A SZENT KROKODILUS.

AZ ÉGETT POFÁJÚ.

A HINDU.

AZ EZERÉVES TEMPLOM.

ÉJJELI HARC.

A RABLÓK FOGSÁGÁBAN.

A SZABADULÁS.

BEFEJEZÉS.

JOBBADÁN MIHÁLY AMERIKÁBAN.

ELSŐ FEJEZET.

A háziur távirata.

MÁSODIK FEJEZET.

Bucsu a szülőföldről.

HARMADIK FEJEZET.

Jobbadán megszólal.

NEGYEDIK FEJEZET.

A vihar.

ÖTÖDIK FEJEZET.

A háziur levelei.

HATODIK FEJEZET.

Jobbadán Mihály megérkezése.

GALAMBOS PÁL NAPLÓJA

MONTE-CARLO.

Arra neveltek a szüleim, hogy költsék és nem arra, hogy keressek. El is költöttem mindent, a mit rám hagytak, urasan, előkelőn. Egy reggel aztán öreg inasom, a ki mindig ismerte vagyoni viszonyaimat, így szólt:

- Urfi, összes pénzünk ezer forint.
- Akkor majd kölcsön veszünk.
- Hitelünk is kimerült már. Nem kapunk mi már széles e hazában egy krajcárt sem.
- Hát mit csináljunk, Mihály gazda?
- Nekem van egy gondolatom, urfi. Váljunk el. Én megyek haza, a falumba. Maga meg világ-gá bujdosik, elmegy olyan országba, a hol nem ismerik, a hol tehát megpróbálhat dolgozni.
- Mondasz valamit öreg, utolsó barátom. Hol az az ezer forint?
- Azt nem adom oda urfi, csak mikor már felült a vonatra.
- Nem bizol bennem?
- Nem. Én itthon eladom a butorokat, a képeket, a szobrokat s abból kifizetem a becsületbeli adósságait. Föl vannak nálam jegyezve. De az urfi menjen el innen. Itthon már nem lehet más emberré. Nem járhat a villamoson olyan utcákon, a melyeken eddig számozatlan fiakkereken robogott.
- Igazad van. Olyan bölcs vagy, mint egy arab kalifa. Kinevetnének, lenéznének, sajnálkoznának fölöttem. Utazom.

Fölmentem Bécsbe és felültem a nizzai direkt luxusvonatra. Zsebemben ezer forinttal megérkeztem Monte-Carlóba. Itt akartam új életet kezdeni.

Valamelyik görög (vagy talán francia?) bölcs mondja, hogy a szerencsét sohse éri utól az, a ki kergeti. Ez rajtam is beteljesedett. Egy darabig csak tanulmányokat tenni jártam a játékbarlangba, aztán megállapítottam a szisztémámat s játszani kezdtem.

Nagy tét állt. Ha nyerek, maradok ur, ha vesztek, megyek Amerikába hotelszolgának.

A sors nem akarta mindjárt, hogy hotelszolga legyek. A szerencse kacérkodott, flirtelt velem. Rám mosolygott, a hajamat simogatta, a lábamat nyomogatta - de mikor én a biztatásra, mint afféle ügyetlen udvarló, merészebb lettem, hátat fordított.

Egy este vagyonom lement tiz napoleonra. Visszamentem Nizzába, óvatosságból vettem egy revolvert belőle. Hátha később nem telik. Megvigasztalt a tudat, hogy köztem és a hotelszolga közt ez a fegyver áll még.

Másnap a Hôtel d'Angleterreben ebédeltem. Jól étkeztem, erős bort ittam. Azt akartam, hogy az este Monte-Carlóban kitűnő kondícióban üljek a játékasztalhoz. Az igazi játékos testét is gondosan elkészíti az ütközetre.

A szomszéd asztalnál egy igen csinos hölgy ült. Párisi elegancia, de nem a drágább fajtából, mutatkozott rajta. Inkább rossz szokásból, mint érdeklődésből merőn néztem rá. Ő visszaneézett, aztán elpirult és lesütötte a szemét.

Ez nem normális.

Mikor fölvetette a szemét és látta, hogy még mindig rá nézek, elnevette magát.

Teremtucscse, ez ismerős lesz.

Kiment a terrasra kávézni, utána mentem, köszöntem neki, melléje ültem s franciául kezdettem diskurálni.

- Ugyan? - szólt ő nevetve és magyarul, - hát annyira nem ismer rám? Mennyivel hivebb az én emlékező tehetségem? Hja, egy leány sohse felejt el azt, a ki őt megcsókolta.

Én megcsókoltam? A dolog egyre rejtélyesebb lesz.

Végre ő őszintén kipakolt. Említett egy hírneves primadonnát, a kinél ő - szobalány volt. Én pedig járatos voltam a házhoz. Egy napon összeveszttem ott egy gróffal, s tökfílkónak neveztem őt. Nem tehetek róla. - Nem tartozom az egyetileg szervezett s a kereskedelmi törvényszéknél bejegyzett demokraták közé, a kik minden grófot eo ipso tökfílkónak tartanak - de ez a gróf tényleg az volt. Másnap súlyos föltételekkel párbajt voltunk vivandók. Mikor elmentem, az előszobában a szobacicus szenvedélyesen a nyakamba borult, megcsókolt, s a fülembe sugta:

- Vigyázzon, a gróf kitűnő lövő.

Ez az előtttem ülő elegáns hölgy volt az akkori szobalány.

- Rózs! - kiáltottam.

- Az.

- Csak nem voltál szerelmes belém?

- De igen.

S arca biborvörös lett.

- Szegény lány, és én nem is álmodtam róla. No most alkalmad van rá, hogy kiszerez belőlem.

- Hogyhogy?

- Tönkrementem. Szegény ördög vagyok. Összes vagyonom hét arany, meg egy revolver.

A leány elsápadt.

- Minek az?

- Olcsó expresszvonat a másvilágra. No, de légy nyugodt, ma este még szerencsét próbálok. Hát te hogy kerültél ide?

- Emlékszik még...

Szégyenkezve közbevágtam.

- Bocsásson meg Rózs! most veszem észre, hogy én magát egyre tegezem... ezentul magázni foglak...

- Ahogy parancsolja, - felelt a lány kellemes mosolylyal, - tehát a kis Lucinay vicomte, a ki attaché volt a bécsi francia nagykövetségnél, magával vitt Párisba. Énekelni és táncolni tanított... aztán Amerikában is jártam. Énekesnő lettem s szerencsét csináltam.

- Gratulálok. Ilyen a sors. Egyik föl, másik le. Játszani jött ide?

- Játszani. Tegnap is százezer frankot nyertem.

- Maga volt az? Hallottam beszélni, hogy a párisi Miracle-színház egy tagja rengetegül nyert...

- Hisz az én vagyok!

- Ne mondja!

Beszélgettünk még mindenféle számárságot, aztán felültünk a vonatra és átmentünk Monte-Carlóba. A lánynak roppant jókedve volt s egyre villogtatta fehér fogait. Négy órakor leültünk játszani. Hétszer tettem hét aranyat - elvesztettem. Megtapogattam a revolveremet. A helyén volt. A szívem is.

Fütyörészve jöttem ki a teremből. Miért is busuljak? Nem itt vesztettem el a vagyonomat; itt csak ezer forintot hagytam. Igaz, hogy ez az utolsó mentőhorgonyom s ez is elszakadt. Gombház, ha leszakad lesz más. Pardon, igazítsuk ki, lesz más - világ.

Lenéztem a magas terrasról a tengerre, mely fölött, mintha a nap arany lehellete lett volna, úgy uszott a nyári levegő. Mi szép az élet, kár hogy oly keveseknek szép! A porladó ősök, a megfordított cimer, a családi sirbolt körül őrt álló nagy jegenyék egy pillanatra eszembe jutottak... Ez volt a bucsu hazámtól... Aztán eszembe jutott a nizzai morgue, a hol üveg alatt megfagyva, meztelenül ki leszek téve a kofák kíváncsiságának és részvétének... aztán eszembe jutott a traveillani szomorú völgy, az idegenek temetőjével... ott fogok nyugodni s mához egy évre már a keresztfám ki fog dőlni és senki sem lesz, a ki visszadugja. Egy kéz érintette vállamat. Rózsie volt.

- Nos uracskám, vesztettünk?

- Mindent.

- Lestem, s szaladtam maga után, hogy meg ne szökjék.

- Hát mit akar velem csinálni?

- Vigyázni, míg újra megjön az esze.

- Bajosan jön az meg többet.

- No, majd meglássuk.

Ezzel belém kapaszkodott.

- Tudja-e, hogy megint nyertem huszezer frankot.

- Bolond szerencséd van.

- Az. Hol vacsorálunk?

- Nem vacsorálok én már fiam, nincs egy vasam se.

A lány biborvörös lett, lopva rám-rám nézett, sokáig hallgatott. Végre megszólalt:

- Adok én magának... kölcsön... a mennyit akar... Roppant sok pénzem van.

Egyszerre összefutott a szemem előtt a világ. A park beleszaladt a tengerbe, az ég meg leszakadt a vízbe. Vörös lett minden előttem.

- Nem, Rózsie, - feleltem halkán, - csak nem hiszed, hogy a régi jó időkben adott borraivalókat most visszakérem tőled. Isten veled..

A leány szeméből kicsordult a könny.

- Nem, nem úgy gondoltam, ne vegye sértésnek... csak a szeretet sugallta szavaimat...

- Köszönöm Rózsie, te jó leány vagy és én nem haragszom rád...

Intettem neki s lehaladtam a lépcsőn. Lent, a ciprusfák közül még egyszer köszöntem neki. Lassan intett egyet a zsebkendőjével s aztán a szeméhez vitte.

...Egy ékszerkereskedőhöz mentem s odaadtam a gyűrűmet. Hatvan frankot adott érte. Testvérek közt megért háromszázat. De hát elég lesz nekem a bucsulakomára. Visszamentem Nizzába. Megsemmisítettem mindent, a mivel kilétemet megállapíthatják. Inkognito akarok meghalni. Ne tudja a halál, hogy milyen becses zsákmányt, az utolsó Galambost viszi magával.

Vacsora után a kávéházba mentem... Német turisták pezsgőztek, kik ezer frankot nyertek Monte-Carlóban. Lärmáztak és garázdálkodtak. Az egyik egy sörös poharat tele töltött pezsgővel és elkezdett kiabálni:

- Azt a szomoru szamarat nyakon öntöm.

És felém közeledett. Én magam elé tettem a revolvert s szólék:

- Nézze uram, én éppen főbelőni készülök magamat s azon gondolkozom, hogy ne küldjek-e magam előtt néhány hengegő németet a másvilágra.

Halotti csönd lett. A németek fizettek és elkotródtak.

Egy magas barna ember, a ki látta a jelenetet, odaült hozzám.

- Ön meg akar halni?

- Meg.

- Ajánlok erre önnek egy jobb módot.

- Mit?

- Álljon be az idegen légióba. Ön fiatal, erős, a kalandokat biztosan szereti. Talán új életet kezdhet... Mindenesetre, ha elunja a dolgot, bármely pillanatban föbe löheti magát.

...Másnap az idegen légió katona-passzusával a zsebemben utban voltam Marseille felé.

A LÉGIÓBAN.

Az az ur, a kinek biztatására a nizzai kávéházban beálltam a francia idegen légióba, azt is mondta:

- A légióban úgy el van ön temetve, mint a pinty. Sohase tudja meg senki, hogy hova lett. Olyan csöndesen elpusztul valahol Afrikában vagy Tonkingban, hogy a kakas se kukorékol utána. Lehet azonban, hogy valami bolond szerencséje akad, kitünteti magát, megkapja a francia polgárjogot, s átlép a francia hadseregbe... Szép karriert csinálhat...

Ezeket a szavakat gondolkodtam, mikor a gyorsvonaton Marseille felé robogtam.

Különös pályafutás, az bizonyos... Egy magyar ur, a ki beáll verekedni idegen nemzethez, mint egy középkori kondottieri, a kinek egyebe sincs jó kardjánál és bátor szívénel. Hát odahaza nem volna már számomra semmi munka? Boldog-e a nép, gazdag-e az ország, erős és hatalmas-e a gentry, hogy egy ősi sarja ilyen nyugodtan, mint én, beáll kalandornak azzal a kilátással, hogy egykor valami tonkingi mocsárban felfalják a vadállatok?

Az az egypár csöpp, a mi kuruc őseim véréből még megmaradt bennem, sugallta ezeket a gondolatokat. S végre is beláttam, hogy ha odahaza zsákokat hordok, akkor is nemesebb munkát végzek, mint ha a francia hadseregben tábornokságig viszem s visszafoglalom Elzasz-Lotharingiát.

Beláttam. De másokra nézve láttam be. Tegyenek úgy az utánam következő hajótöröttek. Számomra nincs visszatérés a régi hazába.

Carpengrasseban beült hozzám egy fiatalember. Sétapálcáján és kendőbe takargatott kis pakkon kívül semmi sem volt a kezében.

Vele beült egy jól táplált ur is, a ki rögtön elővette a *Petit Meridional* című lapot és bele mélyedt.

A fiatalember kölcsön kérte az én lapomat és beszélgetni kezdtünk.

Pár szó után bizalmas tónusba csaptunk át, mert kölcsönösen kiderült, hogy a légióhoz megyünk.

(A *Petit Meridional* olvasója egy percre letette lapját és figyelmesen végignézett.)

Uj ismerősöm olasz volt s nagy bőbeszédűséggel elmondotta, hogy könnyelmű adósságok elől menekülve szánta magát erre a kétségbeesett lépésre.

- S ön?

- Monte-Carlo.

- Elég, ne folytassa. Van pénze?

- Van vagy hatvan frankom.

- Tehát nem kapott foglalót a légió irodájában?

- Nem, nem is kértem.

- Nekem a foglalóból van még harminc frankom. Tudja mit? Csapjuk össze s álljunk meg Marseille előtt Rochegrandban.

- Minek?

- Fölséges hely. Mulassunk egy napot s egy fitying nélkül vonuljunk be a légióhoz. Aztán, ha nyakunkon lesz a vasiga, ugy sem ugrálhatunk többet.

- Nem bánom.

Ekkor a *Petit Meridional* olvasója letette lapját s nyájasan így szólt hozzánk:

- Uraim, legyenek szivesek egyenesen Marseillebe menni, mert holnap indul a transzport Afrikába.

- Mi köze magának hozzá? - kérde Tagliano.

- Hatósági közeg vagyok, - felelt szerényen a jól táplált ur.

- Talán éppen mouchard (spicli)?

- Nem, de titkos rendőr.

- S meg van bizva, hogy minket Marseillebe szállítson?

- Körülbelül. Főképp önt, Tagliano ur, a ki már megkapta a foglalót.

- Nohát, ez szemtelenség, gentlemanekkel így bánni. Spicli ur, ön lesz szives kiszállni.

- Hogy érti ezt?

- Ugy, hogy takarodjék ki a kupéból, különben megfojtom.

- De hisz a vonat robog.

- Annál rosszabb önre nézve.

- Ön megőrült.

- Készüljön. Majd számolni fogok. Egy...

A detektív nyugodtan revolvert vett elő. De mielőtt fölhuzhatta volna a kakasát, megragadtam és kicsavartam a kezéből.

Azalatt Tagliano kinyitotta az ajtót s mielőtt megakadályozhattam volna, egy szempillantás alatt kilódította rajta a boldogtalant.

Meghült bennem a vér. Tagliano utána nézett.

- A gazfickó fölugrik és fenyegetődzik. Semmi baja. Adieu!

Megtörölte a homlokát és leült. A revolvert vizsgálgatta.

- Az üzlet egy revolvert jövedelmezett tisztán. Csak azt sajnálom, hogy elmarad a roche-grande-i muri, mert a történetek után nekünk egyenesen Marseillebe kell mennünk, hogy el ne csipjenek...

- De a marseillei pályaudvaron is elfoghatnak. Az az ember azóta bizonyosan föllármázta már a rendőrprefektust.

- Pedig az baj... egypár esztendő a nyakamba sóznak...

- Ez hamarabb is eszébe juthatott volna.

- Minek? Mi olaszok előbb végrehajtjuk a tettet s csak azután gondolkozunk, hogy miképp bujjunk ki a következmények alól.

- No hát gondolkozzunk.

Tagliano cigarettára gyújtott. Mig abban tartott, egy szót se szólt, de mikor a végét kihajította az ablakon, fölkiáltott:

- Megvan!

Azzal egy darab papirosra a következő táviratot írta:

*Commandant de la legion étrangère
Marseille
Caserne Napoleon...*

Ma este 8-kor érkezünk. Légió n esett sérelem férfias megboszulása miatt le akarnak tartóztatni. Kérünk ellenintézkedéseket.

*Tagliano, - Galambos
új légionisták.*

- Így, ezt a legközelebbi állomáson föl fogjuk adni s minden rendben lesz.

- Gondolja?

- Hogyne! Nem ösmeri a légiót. Egyenként a legelzüllöttebb alakokból állhat, de a testületi szellem, a testületi becsületérzés roppant módon ki van fejlődve benne. Az egyén ott semmi, a légió becsülete azonban szent. Rendkívül összetartanak. Nem tudom, mi fog történni, de valami történik, az bizonyos.

A vonat megállt Marseille rendező-pályaudvarán. A perronon egy napbarnított tengerész-hadnagy stentori hangon kiáltott:

- Tagliano, Galambosz legionáriusok szálljanak le.

Sietve leugrottunk s a hadnagy előtt tisztelegve megálltunk.

- Tagliano, Galambosz, a kik táviratoztak?

- Igen, hadnagy ur.

- Kövessenek!

Egy tágas batárba ültünk, szembe a hadnaggyal.

- A rendőrség a központi pályaudvaron várja önöket, a parancsnok azért intézkedett így. Mit csináltak?

Tagliano gyorsan és dühösen előadta neki az ügyet.

- Okosan tette, hogy kidobta a maflát, - szólt röviden a hadnagy.

A hadnagy ideiglenesen a légióhoz volt beosztva szolgálattételre s testtel-lélekkel hozzája szított.

A kaszárnyában az este konszignálták a legionáriusokat. Kétszáz rekruta s egy század régi legionista várta ott az elszállítást. A kázin előtt, az udvarban pipáltak és várták a két hőst. Köztük kellett elmennünk, hogy a parancsnok irodájába jussunk. Nagy kíváncsisággal must-ráltak s én is érdeklődve néztem szét jövendő bajtársaim közt.

- Jó estét, fiuk! - szóltam, megemelve kalapomat.

- Jó estét, camarade, - felelt vissza tiz-husz hang.

Egy öreg katona kivette szájából pipáját, s szólt:

- Ne féljetek, gyerekek, megvédelmezünk.
- Bizunk a légióban s az ördögtől se félünk, - kiáltott vissza Tagliano.

Helyeslő mormogás zugott végig a katonákon.

A parancsnok egy legionista kapitány volt, a kit az új transzport átszállításával biztak meg. Viharvert, keményképű ember: sok öldöklést láthatott már életében. Tagliano előadta az ügyet.

- Bolond dolog, nem tudom, hogy másznak ki. No majd meglátjuk. Mi volt ön eddig? - kérde felém fordulva.

- Gazdag ur.

- Szép foglalkozás. S ön?

- Ügyvédjelölt, - felelt Tagliano.

- Szóval tanult emberek. Örvendek. Sandruze!

Egy káplár előlépett.

- Vezesd a két legionistát a szobájukba.

Egy kicsit megmosakodtunk, aztán lementünk a kantinba vacsorálni. Ott már Sandruze előadta ügyünket s mindenki meleg kézszorítással fogadott. Mondhatom, hogy sokkal több finom uri kezet fogtam meg, mint munkában megdurvultat. Sandruze már azt is tudta, hogy itt járt a rendőrfőnök titkára s kérdezte a parancsnoktól, hogy hova lett az a két legionista, a kiknek este nyolckor kellett volna megérkeznie? Mire a parancsnok ártatlan arccal azt felelte, hogy bizonyosan a városban mulatnak s csak reggel fognak berukkolni.

Tíz óra tájban (mi még a kantinban mulattunk) sietve jött vissza a titkár; a rendőrfő biztosan tudja, hogy a parancsnok kocsin hozatta be a legionistákat a külső állomásról. A parancsnok nem tagadta.

- Nos, akkor adja ki.

- Előbb kihallgatom őket, mert nekem is van közöm hozzájuk.

- Jó, de reggel érte jövünk, ha kell, karhatalommal.

- Legyen szerencsém.

Ez volt a párbeszéd a parancsnok és a titkár közt. A titkár távozása után a tengerésztiszt is sietve elhagyta a kaszárnyát. A légiót pedig cakkumpak, a rekrutákat cókémókjukkal az udvarra kiállították és számba vették. Éjfélkor megjelent a hadnagy és jelentette, hogy a behajózásra minden készen van. A kaput kitárták. Indulj!

Dob- és trombitaszó nélkül bevonultunk a kikötőbe s egy óra múlva mindnyájan a *Baudin* szállítóhajón voltunk. Négy órára behajóztak tisztjeink s nyolc órakor már a fényes nagy vizeken lebegve haladtunk Afrika felé.

A BAUDIN FEDÉLZETÉN.

A *Baudin* szállítóhajó az idegen légió negyedik ezredének két századával s kétszáz, a légiónak szánt rekrutával utban volt Algier felé.

Éjjel, hirtelen történt a behajózás, a mi kedvünkért, kik a detektivet a vonatról ledobtuk.

A nagy, elektromos lámpások fényénél láttam, hogy összes bajtársaim a fedélzeten vannak, s nézik, mikor a külön gépek csikorogva huzzák föl a két óriási vasmacskát. S láttam az arcon a megkönnyebbülést, mikor a gőzhajó kürtje tompa búgással jelentette az indulást. Ugy látszik, nem egy embernek volt oka örülni a fölött, hogy örökre hátat fordít a vén Európának, hol bizonyára élénk összeütközésben volt a hatóságokkal.

Még a kapitány nem nyomta meg a gépházba vezető csengettyű gombját, de már a kormánykerék csikorgott s a hajó lassan fordult önmaga körül. E pillanatban a vízből egy kiáltás hangzott, egy reflektort a hang felé irányoztak s a fénysávban egy emberfej jelent meg.

- Dobjatok le egy kötelet! - kiáltott felénk.

A kapitány intésére egy mentőöv odarepült eléje, az ismeretlen belekapaszkodott s a kötélnél fogva a matrózok fölhúzták a fedélzetre.

Pár perc múlva a víztől csurgó alak ott állt a kapitány előtt, mi meg kíváncsian körülötte csoportosultunk.

- Ki vagy? - kérde a kapitány.

- Pietro, szicíliai matróz.

- Mit akarsz?

- Beállni az idegen légióba.

- Ez Champsaur kapitány dolga.

A mi kapitányunk előlépett a tömegből.

- Miért jössz az utolsó percben s ilyen föltűnően? - kérde Champsaur parancsnok.

- Szöknöm kellett, mert még szerződésemet köt a *Taorminá*-hoz.

- Ez nem ok arra, hogy ilyen kalandos módon toppanj ide, fiam. Te rossz fát tettél a tűzre.

A matróz hallgatott.

- No, csak ki vele, fiam, vannak a légióban, hál' Isten, szép számmal, a kik apró gazságok miatt menekültek ide.

A rekruták röhögtek a kapitány tréfáján.

A szicíliai fölvetette a fejét.

- Hát bizony én, parancsnok ur - loptam.

Míntha a tömegen morgás futott volna végig.

- Mit loptál? - kérde egyszerre rideggé lett hangon a parancsnok.

- Elloptam a kormányos aranyóráját és az ágyamba rejtettem. Éppen most vizsgálják a legénység hálótermét s ezért jónak láttam hirtelen elvitorlázni.

- Bitang gazember vagy, a légiónak nincs rád szüksége. Félicien! - kiáltott a kapitány.

Egy óriás káplár lépett elő.

- Dobd vissza a sziciliait!

A káplár villámgyorsan fölnyalabolta a remegő olaszt s minden habozás nélkül áthajította a korláton, a tengerbe.

A légió magához térve meglepetéséből, hurrát ordított, Champsaur nyugodtan fölment a kapitányi hidra, a kapitány jelt adott a gépészeknek, hátul a hatalmas csavarkerék zugva kezdte verni a tengert, mely fehér tajtékot turt.

- Vesszetek a tengerbe! - kiáltott vissza éles hangon a sziciliai, a mint fölbukott a víz alól.

- Köszönjük, hasonlóképp! - feleltek vissza karban a legionáriusok.

Elsiklottunk a temérdek hajó közt, elhaladtunk a világító torony mellett, a gépek teljes erővel kezdtek működni, a hatalmas hajó zúgott, regett s a vízbe furódó orra ölmagas hullámokat vert föl.

Aludni tértünk. Mondhatom, hogy igen különös gondolatok közt hevertem bele koporsószerű ágyamba. Eltemettem magamat. Öt évi rabságot esküdtem Franciaországnak, melyből ha szabadulni igyekszem, büntetésem halál. Nagyokat sóhajtottam és foroghattam, mert Tagliano, a ki a fölöttem levő ágyban feküdt, megszólalt:

- Busul?

- Egy kicsit.

- Megbánta, hogy fölcsapott a légióba?

- Nem. Érdekel ez az idegen, nyers és vad katona-élet és kíváncsian várom a folytatását. De néha eszembe jut, hogy bizony okosabban is csinálhattam volna az életet. Mint ur jöhöttem volna Afrikába, oroszlánt vadászni, e helyett mint közkatona jövök ide borjut cipelni s esetleg ismeretlen feketéket megölni ismeretlen fehérek érdekében.

- Bizony, bizony, - sóhajtott Tagliano, - oroszlán helyett borju. Nagy esés.

- Aztán meg rosszul esik ezt az öreg, kényelmes, jól berendezett, uri Európát elhagyni... a hol sok jó barátunk és oly sok szép, vidám barátnénk van...

Egy szemközt fekvő norvég fiu fölemelte a fejét s beleszólt:

- Én is sajnálom a földet, a hol bölcsöm ringott és a hol édesanyámtól járni és beszélni tanultam...

Erre már sok fej megjelent a koporsók szélén s lassankint beszélgető társasággá lettünk. Többen pipára gyújtottak. Egyik megszólalt:

- Boldog az olyan ember, a ki még honvágyat is érez!

Különös, keserű hangon szólt. Mindenki ránézett s a norvég így szólt:

- Ön is csak született valahol.

- Szibériában, ólomhányászok által lakott faluban. Az apámat, a ki tanár volt Moszkvában, azért küldték oda száműzetésbe, hogy elpusztuljon. Óh, mert jaj az okos embereknek minálunk! A boldogtalan aztán nemhogy elpusztult volna, de megházasodott... így születtem én. Van nekem hazám? Hazám nekem az a föld, a melyet apám mindennap megátkozott, mikor az ólommérget fujva ki tüdejéből, a nehéz napi munkából hazaérkezett? Hazám nekem az a föld, a melyen rabláncok csörgésén, a felügyelők kancsukájának csattogásán kívül egyebet nem

hallottam?... Aztán kegyelmet kaptunk. A kegyelem úgy szólt, hogy örökös száműzetés, de megfordított irányba, Európába... Így kerültünk Párisba. A hol annyi a nyomoruság, mint ott, nekünk már kevés hely jut. És anyám sokszor visszasírta azt a sívár, pusztasibériai völgyet, melyben a mi disznóólszerű házuk állott, a végében egy kis zöldészes kerttel... Mit sirassak én Európán? Bár sohse látnám többet.

S az orosz kis fapipájából elkeseredetten fujta a füstöt. Mindnyájan bizonyos szájalommal néztünk rá.

A norvég megszólalt:

- És nekem, érzem, mégis fájdalmat okoz, itt hagyni ezt a világrészt, melynek pedig csak legterméketlenebb részét nevezhetem hazámnak. Mindig előttem áll az a kis faház, a magas éjszakon, a feneketlen fjord sötét vize mellett, hol annyiszor hallgattam, fejemet anyám ölébe hajtva, a téli viharok üvöltését, s szikladaraboknak tengerbe zuhanását. Mintha a viharos tenger ordító titánjait a földi titánok hajigálták volna. Szép ország az, uraim... De el kellett jönnöm, mert kenyér nem terem benne... Mérföldekre terjedő nagy területek lakatlanul, pusztán állnak, s még se fér el több ember benne... Én egyszerűen pályának választottam az idegen légiót, hogy éhen ne haljak...

Csönd lett.

- S önök? - kérde a norvég, rám és Taglianóra nézve.

- Ur voltam, eltékoztam a vagyonomat s éppen föbe akartam magam löni, mikor az idegen légió ügynöke megcsipett.

Tagliano így szólt:

- Körülbelül ez az én történetem is.

Csönd volt egy ideig. A bajtársak visszaheveredtek ágyukba, csak az orosz és a norvég ültek még. Az orosz körülnézett és szólt:

- Uraim, úgy látom, hajótöröttek vagyunk mi mind a négyen s hozzá elég intelligens emberek. Vegyük úgy, hogy a légió a mi pusztaszigetünk, melyre a sors kivetett. Tudják mit? Szövetkezzünk, hogy egymás sorsán könnyítsünk...

- Helyes! - kiáltottunk.

- Esküdjünk testvériséget, - indítványozta Tagliano, - ez így szokás.

- Helyes.

Tagliano egy kis ezüst-feszületet vett le a nyakáról s megcsókolta.

- Talizmán. Anyámtól való.

A kinyújtott feszületre mindegyikünk rátette jobb kezének két ujját s Tagliano diktált.

- Esküszünk, hogy egymást semmiféle bajban el nem hagyjuk. Hogy egymással mindig utolsó falat kenyerünket, utolsó korty vizünket megosztjuk. A csatákban összetartunk, ha közülünk megsebesül valaki, cserben nem hagyjuk, egymást pénzzel is támogatjuk, a feljebbvalók eshetőleges kegyetlenségei ellen együtt védelmezzük magunkat. A ki esküjét megszegi, hitvány becsstelen ember s azt a többi köteles elpusztítani. Isten minket úgy segítjen.

Elmondtuk utána az egészet.

- Csókoljátok meg a keresztet - sugá Tagliano, - akkor titeket is védeni fog.

Megcsókoltuk a keresztet, kezet fogtunk, megcsókoltuk egymást és lefeküdtünk.

Sokáig nem tudtam aludni, különösen egy a német sorozás elől megszökött elzászi gyerek sóhajtozása és zokogása miatt. Már este egyre csufolták a fiuk jajveszékeléseért, de ő folyton azt hajtogatta, hogy megszakad a szive; ő csak most érzi, hogy nem tud elválni hazájától; miért szökött meg - ugymond - hazulról, miután új hazája sem tud vele mást csinálni, mint hogy katonának viszi, még pedig mint hallja, sokkal súlyosabb szolgálatra.

Most azután láttam, hogy a fiú leszáll ágyából és kisompolyog a teremből.

A következő percben egy puskalövés dördült odakint, a földéleten. Talpra ugrottam és fölrohantam. Odafönt zürzavaros szaladgálás volt.

- Mi történt? - harsogott szócsövön a kapitányi hidról.

- Egy rekruta a vízbe ugrott, - felelt vissza egy légióbeli katona, a ki puskával őrt állott.

A gép járása lassabbodni kezdett, majd egészen megszűnt. Rövid kommandószavak hallatszottak. A matrózok futottak a kis csónakot vízre eresztetni. Ezalatt a villamos reflektor köröskörül kutatta az éjszaka sötétségét. A hajó farán őrt álló legionárius a puskáját igazította s így szólt a hadnagyhoz, a ki e pillanatban termett ott:

- Hadnagy ur, fölösleges a csónakot leeresztetni, azt hiszem, agyonlöttem a szerencsétlent.

- Miből gondolja?

- A lövés után nagyot kiáltott s azóta semmi hangja... ime ott van ni!

A hajó mögött a tenger teljes villamos fényben ragyogott. S a víz tetején fekvő megjelent a boldogtalan elzászi fiú, véres fejjel, nyitott szájjal s a víz sodra által huzva, sebesen uszott a hajó után. Az odatódult rekruták megdöbbenve nézték a bizarr látványt és sápadtan, szótlanul tekintettek egymásra. Itt ugyan nem tréfálnak az emberekkel!

A másodkapitány odajött, messzelátón nézte egy kicsit a hullát s aztán a hidra kiáltott.

- C'est fini! En avant! (Vége van! Előre!)

A matrózok visszapakolták a csónakot, a gépek újra zakatolni kezdtek, a reflektorok elaludtak, a hajó röpült s mi visszabujtunk hálósobánkba. De a világért sem mertem a szoba vízre nyíló kis kerek ablakára nézni, mert az az impresszióm volt, hogy a véres ábrázat rám vigyorog onnan... Szegény gyerek, neki két hazát adott a végzete. És egy harmadik hazában keresett boldogulást... Ötven milliomod magával német, negyven milliomod magával francia lehetett volna... és mégis ily nyomorultan kellett elvesznie. Mi vár én rám?

A KÁPLÁR.

A *Baudin* a pirkadó hajnal fénye mellett lassan uszott be Algier kikötőjébe. A város aranyos kupolái, tornyai és minaretjei csillogtak a születő fényben. Apró házai mintegy ótalomért húzódtak a hatalmas erőd lábához, mely uralkodott az egész város fölött. Az erődben éppen a réveillet fújták s a friss trombitahang messzire elszállt a tiszta levegőben.

Előbb az idegen légió két százada szállt ki, nagy pontonokon, aztán ezek félkörbe álltak a kikötőben s minket rekrutákat vittek ki a partra. A kör összezáródott s megindultunk az erőd felé, fegyver közé fogva. Száz frank foglaló volt minden rekruta zsebében, azért vigyáztak olyan nagyon rájuk. Nem egy ember volt köztük, a ki úgy gondolkozott, hogy ingyen áthajózik Afrikába, ott kereket old s terv és ész nélkül elkalandozik a fekete kontinensen. Micsoda keserves csalódás lett ezeknek az ostoba képzelődéseknek a vége.

Az erőd udvarán az ezredes és pár tiszt várt ránk. Spáhik, turkók, s afrikai vadászok lézengettek körülöttük. Fölolvasták a névsort, konstataáltak, hogy ki veszett a tengerbe, az ezredes végigjárt köztünk s több ízben mormogá: *felséges fickók*, aztán a káplárok pléhcsajkákat osztottak ki, megmutatták, hogy hol osztják a reggelit s azzal *abtretoltattak*. Reggelire pompás tejes kávé s egy-egy hófehér cipót adtak, mely a mi prófuntunk mellett valóságos kalács.

Alig nyeltük le az utolsó falatot, összedoboltak bennünket. A front előtt újra ott állt az ezredes és Champsaur kapitány.

- Álljanak külön, a kik egy szót sem tudnak franciául.

Rövid mozgás, magyaráztatás után valami száz főből álló csapat képződött. Ez legnagyobb részt poroszokból állott, de volt közte angol, olasz, hollandi, spanyol, amerikai.

- Álljanak külön, a kik csak franciául tudnak.

Erre is képződött egy tekintélyes csapat. Ezek a belgák és francia svájciak voltak.

Erik a norvég, Wladimir az orosz, Tagliano és én nem mozdultunk egymás mellől. Velünk együtt állt ott még vagy harminc ember.

- S önök?

- Mi, parancsnok ur, úgy látszik, minden nyelvet beszélünk.

- Helyes. Bretonville hadnagy, vezesse valamennyit a magazinba s estére olyan uniformisban legyen minden katona, mintha skatulyából huzzák volna ki. Holnap majd beosztjuk önöket a légióba.

A hadnagy sugott neki valamit.

- Igaz. Mind megkapták a foglalót?

- Én nem kaptam meg, parancsnok ur, mondtam, folyton megtartva katonás merevségemet.

- Jól van. Tizenkettő és egy közt jelentkezzék a légió első ezredének pénztáránál. Volt ön katona?

- Igenis, parancsnok ur, huszár voltam az osztrák-magyar hadseregben.

- Mindjárt meglátszik. Elmehet.

Mikor a ruharaktár felé mentünk, egy vén legionista káplár, a ki hallotta beszélgetésemet Champsaur kapitánnyal, csatlakozott hozzám.

- Látom, hogy ön ur volt civilkorában - szóla.

- Az voltam.

- Szeretne egy kicsit jobban öltözködni?

- Hogy az ördögbe ne!

- Akkor jöjjön velem.

Oldalt eltűnt. Intettem három pajtásomnak s utána eredtünk. Hátsó kapun mentünk be a magazinra felügyelő őrmesterhez s egy félóra múlva pompás, testhez álló, hófehér extra-egyenruhában, tiszti cipőben voltunk, kis kokett, fehér káppival a fejünkön. A Lebel-fegyverhez való kis gyiklesőt is azonnal derekunkra csatolhattuk - s perfekt legionáriusok voltunk.

- Nem akarnak a városban ebédelni? - szólt, szemével csiptetve a káplár.

- Persze, hogy akarunk.

- Nos, kérjenek engedélyt Champsaur parancsnoktól.

- Fog-e adni?

- Mondják, hogy caporal Crébillonnal mennek ki. Az én vagyok. Én elég garancia vagyok arra, hogy nem szöknek meg.

S egy alig észrevehető mozdulattal a derekára szíjjazott revolverre tette a kezét.

Az engedélyt este hétig csakugyan megkaptuk, a foglalmat fölveltük, s vigan indultunk kifelé.

Az erőd kapujánál egy nagy csomó zsidó tanyázott. Szép, hosszú szakállu, bibliai alakok, olajbarna arccal, kifejező fekete szemekkel, nem az az éjszaki szláv korcsivadék, melyet oly sokszor láttam felvidéki birtokunkon, ragadozó madáréhoz hasonló félelmes arcával. Wladimir nem is akarta elhinni, hogy ezek zsidók, annyira hozzászokott a hazájában látható elromlott tipushoz.

A zsidók azért tanyáztak ott, hogy civilruháinkat és egyéb ingóságainkat megvegyék. Tagliano vissza is futott rögtön s lehozta régi életünk emlékeit. Ebből is bevettünk negyven frankot. Tagliano alkudott velük s mondhatom, hogy a kereskedők a bőbeszédű olaszban mesterükre akadtak.

Gazdagnak éreztük magunkat, mikor a városba leszálltunk. Káppinket félrevágtuk s az ifjuság bizalmával, boldogan tekintgettünk szét a keleties utcákon.

Mindenki megnézett bennünket, de volt is mit. Wladimir és Erik két szőke Herkules volt, azzal az álmos vagy álmodozó kék szemmel, mely Turgenyev regényhőseinek a sajátja. Tagliano koromfekete nápolyi volt, gondosan ápolt Viktor Emánuel-bajusszal. Magas, sugártermetűn gyönyörűen állt a légió fehér ruhája, mely kacér ellentétül szolgált az ő feketeségéhez. Magam sem voltam utolsó legény, felpödört bajuszommal s IV. Henrik-szabásu, hegyesre nyírt szakállammal. Ki is jelentette Crébillon, hogy elegánsabb legionáriusokat, van tiz éve, hogy nem látott. Büszkén is lépdelt előttünk, mint egy kocsis, a ki nagyurakat visz a hintóján.

- Milyen dejeunert parancsolnak? - kérde, - elég lesz fejenkint tiz frank?

- Elég.

- Akkor gyerünk a *Hôtel Beau Rivage*-ba.

Volt már egy óra, mikor oda értünk, irtóztatóan kiéhezve. Crébillon a tengerre néző terraszon terítettett, sátor alatt s először jégbe hűtött sört kért. Azután megrendelte a couverteket, előbb a főlszolgáló garçonnak tiz frank borravalót ígervén. Mint a farkasok estünk neki a jó ebédnek. A terras lassanként megtelt, többnyire angolokkal, egy láthatatlan zenekar operákat kezdett játszani. Egypár üveg vörös bornak gyorsan a nyakára hágtunk s Crébillon kipirult arccal adott a tálalásra vonatkozólag utasításokat a pincérnek, a miből láttuk, hogy meglehetősen szakértő.

- Mondja csak, káplár ur, mi volt ön azelőtt? - kérdé Tagliano.

Az öreg magasra emelt egy pohár bort és gusztálta. Aztán egy hajtásra magába temette.

- Ne bolygassuk a multakat fiaim. A légiónál nincs mult, csak jövő. Kivánom, hogy szebb jövő várjon rátok, mint a milyen én rám várt.

Dobolt az asztalon.

- Hej, sok szép, előkelő urfit vezettem én már be a légióba. S hova lettek? Csontjaik ott fehérlenek a bacninhoi öserdőkben... s még csak nem is férfias tusában, a zászló alatt, mitrailleuse-ök siketítő kereplése s a fekete zászlósok vad üvöltése közt szálltak a sirba... a mocsárból kiszállt sápadt halál, a láz fojtotta meg őket... vagy a kolera söpörte el.

Tagliano is fölhajtott egy pohár bort, csettentett a nyelvével s hetykén szólt:

- Eh, csak egyszer hal meg az ember s ugyancsak szörnyen mindegy, akár négylovas hintón viszik ki a nápolyi Santa Croce temetőbe, diszes papi kísérettel és szép énekszóval, vagy ott földelik el Kelet-Ázsiában, a kínai határ mellett... és a kapitány imádkozik fölötte, miközben a bajtársak három sortüzzel bucsuznak el tőle...

Crébillon figyelmesen hallgatta, aztán megszólalt:

- Szépen beszélsz fiam, de miért nem vallod inkább azt, hogy csak egyszer él az ember s igyekezzél az életedet szépen berendezni...

Tagliano sóhajtott.

- Azzal már elkéstem. Most összes filozófiám abból áll, hogy meg tudjak békülni helyzetemmel, nyugodtan várjam a szenvedéseket s el legyek készülve korai halálomra.

Most megszólalt az orosz:

- Légy fatalista, mint én. Én nem ismerem el a szabad akaratot. Ha nekem van szabad akaratom, miért ne legyen a sajtkukacnak is? Miért legyen éppen nekem és csak nekem? Azt csak az ember képzelet, hogy a teremtetett lények közt rangban különb, mint a sajtkukac. Ezt a sajtkukac is képzelheti magáról s épp úgy vindikálhatja magának a szabad akaratot, mint mi. Nincs szabad akarat. Semmiféle tettünkért nem vagyunk felelősek, mert mindent, a mit teszünk, végzettszerűleg kell tennünk, utunk ki van szabva - mondjuk, - a csillagokban. Én tehát nyugodtan várom a jövőt, mert nem változtathatok rajta.

- És te? - szólt a káplár, oldalba lökve Eriket, a ki elmerengett a tengerre.

- Engem anyám megtanított hinni és imádkozni. És én megtaláltam Istent a tenger mélyében és az ég magasságában. Nem felejttem el örömömben, eszembe jut bánatomban. Nyugodt vagyok, mert vigyáz rám.

...És én ott ültem és a napnak egész sugárcévkében hulló aranyától ragyogó tengerre bámultam, mely eddig hitvány, ostoba, sivár életemtől elválasztott. És öröm fogott el, hogy mérhetetlen vizek tornyosulnak közém és régi életem közé. És öröm fogott el arra a gondolatra,

hogyan szenvedni... és a szenvedések által megtisztulni fogok. Hirtelen eszembe jutott egy gyermekkori imádságom, melyet tízéves korom óta nem imádkoztam. Elmormogtam.

- Mit csinálsz? - szólt az orosz.

- Imádkozom.

Mély csönd lett az asztal körül. Crébillon megtömte kis fapipáját és rágyújtott. Vagy öt füstkarika után megszólalt:

- Kár fiúk, igazán kár, hogy ezeket a sok szép filozófiával és mély vallásossággal bélelt koponyákat holmi zulukafferek fogják beverni csatabárdjaikkal... vagy azok a gaz tonkingi piráták lándzsára tűzve viszik valami nagyhasu mandarin elé, a ki ezért nekik egy *csin*-t fog fizetni, a mi testvérek közt is fölér két souval... nom d'un chien... a gazember ennyire becsüli a fehér ember fejét.

- Igaza van! - kiáltott Tagliano, - én annyit sem adnék a mandarin fejért, *levágatlanul*. - Erre már nagy koccintás volt. Crébillon kezdett elázni. Karomra tette a kezét.

- Nagyon szeretlek benneteket fiúk, sajnálom, hogy elhagytok, négy ilyen kiváló fickóhoz rég nem volt szerencsém. Én sem vagyok ám valami rongy ember, ne higgyétek. Jó családból származom. Az apám ügyvéd volt Brüsszelben, jó nevelést kaptam...

Hallgatott egy darabig, mintha haboznék, folytassa-e?

- Ma is ur vagyok, ha közbe nem jön... az apám meghalt... az anyám férjhezment és én a lakodalom napján, mikor a templomból visszajöttek, agyonlőttem a gazembert, mielőtt anyámat megcsókolta volna...

Ujra elhallgatott.

- Elmenekültem... Egyenesen a légióba... Elrészegedtem bánatomban, azért nem vittem semmire. Négy hadjáratom van s csak káplár vagyok... Óvakodjatok a pálinkától, demoralizál, állattá tesz... Fizessetek, menjünk török kávé inni.

KATONAÉLET AFRIKÁBAN.

Az algieri ebéd jó ize sokáig megmaradt a számban. Hosszu ideig nem volt szerencsém urnak való ételhez. Sőt gyakran olyat kaptunk, hogy egyáltalán nem volt embernek való.

A kompánia pénze teljesen elfogyott s a tiz centime napi lénung állt csak rendelkezésünkre, hogy életünket egy kissé megfűszerezzhessük. Képzeltetik, hogy micsoda fűszer telik ki öt krajcárból.

A mint a pénzünk elfogyott, Crébillon kegye is elfordult tőlünk. A vén alkoholista utolsó kedvezése az volt, hogy kivitte, hogy négyünket egy szakaszba (escouade). tegyenek. Ezért kicsalta utolsó öt frankunkat s aztán más zsákmány után nézett. Nem is vettem rossz néven szegénytől.

Az algieri erődben nem igen pihentünk meg. Reggel ötkor réveillet fujtak, összeálltunk s kimentünk a városon kívül, katonai mozdulatokban gyakorolni magunkat, előbb mindenki fölhörpéntvén huszonhárom centiliter mennyiségű feketekávéját. Félkilenckor visszatértünk és kilenc órakor kiosztották *la soupe du matin*-t, mely áll száz gramm levesben főtt marhahusból és egy kis főzelékből. Ezen elragódhatik az ember tiz óráig, akkor *retraitet* fujnak, s délután két óráig, míg a nagy forróság tart, nincs a katonának semmi dolga. Két órakor réveille, megyünk az iskolába, vagy belső, kaszárnyai munkára. Ez tart félnégyig. Akkor újra gyakorlatra vonulunk s ott vagyunk félhatig. Hatkor kiosztják a *soupe du soir*-t, az ebédet, a mi ugyanaz, mint reggel, kivéve, hogy kétszer egy héten, csütörtökön és vasárnap, sült hust kapunk, burgonyával. Azt már említettem, hogy minden második nap ezeröttszáz gramm kenyeret kapunk. Hamar rájöttünk azonban, hogy ezt legjobb egy ültőhelyünkben megenni, különben a legiónáriusok ellopják. A koszt ugyanis nem tulságosan bőséges s ez a sok kiéhezett európai alak sohse tud jóllakni.

Crébillontól hallottuk, hogy ez a nyári beosztás, junius elsejétől szeptember tizenötödikéig. Télen másképp lesz.

Megjegyzendő, hogy tiz napon át, a míg Algierban voltunk, se ezredest, se kapitányt, se főhadnagyot nem láttunk. Egy fiatal hadnagyocska járt ki velünk, a ki szörnyen unta a mulat-ságot, félreült lapokat és regényeket olvasni s minket teljesen a belga és porosz altisztek önkényére bízott. Hogy aztán ezek gorombáskodás és taszigálódás terén mit vittek véghez, az képzelhető. Az is igaz, hogy ritka elzüllött bandával volt dolguk; az intelligens ember, kit a szerencsétlenség hajtott ide, kis töredék köztük, a legnagyobb részük professzionátus csavargó, a ki soha semmiféle mesterséget nem tanult, urat maga fölött, gazdát egyáltalában nem ismert s életében öt percig komolyan nem dolgozott. Vasszigor kell hozzá, ilyen embereket a katonai fegyelemhez szoktatni. Volt is pofon, guzsbakötés, kurtavas és börtön rakásszám. De azokkal, a kik jól öltözködve érkeztek ide, az élet hajótöröttjeivel, nem volt semmi baj. Ezek pariroztak.

Egy reggel a hadnagy két afrikai vadásztisztel és három Alcazar-kávéházbeli énekesnővel jött ki a gyakorló térre. Ugy látszik, egyenesen a kávéházból jöttek, kocsin. Részegek voltak s egész uton énekeltek. Kint aztán elhelyezkedtek s a kocsiból mintegy páholyból nézték a rekruták gyakorlatait, buzdító kiáltásokat intézvén hozzájuk. Egy magas fal megrohanása és megmászása volt a föladat. Egymás hátán, egymást fölhuzva, öt perc alatt tul voltunk rajta, aztán visszafelé csináltuk meg ugyanezt. A hölgyek tapsoltak, ujongtak s mikor sorba álltunk, szemlét tartottak fölöttünk. Tőlem hat embernyire egy csinos, kis bajuszu, torreador külsejű spanyol állt. A hadnagy szeretője megállt előtte s arcul legyintette őt batiszt zsebkendőjével, szólt:

- Te tetszel nekem, fiu.

A spanyol elnevette magát s könnyedén felelt:

- Este hétkor gyere a kaszárnnyába.

- Szemtelen! - kiáltott a hölgy, a hadnagy pedig a kezében vitt chartreuse-ös üveget úgy vágta a spanyol fejéhez, hogy a szerencsétlen vérbe borulva dőlt ki a sorból. Két káplár fölragadta és valami kuthoz vitte.

A légió meg sem moccan, de zugás futott végig a sorokban s a vad fiuk tekintete összevillant. Akkor nem értettem meg ezt a tekintetet, de megértettem a következő évben, a hoang-hoi csatában, a hol a hadnagy *négy golyót kapott a hátába és elesett*. A legionáriusok ekkor bosználtak meg az algieri brutalitást. Az ezredorvos konstatálta a dolgot, de a tisztek nem mertek vizsgálatot indítani. A tonkingi őserdőkben nem lehetett a légióval sokat okoskodni.

A vadásztisztek boszusak voltak a chartreuse elpocsékolásáért s a visszavonulást indítványozták. A káplárok hátra arcot kommandiroztak s mi hátat fordítottunk a nemes kompániának. Engem ezalatt az a szerencse ért, hogy a bizalmas modoru hölgy hátba vágott s azt kiáltotta: *Ez a fickó úgy tartja magát, mint egy király! Szeretnék a szeme közé nézni!* Szerencsémre, a káplárok marsot kommandiroztak s így megszabadultam a kellemetlen következményektől. Azt azonban hallottam, hogy a hadnagy a hölgyet bestiának nevezte.

Este fönt a bástyán pipáztunk és a város felséges keleti panorámáját bámulva, tárgyaltuk az ügyet. A vén Crébillon lelkünkre kötötte, hogy nagyon vigyázzunk magunkra a tisztekkel szemben, mert a gyarmatokon s különösen a légióval szemben, minden meg van nekik engedve. Bármely pillanatban agyonlőhet, nyomorékká tehet, folyton becsukhat, a legionárius nem mehet rapportra s nem kap igazságot. S megjegyzendő, hogy a börtönben töltött idő nem számít, azt az öt éven fölül még utána kell szolgálni.

És itt az öreg nagyot sóhajtott.

- Magam is így ragadtam itt. Megszöktem, elfogtak, hat hónapi fogságot kaptam. Ez megtörtént kétszer. Apróbb rakoncátlankodások miatt is kaptam összesen körülbelül két évet, ez már három év. E nyolc év alatt tökéletes vén katona lettem, mint Napoleon régi gárdistái. Gép, nem emberi lény...

- Gép, de olaj helyett pálinkával kentek, - szólt egy vén legionárius s a katonák röhögtek.

Crébillon különös tekintettel nézett végig rajtunk.

- Pálinka? Hagyd el Muller, nagy találmány az; az a szegény embernek, a mi az urnak a morfium. A pálinka segített nekem eltemetni a multat és elviselhetővé tenni a jelent. Öreg napjaimra idekerültem az algieri depotba, penzióba s itt kényelmesen eltöltöm hátralevő időmet. Nem tudnának engem innen bottal se elverni.

Igy üldögeltünk a bástyán, míg csak takarodót nem fujtak. Ekkor kivertük a pipánkat s még egy pillantást vetve a vak afrikai éjben lent égő lámpákra s a messzeségben sziporkázó csillagokra, nyugalomra tértünk.

Tizenkettedik napon kiosztották köztünk a Lebel-puskákat. Aznap a fegyverrel való bánásmódra tanítottak, másnap a régi legionisták elmentek Oránba, mi megkaptuk a patrontáskát is, elül-hátul egyet s kivonultunk rendes szolgálattételre.

Egy éjjel, két órai fárasztó őrátállítás után, éppen le akartam feküdni, mikor riadót vertek. Tíz perc alatt az udvaron állt a légió, fegyver alatt. Az erőd nagy kapui dörögve csapódtak szét s mi, sulyba fogott fegyverrel, futólépésben indultunk le a városba.

Mikor a hegyről lefelé kanyarodtunk, már láttuk, hogy hová megyünk. Tűz volt az arab városrészben, a tűz világa volt a direkció.

Tíz perc alatt ott voltunk, a bámész tömeget hátra szorítottuk, aztán a mi századunk gulába rakta a puskáit s fejszét, létrákat ragadott, hogy majd az égő ház tetejére jutva, leverje az éghető anyagot. A városi tűzoltóság is ott állt egy nagy fecskendővel s a kapu kinyitását várta, hogy az udvaron az égő házhoz férjen.

Az égő ház egy dúsgazdag arabsé volt, a ki három házas fiával s a saját, mint a tűzoltók beszéltek, három feleségével és nagyszámu cselédséggel lakott a terjedelmes, összeépített ház-csoportban.

Fejszével megdöngettük a kaput, kinyílt rajta egy kis ablak s a gazda kinézett.

- Mit akartok?

- Eloltani a tüzet.

- Eloltom én a fiaimmal és a cselédeimmal.

- Ne okoskodjál, nincs hatalmadban eloltani.

Az arab becsukta az ablakot.

- Törjétek be kaput! - kiáltott Champsaur kapitány.

A legionisták hamar egy gerendát kerítettek, harmincan ragadták meg egyszerre s a következő percben ágyulövéshez hasonló dördüléssel zuditották neki a kapunak.

- No még egyszer! - kiáltottam le a magas falról, melyen Taglianóval (egymást fölsegítve) lovagoltunk.

A gerendaütés másodszor dördült, a kapu recsegett. S én láttam, hogy az öreg arabs, megfenyegetve bennünket fekete öklével, hat fátyolos asszonyt, a kik az udvar egyik sarkában siránkoztak, beterel az égő házzal összeépített épületbe. Ez az asszonyokat rejti el előlünk.

A kapu a harmadik ütésre széttárult, a fecskendőt gyorsan betolták a ház mellé s míg vagy harminc ember a szivattyu kádjába hordta a vizet, megkezdődött az oltás. Az arabs a fiaival félre állt s olyan képet vágott, mintha a dolog őt legkevésbé sem érdekelné.

Mi vagy hatan parancsot kaptunk, hogy menjünk föl annak a háznak a tetejére, hová az öreg az asszonyokat dugta, s verjük le a tetejét, mert a tűz csak ezen az uton terjedhetett tovább.

Ezen a házon rácsos ablakok voltak. Ez lehetett az asszonyok háza, a hárem.

Mikor a létrát a ház oldalához támasztottam, érzem, hogy egy sulyos kéz megragad és hátráránt.

Az öreg arabs volt. Soha ily gyűlölettel telt tekintetet még nem láttam, elannyira, hogy hideg borzongás futott végig rajtam. De rögtön hallottam Champsaur kapitány hangját.

- Őrség!

Vagy tíz ember szaladt be az utcáról, szuronyos puskával.

- Szorítsátok oda a sarokba ezt a vén gazembert a fiaival együtt és vigyázzatok rájuk.

A négy arabs egyszerre körül volt véve s a sarokba taszítva. A legionisták puskatussal dolgoztak.

Mialatt ez történt, a hárem padlásán, úgy látszik, már régebben lappangó tűz kitört s az egész tető egy pillanat alatt lángban állott.

Champsaur káromkodott mint a jégeső s a harmadik még tűzmentes ház tetejére rendelte a legionistákat. Ekkor figyelmeztettem, hogy az éppen most föllobbant házban hat asszony van. Már sikoltozásuk is hallatszott. Bizonyosan a zsarátnok már kezdett közékük hullani.

Champsaur az arabshoz lépett és a kulcsot kérte, hogy az asszonyokat kihozhassák. Az arabs tagadólag intett.

- Ember, meg vagy örülve? Hisz ott vesznek!

- Vesszenek ott inkább, semhogy a ti szemeitek lássák őket.

Champsaur elfordult, s dühödten üvölté:

- Fiuk, a gerendát! Törjétek be ezt az ajtót.

A háremből kétségbeesett sikoltások hangzottak. Ezuttal én is a gerendához kaptam. Az ajtó az első ütésre beszakadt. A nyíláson füst tódult ki, utána asszonyok rohantak ki, levegő után kapkodva. Az arabsokhoz futottak, s a lábuk elé kuporodtak.

- Mind itt van? - kérdé tőlem Champsaur kapitány.

- Csak hatot láttam kijönni, azt hiszem, egy még bent van, mon commandant! - feleltem.

- Menjen be érte.

Olyan száraz hangon mondta, mintha cigarettáért küldött volna valakit a boltba. Én azonban vízbe mártott zsebkendőmet a számra kötve, kezembe égő fáklyát kapva, habozás nélkül berohantam... A füsttel telt nagy szoba közepén (körülötte már égtek a szőnyegek) egy csodaszép fiatal arabs nő feküdt elájulva. Ugy képzeltem, hogy az öreg arabs kedvenc felesége. Arca fődetlen, hófehér nyakán és mellén megtépve a ruha, nyilván ő maga szaggatta meg, mikor a rémület és füst fojtogatni kezdte. A tűz eléggé világított, a fáklyát tehát elhajítottam s a nőt ölembe vettem, úgy, hogy sápadt feje jobb vállamon feküdt. Így magamhoz szorítva (éreztem szíve dobogását), áttörtem a füstön s félig elvakulva az udvarra érkeztem.

...Az első, mit hallottam, egy rekedt ordítás volt, abból a sarokból, hová katonáink az arabs házigazdát és fiait szorították. Aztán az öreg arabs egy irtóztató lökessel szétaszította az őrséget s egy ugrással előttem termett. Mielőtt elfordulhattam volna, az arabs kése megvillant, s *markolatig merült a boldogtalan nő meztelen mellébe*. Aztán kirántotta kését a sebből s övébe dugta. Vérsugár szökelt ki a sebből s elborította a nőt, meg engem is. Arcom, szemem, szám s mellem tele volt vérrel. Éreztem, hogy a boldogtalan kettőt rándul, hallottam, hogy sóhajt, láttam, hogy egy pillanatra fölnyitja gyönyörű barna szemeit, melyekből végtelen rémület tükröződött le... aztán behunyja a szemeit, vége... A meglepetéstől, a rémülettől félig örülten ledobtam a gyöpre s Vladimir nyakába estem, a ki azt hitte, hogy én vagyok megsebesülve.

...És ekkor az öreg arabs letakarta a nőt fehér burnuszával, ráborult és hangtalanul siratta, órákig feküdt ott mozdulatlanul, nem törődve azzal, hogy mi történik körülötte.

Csakugyan a kedvenc felesége volt.

Reggel kilenckor vonultunk vissza a kaszárnnyába, az arabs még akkor is ott feküdt a földön, az asszony ruhájába temetett arccal.

A SIVATAGBAN.

Soká nem felejtettem el ennek az öreg embernek gyűlölettől eléktelenített arcát s vad lánggal szemeimbe furódó tekintetét; valamint sokáig álmodoztam a gyengetestű, remek asszonyról, kit egy percre karjaimban szoritottam, s a ki ott dermedt meg, kilehelvén lelkét.

Crébillon káplár akkor figyelmeztetett, hogy ne igen ögyelegjek az erődön kívül, mert nem lehetetlen, hogy az arabsok leskelődnek rám s életemre törnek.

Bűnöm az volt, hogy érintettem az asszonyt s legtovább gyönyörködtem szépségében.

Nem sokáig kellett óvakodnom: egy napon a légió parancsot kapott, hogy menjen Oránba, majd ott szétosztják a belső afrikai posztokra.

Crébillonban volt annyi emberség, hogy bár ránézve elvesztettük minden vonzó erőnket, mert már egy krajcár extra-vagyonunk se volt, mégis melegebben bucsuzott el tőlünk.

- Eddig urak voltatok, - mondá, - még Európában éltetek. Most kezdődik az afrikai élet, az unalom, a közönséges, durva munka. Nem vidám dolog ez, fiuk, higgyétek el. Mire ide a partra visszakerültök, lehet, hogy már épp olyan elállatiasodott, megkérgesedett alakok lesztek, mint én. Tanácsaim ezek: tartsatok össze ti négyen, életre-halálra, így tudtok csak magatoknak egy kis pozíciót csinálni a tiszték és a legénység előtt; ne bizzatok az arabsokban, a kik sokszor szökésre csábitanak, csakhogy aztán elfoghassanak és a kormánytól az öt frankokat fölszedhessék, a mi itt a visszaliferált szökött katonáért jár; harmadik és legfőbb tanácsom: óvakodjatok az asszonytól, akármilyen színű is a bőre. A bennszülött asszony miatt bajba keveredtek az arabokkal, az európai asszony meg itt úgy megbolondul, mintha vér helyett vitriol folynék az ereiben. Még a csókja is olyan, mint a vipera csipése.

Oránban szétosztották a rekrutákat. A mi századunk egy este cakkumpakk, kellő öszvértrainnel, gyalog megindult Ain-Szefra felé. Ott váltottunk föl egy legionista századot, mely már hat hónapja Ain-Szefrában állomásozott.

Egész éjjel masiroztunk s hajnal hasadtakor benne voltunk a sivatagban. Nem hiszem, hogy Grönland hómezői ennél pusztább, megdöbbenőbb, szomorú látványt nyujtanának. Egyforma, szürke homokdombok, homokvölgyek végtelen láncolata, itt-ott egy kis elárvult gizgaz. Ha egy kis szél támad, egész homokfelhőket emel a magasba s onnan fölülről szitálja rád, mint a finom esőt. Orrod, szemed, szád tele lesz vele, vakulsz, köhögsz, prüszkölsz, de nem védheted magad ellene.

A legionáriusok káromkodtak, fohászkodtak, kiki a temperamentuma szerint és sokan elkecseregve a földre vetették magokat, hogy ők tovább nem mennek. A vezető hadnagy hidegen figyelmeztette az illetőt, hogy tizenkét botot kap, ha nem kel talpra, a mi rendesen használt is. A ki komolyan megbetegedett, azt öszvérré tették s két oldalról két katona támogatta.

A karavánutat, a melyen mentünk, fehérülő csontok jelezték. A mint beszéltek, elhullt állatok csontjai voltak, de bizony, én azt hiszem, lehettek köztük embercsontok is.

A menetelés olyan volt, hogy masiroztunk éjfél után két órától délelőtt tizig, akkor délután hatig hirtelen felütött sátraink alatt aludtunk, aztán megebédeltünk, fölpakkolóztunk s masiroztunk éjfélig, a mikor újra kétórai alvás következett. A forróságot rendesen elhevertük.

Különös örömeinkre szolgált, ha estefelé valami árnyékos oázisra bukkantunk, hol rendesen hosszabb pihenőt tartottunk a tiszta forrásvíz miatt. Ilyenkor a hadnagynak első dolga volt fegyveresekkel körülvétni a forrást, különben az eltikkadt katonák rögtön megrohanták

volna. Csak mikor már tábort ütöttünk, levetkőztünk, lehűtőztünk, volt szabad a forráshoz járulni s égető szomjunkat lecsillapítani. Hej, micsoda komisz italnak tetszett e mellett az elmúlt napjaimban elfogyasztott pezsgő. Hogy tért vissza tőle elzsibbadt tagjaimba az élet, velőmbé a jókedv, egész valómba a ruganyosság. Azután meritettünk vizet a főzéshez, erre inni kaptak az öszvérek s végtére mosakodásra került a sor. Miután megebédeltünk, rágyújtottunk a jól megtömött fapipára s a gyepen hanyatt fekve, fejünket a borjura hajtva, elfeledkeztünk minden szenvedésünkről.

A végtelen sivatagra gyorsan szállt le az afrikai est. Nem is szállt, hanem hirtelen ráesett, nem is az est, hanem az éj. Átmenet, esti szürkület nem is volt: a napvilágból egyszerre koromsötét éjszaka lett s az öt perc előtt még tiszta kék égbolton most már millió csillag ragyogott. Ilyenkor Wladimir elővette a balalajkáját (olyanféle, mint a bácskai rác citera) s elkezdte rajta halkan verni azokat a bús Volga-menti hajósnótákat, melyek úgy hangzanak, mintha valami élve eltemetett ember énekelné a föld alól. S én elgondolkoztam rajta, hogy én is egy ilyen élve eltemetett ember vagyok, a ki hitvány, dologtalan életemet elhoztam ide, befejezni a vad sivatagban. Vajjon mit csinálnak most otthon? A Margit-szigeten? A kioszkban? Tátrafüreden? A turfon? De elmém kerekerei egyre lassabban forogtak, a tábor moraja egyre halkabban zúgott a fülembé, még azt hallottam, hogy Taglianót a sergent őrségre kiáltotta, félig lehunyt szempillám alól láttam a gulába rakott fegyvereket, s a lobbanó tűz fényénél megvillanó szuronyokat, aztán édes lethargiába estem... elaludtam...

Valamelyik este egy a homok alól egy kissé kilátszó romvároson haladtunk keresztül s a tulsó oldalon, oázison, egy arabs falu közelében ütöttünk tábort. Mire megvacsoráltunk, a szemhatáron teljes pompájában kelt föl a hold s mi elhatároztuk, hogy egy kis látogatást teszünk norvég testvérünknel, Nielsennél, a ki bent a romok közt őrszemnek volt kiállítva. Különös érzések vettek rajtam erőt, a hely olyan volt, mint a félig kiásott Pompéji. Talán Carthagónak, vagy valamelyik másik pun városnak a romjai közt jártunk? Itt egy nagy civilizáció volt, itt államférfiak, hadvezérek és hősök születtek és államot alkottak, mikor még Páris helyén a Szajna lakatlan mocsarai terültek s London helyén a rengetegben kőbaltájával medvét kergett a vad kelta... Nielsen egy oszlopsoros magas kapunak támaszkodva állt, lövésre tartott puskájával; a kapu olyanforma volt, mint Septimius Severus diadalíve Rómában... A magas, vállas norvég, szoborszerű mozdulatlanságával, a teljes holdfényben, festői látványt nyújtott. S a mint messziről néztem, elszorult a szívem arra a gondolatra, hogy majd egykor az őrtálló sárgabőrű ázsiai zsoldos épp így veti vállát a lipótvárosi bazilika kupolaromjainak s nem sejti, hogy a lába mozdulására meginduló és legördülő homokszemek micsoda nemzet temetőjét alkotják. Jó darabig pipálgattunk ott az éles holdfényben s hallgattuk a sakálok rekedt üvöltését. De a fáradtság végre győzött költői hajlamainkon s visszamentünk a táborba.

Éjfélkor a sergent fölébresztett, engem és Wladimirt. Wladimir a romvárosba, én meg a falu irányába mentem őrségre. A hold már lenyugodott s oly sötét volt, hogy a sergent lámpással szedte össze a szakaszt s lámpással vezetett bennünket az öröket fölváltani. Régi afrikai veterán volt, több zsinór diszította a karját. Utasításul különben csak annyit mondott, hogy ha valaki vagy valami a sötétben mozog, s az első megszólításra nem felel, habozás nélkül lőjjem le. Egy rekrutának, a ki bővebb felvilágosításokat kért, azt mondta, hogy fogja be a száját, itt mindenki praxisból, a maga kárán lesz jó katona, nem Sorbonne ez, hogy előadásokat tartanak. Egy kicsit hallgatott, aztán hozzátette:

- Csak azon imádkozzál, rekruta, hogy oroszlán ne kerüljön eléd...
- Oroszlán? - hebegte a fiu.
- Az. Mert az oroszlán kitünően lát a sötétben s mielőtt rálőhetnél, megesz.

A sergent oldalba döfött, hogy ugy-e jó tréfa; de mondhatom, hogy elég kegyetlen tréfa egy parasztfiúval szemben, a ki nem tudja, hogy Tartarin lőtte agyon az utolsó algieri oroszánt, az is vak volt és az állatseregletből szabadult ki.

Egy homokdombra állítottak, arccal a falu felé s a koromfekete éjszakán kívül semmit sem láttam. A táborból idehallatszott, a mint öszvéreink az abrakot ropogtatták; néha hosszan nyertett valamelyik állat; talán elfogyott a zabja, vagy talán álmodott valami szépet, azt, hogy ló. Majd ismét összeveszett két öszvér, rugta és harapta egymást vad nyihogással. Azután rendesen tompa csattanás következett; valamelyik hajtsár közjük ütött egy deszkával; erre ismét csönd lett. A tücskök milliói ciripeltek egy darabig, majd puskalövések dördültek; sakálókra lőttek az őrszemek; a lövésekre rendesen kórusban a tábor körül idegtépő üvöltés keletkezett. Mondhatom, hogy izgatottan meresztettem szememet az alaktalan éjszakába s lövésre tartott puskám remegett. Nagy erőfeszitésembe került, hogy ne lőjjek. Miért? Tudja Isten. Csupa félelemből. Azt hittem, a lövéssel elriasztom az éj láthatatlan lényeit.

Egyszerre vad zaj riadt a sötétben, a falu felől. Mintha a homokon siető léptek dobogtak volna. Igen, léptek közelednek.

- Qui vive? - kiáltám stentori hangon.

- La France, - felelt egy ismerős hang.

- Ki vagy? - kérdém halkabban.

- Tagliano legionárius, ne üss zajt, pajtás.

- Galambos vagyok. Az istenért, hogy hagyhattad el a tábor?

- Egy kabil gazember becsalt a faluba, hogy majd mulatunk, s az arabok agyon akartak ütni. Adio!

Eltűnt a sötétségben. A falu felől egy csapat ember égő fáklyákkal, lármázva közeledett.

- Állj! - kiáltottam rájuk harminc lépésről.

Két arabs odajött hozzám s tört franciasággal kért, hogy keltsem föl a parancsnokot, mert panaszuk van.

- Én nem mozdulhatok innen.

- Akkor majd fölkeljük mi.

- A ki beljebb jön, azt lelövöm.

Az arabok hátráltak. De tiz lépésnyire tőlem tevealomból hatalmas tüzet raktak s a körül olyan üvöltözést csaptak, hogy a hadnagynak meg kellett hallania. Meg is hallotta, ki is jött, fegyvertelenül, de a hat főből álló főőrség feltüzött szuronyával mögéje sorakozott.

Közeledtére szétvált a tömeg s a tűz fényénél egy véres alakot s egy összekötözött legényt láttam a földön heverni. Az arabok lecsillapodtak, egyikük előlépett s francia-arabs nyelven valami vádbeszédfélét mondott, melyből megértettem annyit, hogy egy legionárius egy hárembe akart hatolni s mikor rajta csípték, levágott egy embert a szuronyával és elmenekült. Követelték a hadnagytól, hogy adja ki azt a katonát.

- Vajjon maga volt-e ott az én katonám? - kérde a hadnagy.

- Nem. Ezzel a kabil öszvérhajtsárral, a ki itt megkötözve fekszik.

- S mit akartok csinálni az én öszvérhajtsárommal?

- Megölni.

(A megkötözött kabil kínosan jajgatni kezdett.)

- S meghalt a ti emberetek?

- Nem.

- Nos, egy haldoklóért két emberélet? Ez sok. Elégedjete meg a kabillal.

Az arabok morogtak.

- Azzal a hitvány szudáni korcskeveréssel? - kiálták többen.

(A hajtsár szívszagatóan jajgatott.)

- Csend! - kiáltott a hadnagy, - szuronyt szegezze!

Klipp-klapp - két mozdulattal a puskák vízszintes helyzetbe jöttek s a szuronyok a tömeg felé fordultak.

- Kotródjatok! - kiáltott a tiszt s hátat fordított nekik.

- Parancsnok ur, parancsnok ur! - sivitott a kabil.

Ez volt utolsó szava; az arabok dühödten rávetették magukat, s jóformán darabokra vagdalták, lábbal taposták. A legionisták a rémülettől dermedten nézték a látványt, ujjam görcsösen kereste a ravaszt, szerettem volna beléjük lőni.

- Egy sortűz nem ártana, mon commandant, - mormogott a káplár.

- Hová gondol? Két hét alatt ki volnék csapva a hadseregből, - felelt a hadnagy.

És halálsápadtan visszament a táborba, hol azonnal riadót vertek.

Az arabok dühös fenyegetések közt távoztak, az őrszemeket bevonták, s a légió menetkészben állott. A hadnagy lóra ült, meggyújtotta a fáklyákat, kihuzta a kardját, s szólt:

- Ki volt az a legionárius, a kit ez a boldogtalan kabil a faluba vitt?

Tagliano azonnal előállt.

- Holnap guzsba kötlek a napon.

Tagliano lehajtotta a fejét.

- Megérdemlem! - felelt egyszerűen.

...Némán megindult a csapat. Én leghátul ballagtam, közvetlenül az öszvérek előtt. Egész éjjel elfojtott zokogás kísért. A fölkoncolt kabil apja sirdogált mögöttem, a ki szintén a hajtsárok közt szolgált...

A KIGYÓ.

Az afrikai hajnal épp olyan rövid, mint az esti szürkület. Egyszerre csak elkezd világosodni keleten az ég alja s öt perc múlva már teljesen nappal van.

A kabil öszvérhajtsárnak az arabok által való fölkoncolása után virradatig egyhuzamban masiroztunk. Akkor megálltunk tizenöt percre, ittunk egy kortyot a vizes tömlőkből s újra meneteltünk nyolc óráig. Akkor tábort ütöttünk.

Tagliano lehajtott fejjel, komor arccal ült köztünk, mintha nem is hallotta volna, miről van szó. Gyöngédlelkű fiú volt s nem a várható büntetés sujtotta le, hanem a boldogtalan kabil legény halála. Hiába magyaráztuk neki, hogy ő nem oka semminek. A kapzsi kabil csábította a kalandra egy kis borraivaló reményében. Őneki eszéágában sem volt elhagyni a tábort. Csak rázta a fejét s egy szót sem felelt beszédünkre.

Alig ittuk meg a kávé, jelentkeztünk a hadnagynál s hivatkozva Tagliano ártatlanságára, kegyelmet kértünk neki.

A hadnagy szó nélkül végighallgatott, aztán így felelt:

- Ez már maga inszubordináció, hogy ide mertek jönni, a büntetés elengedését kérni. De erre nem szabok büntetést, mert még rövid ideje katonák s azelőtt bizonyára fegyelmetlen, kóbor életet éltek Európában. Nem adhatok kegyelmet. A légiót csak vasszigorral lehet összetartani. Ha lazán veszem a dolgot, mind elpusztultok, mert mindig kijátszszátok a parancsot. Aztán meg már valamennyitek előtt kijelentettem, hogy kiköttem Taglianót, a kabilok is hallották, nem vonhatom vissza, mert kinevetnek. Fordulj, mars!

Kimenet hallottam, mikor parancsot adott Siraudin káplárnak arra, hogy hajtsa végre a parancsot. Siraudin maga mellé vett négy embert, Taglianót közrefogta s elvezette a tábortól mintegy száz lépésnyire. Csak annyi időm volt, hogy Siraudinnek fülébe sugjam: három legionistának egyheti pálinka-adagját megkapja, ha emberségesen bánik el bajtársunkkal. A káplár beleegyezőleg hunyorított.

A legionisták elfordultak, csak egy csapat kabil követte a csoportot. A kikötés abból áll, hogy a deliquenst a derekánál fogva egy cölöphöz kötik, állva, aztán a ballábát fölhúzzák és a jobbkezéhez kötik. Órákig így állni féllábon, különösen a sivatag forró napja alatt, iszonyu dolog. A vérkeringés is eláll az ember egyes végtagjaiban.

Nem láttuk, hogy mi történt, de azt hallottuk, hogy a kabilok iszonyu lármát csaptak. Siraudin ugyanis ülve kötözte oda Taglianót, nem is egy pusztá cövekhez, hanem egy fához, melynek lombjai némi árnyékot is adtak. A megölt kabil apjának izgatására, az öszvérhajtsárok ez ellen óvást emeltek s a zajra mi is odasiettünk egypáran.

- *Balavez moi la place!* - kiáltott ránk Siraudin. (Tisztítsátok meg a helyet!)

Nekünk sem kellett több. Pusztá kézzel szétpofoztuk a kabilokat, a kik sebes trappban menekültek vissza állataikhoz. Tagliano kényelmesen elhelyezkedett a fa tövében. Siraudin rám hunyorított, mintha kérdené, hogy meg vagyok-e elégedve, aztán a káplár a norvéget őrnek rendelte a kikötött mellé s mindnyájan visszatértünk a táborba, hol egy egész pléhkulacs pálinkát adtam a káplárnak.

Vagy egy óra múlva egy reconvalescensz spáhi káplárral, a ki velünk tért vissza állomására, Taglianóhoz sétáltam.

Tagliano és Nielsen a norvég, kedélyesen diskuráltak, vagy harminc lépésre tőlük ült egy kabil, a ki ütemesen előre-hátra lóbálva magát, hangosan imádkozott.

A fölkoncolt kabil fiu apja volt.

Mig én bajtársaimmal diskuráltam, a spáhi a vén kabilt figyelte. Egyszerre csak odajött hozzánk.

- Tudjátok-e, ki az a kabil ott? - kérdé.

- Tudjuk. Az apja annak, a ki miatt Tagliano itt ül.

- Hát azt tudjátok-e, hogy mit csinál?

- Bizonyosan imádkozik.

- Nem. Átkozódik. Rettenetes átkokat mond. Száradjon el a fa, mely Taglianónak árnyékot nyújt, süljön meg a vére a forróságtól, gyulladjon meg az agyveleje a naptól s mozduljanak meg a sivatag viperei, hogy az ő egyeden fiának gyilkosát halálra marják.

Tagliano nagyot sóhajtott.

- Igaza van. A fiát vesztette el.

- Kergesd el! - mondá Nielsen a spáhinak.

- Azt nem, hanem eléje vágok átkainak.

Ezzel a kabil felé ment, előtte letérdelt, keresztet vetett magára s arabsul így szólt:

- Hatalmas Isten, a kiben mi keresztények hiszünk, a kinek egyszülött fia, a mi Jézusunk meghalt értünk a keresztfán, hogy minket bűneinktől megváltson: vedd pártfogásodba szegény szolgálodat, hogy a gonoszok átkai elforduljanak fejüinktől, amen!

A kabil dühödten fölugrott.

- Allah nagy és hatalmas és Mohamed az ő profétája, - kiáltott.

A spáhi káplár keresztet vetett magára. A kabil eltakarta arcát és elfutott.

- Óvakodjék ettől a vén fickótól - figyelmeztetett a spáhi, - gyáva faj, korcskeverék, de a boszu néha vakmerőségekre is képessé teszi.

Négy óra múlva Siraudin eljött a delikvensért. Hogy a hadnagyban azt a hitet keltsük, hogy parancsa keményen végrehajtatott, Nielsen és én összefogózkodtunk, Taglianót a kezünkre ültettük s úgy vittük vissza a táborba. A kabilok néma csoportban, sötét tekintettel néztek bennünket.

Még nem volt itt az indulás ideje. Tagliano boruját a feje alá tette, s mélyen elaludt a tikkasztó forróságban. Csönd volt a táborban, a legtöbb ember aludt, csak azok zajongtak, a kik vizért mentek a forrásra.

Mikor a vízzel visszatértünk, a kabilok éppen tüzet raktak az ebédhez.

A mi tüzünk mellett a vén kabil, ellenségünk térdelt, rakta és szította. A mint megláttam, egy ugrással ott termettem. Azt hittem, meg akarja ölni Taglianót, a ki tőle két lépésnyire mélyen aludt.

A kabil fölemelkedett és szilaj tekintettel végigmérve engem és társaimat, lassan odébb ment.

Ha Tagliano egészséges lélekzetét nem hallottam volna, azt hittem volna, hogy a vén gazember már végzett vele. A vizet föltettük s csakhamar gőzölögni, majd forni kezdett. Ekkor Tagliano megmozdult. Nagyot nyújtózkodott, majd a hátáról a jobb oldalára fordult.

Éppen szólni akartam hozzá, mikor velőtrázó sikoltással talpra ugrott, kezével mellét kezdte söpörni s lábával rugdalózkodott.

Egy vipera gördült le róla. Feketefejű, sárgapettyes testtel, a legmérgeesebb, leggyilkosabb fajtából.

A körüle állók rémülten tágitottak, a messzebb levők odarohantak. A kabilok is. Siraudinnekn volt csak annyi lélekjelenléte, hogy puskatussal szétzúzta a viperát.

- Itt csak egy segít, - kiáltott a vén afrikai katona, - kabilok, van-e köztetek méregszívó?

Azonnal megértettem.

- Négy legionista egy hónapi lénungját kapja, a ki kiszívja a mérget a sebből.

A kabilok elfordultak.

Ekkor jelent meg Wladimir. A szó szoros értelmében letépette Taglianót, a ki közben letépte ingét, hogy a sebet megnézzék; az orosz a kis, alig látszó szuráshoz illesztette száját s teljes erejével szivni kezdett.

Én és Nielsen szenvedő bajtársunk fejét fogtuk. Az olasznak szeméből könnyek gördültek végig arcán. Nehezen lélekzett és szemei néha elfordultak.

Mindez egy pillanat műve volt. A hadnagy is ott állt már a spáhi káplárral. A spáhi megnézte a viperát és szólt:

- Itt nincs mentség. Ennek a kigyófajnak a csipése föltétlenül halálos.

És levette káppijét. A hadnagy is. Mind levették sapkájukat. Wladimir abbahagyta a szivást, de térdelve maradt és oroszosan keresztet vetett magára. Mi bajtársunk fejét a borjura helyeztük. Már nem látott, beszélni sem tudott, de kezei kutatva jártak körül. A mi kezünket kereste. Odaadtuk neki. Nem eresztette el, úgy halt meg. Szép arca eltorzult, elkékült, ajkán sárgás hab jelent meg, kettőt rándult s a művészlelkű, daloskedvű olasz fiúnak örökre vége volt. A legionisták mind letérdeltek s egyikük olaszul elmondta a Miatyánkot.

E percben a vén kabil furakodott előre, ránézett a halottra s szólt:

- Hát kinek az Istene erősebb, te kutya? A mienk, vagy a tietek? Allah meghallgatta az ő jámbor szolgájának kérését. Hahaha!

Világosság gyult a fejemben: ez a gazember csempészte Tagliano keblére a kigyót. Torkon ragadtam és kiálték:

- Fiuk, fogjátok le, ez a gyilkos: ez hozta ide a kigyót.

Egy perc alatt keze-lába össze volt kötve. Egy darabig dühöngött, ordított és tajtékozott, aztán hirtelen lecsillapult és mindent bevallott.

A legionisták össze akarták apritani, de a hadnagy nem engedte. Kimondta rá az ítéletet: függeni fog. Mosakodjék meg és imádkozzék. Aztán jön a kivégzés.

Komor nyugalom szállt a táborra. Megettük az ebédet, aztán fölszedtük a tábor s fegyverbe álltunk egy fa körül, mely alá az elítéltet hurcolták. Két spanyol legionárius vállalkozott az elítélt fölhúzására... Mivel ordítani kezdett, megpördültek a dobok... Én behunytam a szememet... mikor újra kinyitottam, a szerencsétlen ott kapálódzott két ölnyi magasban a föld felett.

- Előre arc! Indulj! - hallatszott a parancs. S oly szívesen fordítottunk hátat mind e helynek. Csak tíz perc múlva néztem hátra. A vörös alkonyi égre feketén, élesen rajzolódott le a magányos fán függő kabilnak immár mozdulatlan teste...

...Szegény Taglianót a fehér lepedőbe takarva magunkkal vittük s másnap sziklás vidéken kősirba tettük, hogy a hiénák ki ne áshassák.

Tehát egy a négy közül már elpusztult. Vajjon mikor kerül miránk a sor?

A PÁRISI FIU.

Egy tehát már elpusztult a négyes szövetségből: szegény, nótákban és tréfákban kifogyhatatlan olasz pajtásunk. Lehorgasztott fővel, komor csöndben haladtunk egymás mellett; én, Nielsen a norvég és Wladimir az orosz. Éreztük, hogy Taglianóval a mi jókedvünk is meghalt s a kemény katonaélet vigasztalanságának egész súlyával ránk szakadt.

A pusztában való masírozásunk nemsokára megszűnt, mert elértük Meseriát, Ez a hely déli Algeria egyik fensikjén fekszik, a Dsebel-Antar hegyláncolat lábánál. Az egész áll egy megerősített kaszárnyából s egy faluból, melynek huszonöt-huszonhat háza s kunyhója van. A faluban arabok és négerek laknak.

Meseria közel lévén a marokkói határhoz, erős helyőrséggel volt ellátva. Ott feküdt az idegen légiónak egy teljes zászlóalja, körülbelül hétszáz ember, egy század szenegáli tirailleur (néger gyalogsapat) és két század katonafegyenc, a mit úgy hívnak: *compagnie de disciplinaires*. Ezek a párisi hadtestből kiselejtezett javithatatlan csirkefogók, a kiknek semmiféle börtönbüntetés nem használt s azért küldettek ide, hogy gonoszságukat az afrikai szolgálat megtörje.

Meseriai bevonulásunk meglehetősen zajos és ünnepélyes volt, bár, - mint hallottuk, - a Simeux kapitány lakásán elkövetett nagy és kiderítetlen lopás még mindig izgalomban tartotta a kedélyeket. A párisiak a kaszárnyát szépen drapírozták, a helyőrség fegyver alatt várt bennünket s mikor a falu végén trombitáink megharsantak, a zenekar, mely természetesen szintén a párisiakból telt ki, a *Marseillaise*-t játszotta.

Mi helyettünk egy század Oranba volt visszatérendő. Ezt elbucsuztatni és a mi megérkezésünk öröme másnap lakoma volt a kaszárnya fegyvertermében. Az ilyen alkalmakra a légiónak s más ezredeknek is van tartalékalapja. A lakoma kitűnő volt: a párisiak főzték és szolgálták föl, ők muzsikáltak is hozzá, de meghíva nem voltak. Őket párbajképtelen regimentnek tartották.

A lakomán oly finom kotletteket ettem, a melynél finomabbat Noël és Patard (a nagy boulevardon) vagy Durand (a Madeleine-téren) is alig produkál. Ebéd után nagy táncmultság következett s a nőket kékszalagos fiatal katonák markirozták. Ebben már a párisiak is résztvettek s hatalmas kankánjukkal közelsímerést keltettek.

Befejezte az estét egy Racine-tragédiának, már nem emlékszem, hogy melyiknek, a paródiája. Ezt is egy párisi írta, s a párisi fiuk adták elő. Mondhatom, hogy noha magunk közt voltunk, s egy asszony se volt a teremben, a katonák egész illedelmes, mulatságos dolgot produkáltak. Nyoma se volt azoknak az aljas, durva, szemérmetlen vicceknek és akcióknak, melyeket Budapesten csemege gyanánt élvez a közönség egy rétege, - azt lehet mondani: rendőri asszisztenciával.

A darab végeztével a párisiak tombolva kiabálták:

- Guise herceg, Guise herceg!

- Ki ez a Guise herceg? - kérdem a szomszédomat.

- Ez a darab szerzőjének a csufneve.

S meg is jelent csakhamar a színpadon egy nyeszledt párisi alak, s káppijével kecsesen köszöngetett mindenfelé.

- Nagy tehetség, de a legnagyobb gazember az egész helyőrségben, - mondá mellettem egy káplár.

- Micsoda, kicsoda különben?

- Ő azt mondja, hogy Charentonban született, egy hid alatt s akkor kapta az első fürdőt, mikor az anyja a Szajnába akarta fojtani. Nem ösmeri *Életrajzom* című versgyűjteményét?

- Nem.

- A katonák már éneklük is. A nótáját is Guise csinálja mindegyiknek. Kár, hogy rossz vége lesz a fickónak.

- Életrajzom, életrajzom! - üvöltöttek a legények.

A párisi újra köszönt.

- Életemnek főcélja lévén az önök nagybecsű tetszését kiérdemelni, - kezdé fakó, szintelen hangon, - bátor leszek előadni a *Ma biographie* című dalciklusomat.

- Halljuk! Csönd legyen!

- Kérek egy hegedüst a szinpadra.

A zenekarból egy hegedüs egyszerre mellette termett, s Guise herceg vékony verébhangon, de sok melegséggel és pompás pointirozással elénekelt egy csomó párisi kuplét. Hősei a párisi fattyugyerekek vagy árvák voltak, a kiket rossz társaság, a törvények szigora, s az emberek szívtelensége elront s börtönbe, vagy a nyaktiló alá kerülnek. Például:

Sohse mondta nékem senki, hogy fiam. Csak pofont kaptam az élettől és nem csókot. Nem imádkoztam soha a mindennapi kenyérért, de hát a gazdagok se imádkoznak, mégis megkapják, én pedig nem kaptam meg. Mit csináljak? Loptam. A börtönben a csavargók elrontottak, kitanítottak, többé nem voltam képes a becsület utjára visszatérni. Egy lény szeretett: Nanette. Mikor betegen feküdtem, lopott számomra, hogy éhen ne haljak. S oh, a sergot-k (sergent de ville) elcsípték, elszakították tőlem. Sohse láttam többé.

A refrén mindig ez volt:

*Óh Szajna, csak egyszer ha látnám partodat,
Od'adnám érette szép ifjuságomat.*

S a vad katonák könnyes szemékkal bömbölték utána ezt a két sort. Mondhatom, hogy megható volt e szegény, elzüllött fiuk arcában égő honvágy, különösen mert tudtam, hogy nem állják ki az afrikai klimát s elpusztulnak az utcsinálás kemény munkájában, a mire itt használgák őket.

Mínthogy a tisztek már visszavonultak, szabadabb lett a multság. Guise herceg előadta az egyes tisztek karikaturáját, óriási kacagások közt. Hogy komandiroz a lovas, a gyalogos, a tűzér, hogy sétál, hogy kurizál, hogy káromkodik. (Rá hat évre láttam ezt csak Párisban a híres Paulustól.) Hogy beszél a svájci legionárius, hogyan a lengyel. A fickó kifogyhatatlan volt a tréfákban s hálás közönsége tomboló tetszéssel jutalmazta. Sápadt arca kipirult, látszott rajta, hogy boldog, mert a dicsőség italát szürcsöli.

Egyszerre csak látom, hogy idegen legionárius ugrik a szinpadra, átsiet rajta s alig észrevehetőleg odasug valamit Guisenek. Ez elsápad, aztán bekiáltja a terembe:

- Uraim, egy kicsit pihenek, addig táncoljanak!

A zenekar játszani kezd, a katonák táncba fognak. Guise pedig az egyik ablakon kiugrik, az ott bebámuló szenegáli fekete zsoldosok közé.

E pillanatban föltüzött szuronynyal egy legionista patrol lép be, hadnagy vezetése alatt.

- Hol van Jean Bartet?

(Igy hívták a kis párisit.)

- Pihen. Mindjárt bejön.

- Mi az? Mi történt? - kiabálják össze-vissza a katonák.

Egy perc alatt hire futamodott, hogy ő volt az, a ki öt nap előtt ellopta Simeux kapitány aranyóráját és láncát s eladta egy marokkói kereskedőnek. A kereskedő elutazván és biztosságban érezvén magát, futárt küldött a kapitányhoz s elárulta neki a tolvajt.

- Vegyétek körül a házat! - kiáltott a hadnagy az őrségnek.

- Fölösleges! - felelt egy hang a szinpadról.

Jean Bartet volt.

- Csipjétek el!

- Egy pillanatra, hadnagy ur! Mondja, kérem, micsoda büntetés vár rám?

- Deportáció Numeába.

- Köszönöm. Még messzebb menjek Páristól! Soha. Megálljatok! Csak egy pillanatnyi türelem! Uraim, egy percre szökésre gondoltam, de az éj oly sötét és a sakálok oly utálatosan üvöltenek. Mit csinállok ebben a nagy, bolond Afrikában? Ha már nem élhetek Párisban, minek éljek egyáltalán? Csak azt sajnálom, hogy nem a La Roquette előtt halok meg, Deibler ur keze alatt... s miközben fejem a megvillanó kés csapása alatt lehull, barátaim a szomszéd háztetőkről bucsut üvöltenek, a lányok pedig zsebkendőt lobogtatnak... Isten veletek, fiuk... ha valaha visszatértek Franciaországba, csak olyan képviselőre szavazzatok, a ki fölemeli a hadi budgetet... hogy a szegény piou-piou ne legyen kénytelen lopni, lénungja kiegészítésére...

- Fogjátok el! - kiáltott a hadnagy.

- Késő! Adieu!

Ezzel villámgyorsan előrántott egy revolvért s a következő percben átlőtt fejfel, véresen rogyott össze. Meghalt.

Megdermedten álltam ott. Mennyi tehetség és mily feneketlen romlottság volt ebben a fickóban. Ez volt a legérdekesebb típus, mely a párisi nép söpredékéből valaha elérem került.

AZ AIN-SZEFRAI FEHÉR ASSZONY.

Ha visszagondolok afrikai katonaeletemre, úgy tetszik, mintha az egész egy gonosz álom lett volna.

Vad, örületes gondolat volt beállani az idegen légióba s fölesküdni öt esztendőre rabszolgának. Az én kényelmes, elpuhult, egyforma európai életem után ez a bizarr, fárasztó, viharos, izgalmas katonaelet, hol már eddig is a legrendkívülibb dolgoknak szemtanuja voltam, igazán megviselte idegeimet.

Nevetnem kellett, mikor hajnali időben ásóval, kapával a vállamon, a századommal kimentem a határba stratégiai utat csinálni, én, a ki otthon önkéntes koromban rapportra jelentkeztem, mikor egy tiszt egyik kaszárnyafogságom ideje alatt le akart küldeni a kantinba szivarért. A rapporton leendő kardbojtom megsértése címén bepanaszoltam a tisztet (a kinek különben megtagadtam a szivarhozatalt, de rendelkezésére bocsátottam a putzmeiszteremet), a minnek az lett a vége, hogy egy hónapra újra becsuktak.

Néha halálos unalom fogott el ebben az irgalmatlan sivatagban, napokig nem szóltam egy szót senkihez, csak jártam-keltem, gondolat, vágy, terv nélkül, mint egy fölhuzott óra, mely hasonlathoz szívem verése szolgáltatta az egyhangú tik-takot.

De bár lelkem gyakran beteg volt, testileg kitünően éreztem magamat. Egykor sápadt arcom barnapiros lett, termetem kiegyenesedett, petyhüdt izmaim megkeményedtek s visszanyertem azt a katonás tartást, ruganyosságot, a mozdulatok könnyűségét, kecsességét (a miben mégis bizonyos tartózkodó, büszke feszesség is nyilvánul), mely annyira jellemzi otthon a huszártiszteket s melyet a bécsi garnizonban így jeleznek: *stramm und fesck*. Hétköznapi utat csinálunk vagy gyakorlatot végeztünk, kivéve a legforróbb órákat, vasárnap pihentünk. Nem így a szegény párisiak. Ezek egész héten a legkomiszabb munkát végezték s vasárnap fegyvergyakorlatokat tartottak, tehát jóformán sohse pihentek. Mintha a hadügyminisztérium direkt azzal az utasítással küldte volna le a szegény ördögöket, hogy nekem élve vissza ne küldjék őket.

A redoute-szerű kaszárnya és a falu körül az egyetlen vegetáció az *alfa* volt. Ez az alfa olyan kenderszerű növény, melyből az arabok szövetet készítenek. A mi hófehér legionárius ruháink s kincstári ingeink is ilyen szövetből készültek. Eleinte elég durva volt, de négy-ötzöri mosás után megpuhult és kellemesen simult a testhez.

De hagyjuk ezeket az unalmas részleteket s meséljük tovább az eseményeket szárazon, röviden, a hogy szemünk előtt legördültek.

Egy napon Meseriába staféta érkezett Ain-Szefrából. A teveháton érkezett katona azt jelentette, hogy Ulad Szidi seik emberei s a Beni-Lhasszen törzs, szorosan a marokkói határ mellett, föllázadtak és Joli kapitány, az ain-szefrai térparancsnok, a ki a legelőretoltabb s így a legveszedelmesebb pozíciót őrzi, sürgős segítséget kér.

Arra a hirre, hogy egy kis háború lesz, általános örömiadal támadt Meseriában. A verekedést mindenki százszor többre becsülte a butító unalomnál.

A futár érkezése után egy órával már cakkumpakk álltak azok a boldogok, a kik elsősorban mérhették össze fegyverüket az arabokkal, névszerint: a mi századunk az idegen légióból, egy szakasz párisi és a szenegáli néger csapat.

Századunk vezetését Franger kapitány vette át, a minnek mindenki örült, mert ő olyan ember volt, a ki alatt a katonák sokat fáradtak ugyan, de gyakran és kitünően kosztoltak s a mi fő,

bort vagy pálinkát mindennap kaptak. Ő katonái számára minden jót kicsikart az intendatúrától.

A katonák különösen azon örültek, hogy most kipróbálhatják a Lebel-puskák értékét. A szerencsétlen arabok bizonyára nem sejtették, hogy micsoda gyilkos erő közeledik feléjük.

Mögöttünk az élelmi- és lövészert, meg vizet szállító öszvérek és tevék tömegével, neki vágunk a sivatagnak. A menetet bezárták a marhát hajtó kabilok: a friss hust hajtották utánunk.

Nem irom le még egyszer a sivatagon való átvonulásunkat, táborozásainkat, éjjeleinket, a mikor a sakálók százai üvöltöztek folyton a tábor körül. Ez bizony minket alvásunkban legkevésbé se háborgatott. A lázadók sem háborgattak, s mi bevonultunk Ain-Szefrába a nélkül, hogy rettentő fegyvereink hatását kipróbáltuk volna.

Ain-Szefra környéke épp oly sivár volt, mint Meseriáé, a falu is csak két öreg zsidóból állt, a kik a helyőrség számára pálinkát mértek. De maga a kaszárnya, vagyis a redoute, egészen más képet nyújtott. Először is az egész egy kis oázis körül volt építve s magas falai és vöröstetejű őrtornya messze ellátszottak a pusztaságban. A kaszárnya udvara jóval nagyobbra terjedt, mint az oázis, de mindenütt tele volt ültetve fával, cserjével, az épületek és utak tiszták, mindenütt csin és rend látszott.

Rögtön tisztában voltam vele, hogy ez csak asszonyi hatás lehet. Ugy is volt. És a kérdéses asszony nem volt más, mint Joli kapitánynak, a helybeli térparancsnoknak a felesége.

Mindjárt bevonulásunkkor megismerkedtünk vele.

Estefelé volt, fáradtan és porosan érkeztünk Ain-Szefra alá. Joli kapitány kivonultatta elénk a helyőrséget (két század turko volt) s örült dobolással és trombitálással fogadtak.

Mi szembe sorakoztunk velük, tisztelegtünk s szintén vadul megpergettük a dobjainkat.

- Pihenj! - volt utána mindkét félen a kommandó. Franger és Joli leszálltak a lovaikról, s a front előtt melegen üdvözölték egymást.

Ekkor jelent meg madame Joli. És mily hatásosan jelent meg! Fogadni mertem volna, hogy párisi színésznő volt. (Később tudtam meg, hogy egy provençei olajkereskedőnek a leánya.) Kis könnyű kocsin jött, melyet két fehér öszvér vont. Mögötte arabs lovászyerek ült feszesen, összefont karokkal. Az asszony valami könnyű, áttetsző piros foulard-ruhát viselt, melyen keresztül vállának és karjának fehérsége csak úgy villogott. Nagy barna szeme és hosszú szempillája volt, félig nyitott szájából elővillogtak a fehér fogai s álla alatt egy édes kis toka gömbölyödött. Azt mondják önök: ejnye, be jól megnézhetette... Édes Istenem, akkor már öt hónapja nem láttam európai nőt s így érthető, hogy Joliné megjelenése egészen elbűvölt.

Ugyanilyen hatás alatt lehetett Franger kapitány is, mert azonnal torkaszakadtából kommandírozott:

- Présentez les armes! (Tisztelegj!)

Mondhatom, hogy soha ily hévvel és szabatossággal nem tisztelegtem életemben, még akkor se, mikor boldogult Edelsheim-Gyulay augusztus 18-án szemlét tartott fölöttünk a Vérmezőn.

Az asszony megállította öszvéreit, átadta a gyeplőt az inasnak, hátradőlt az ülésen s remek mosolylyal szólt:

- Köszönöm, kapitány. Hogy van? Kérem mutasson be a fiuknak.

A kapitány egész rendes bemutatást csinált.

- Madame Joli... Idegen légió, második ezred, harmadik zászlóalj, első század.

Az asszony fölemelte egy kicsit a szoknyáját, csak annyit, hogy láthattuk pici fehér vászoncipőjét és piros selyemharisnyáját és leugrott a kocsiról.

- Jó napot, fiuk! - kiáltott felénk.

Mi csak álltunk bámulva és feszesen, de a párisiak lefőztek. Őket, szegényeket, be se mutatták, mégis egyszerre, mint egy sortüz, ezt kiáltották vissza:

- Bon jour, madame!

Az asszony már egészen ott állt előttünk s tisztjeink köréje gyülekeztek, a kit nem ismert, azt bemutatták. De az asszony a légiót nézte. A legelső volt az óriási Nielsen (ezt otthon flügelmannak hívják), mellette állt Wladimir, utána következtem én. Jól láttam, hogy az asszony azonnal észrevette a bronzszinü, szőke bajuszu, nagy kékszemü norvég óriást. Csakugyan meg is szólította:

- Mióta katona ön?

- Öt hónapja, madame.

- S mi volt azelőtt?

- Naplopó.

- S hol lopta a napot?

- Norvégiában.

Az asszony Wladimirra mutatott.

- Hát maga miféle náció?

- Orosz vagyok.

- Ejha, csupa jegesmedvét kaptunk volna? Mi volt azelőtt?

- Szerencsétlen ember.

- Nem rossz. S miért jött ide?

- Meghalni.

- Meghalni? Maga csacsi! - nevetett az asszony s konstataáltam, hogy behizelgő, dallamos kacagása van.

Most következtem én.

- Hát maga kicsoda?

- Franciaország katonája.

- De azelőtt, a multban ki volt?

- Pardon, madame, a multat eltemettem. Ne bolygassuk a halottakat.

- Igaza van barátom... Tiszt urak, ma nálunk vacsorálnak... Adieu!

És ezzel ellebegett, mint egy tünemény... Mi pedig barakjainkba vonultunk... Mondhatom, hogy egész este olyan különös szívfájásom volt. Eszembe jutott régi vidám életem... a budapesti asszonyok édes suttogásai... az a gyönyörű város ott a Duna partján... a Margit-szigeti majálisok... csónakázások a hatalmas vizen... atléta-bálok... a Hangli... Ez az asszony az egész európai civilizációt egyszerre eszembe juttatta... Én pedig itt ülök egy kaszárnyai durva vaságyon, messze bent Afrikában, a sivatag közepén... hallgatva névtelen kalandorok állati

horkolását s holnap már tán mór lovas hurcolja magával levágott buta fejemet, Marokkó felé, diadalmi jelvény gyanánt... Ezt a főt, melyet hajdan annyiszor szeretettel simogatott anyám... melyre annyi szeretetteljes barackot nyomott apám, mikor a kitűnő középiskolai bizonyítványokat hazavittem... De sok szép reményt pocsékká tettem, én istenem...

Wladimir a bibliát olvasta, Nielsen a lámpába bámult. Kivülünk az egész szoba aludt. Valószínűleg nagyot sóhajthattam, mert Nielsen megszólalt:

- Te se tudsz aludni, Pál?

- Nem.

- Mire gondolsz?

- A multra.

- Tehát mégis fölásod a halottakat?

- Nem, de hisz tudod, hogy a halottak maguktól is haza járnak.

- Tudom. Északi ember vagyok, hazám ködös, sötét, fantasztikus, rémekkel és szellemekkel tele... de én nem arra gondolok. Engem a jelen nyugtalanít.

Ránéztem.

- A fehér asszony?

- Az. Mikor rám tekintett, a hideg futott végig rajtam. Eszembe jutott a dralleni fjord halászlégényének históriája. A tengerek fehér asszonya ránézett, megigézte és megölte... Ez az asszony engem meg fog ölni.

Nagy teste összeesett, lehorgasztotta fejét.

- Fáradt vagy? - kérdé rövid szünet múlva.

- Nem.

- Gyere ki egy kicsit az udvarra.

Szép holdvilágos éj volt odakint. A katonák egy része még kint pipálgatott s hallgatta az öreg turkok előadását a marokkóiak harcmódoráról. Az oázis fái alatt, a forrás mellett csak egy ház állott, abban lakott Joli kapitány. Világos ablakai tárva-nyitva, a tisztikar zongora mellett énekelt és pezsgőzött.

Nielsen arra vonszolt s az ablak alatt megálltunk. Éppen az asszony ült a zongorához. Egyszerre csönd lett s az asszony lágy, tremolázó hangon régi provençei szerelmes dalokat énekelt. Éreztem, hogy Nielsen keze remeg. Rekedt hangon szólt:

- Isten látja lelkemet, nem a haláltól félek. De óriásilag izgat az a kérdés: micsoda szerepet fog ez az asszony az én életemben játszani? Mert fog, az bizonyos. Érzem.

Az ének a nóta közepén hirtelen megszakadt. A következő percben az asszony megjelent a kivilágított ablak keretében.

- Ki van ott? - kiáltá felénk.

- Két legionárius, - feleltem vissza.

- A norvég is?

- Igen, - felelt Nielsen és előrelépett.

- Látja ezt a poharat a kezemben?

- Látom.

- Hopp! Kapja el! Vigyázz! Megvan?

- Meg.

- Hozzon friss vizet a forrásról.

- Megérezte, hogy nézem, - morgott a norvég és futott a vízre. Mikor visszatért, láttam, hogy az asszony a tisztek zajos, koccintgató csoportja felé fordítja arcát, de kezét hátranyújtotta a sötétbe. És Nielsen levette káppijét és megcsókolta a fehér kezét. Ekkor az asszony kifelé fordult, átvette a vizet és egy hajtásra megitta.

Nielsen egy ugrással mellettem temett. Izgatottnak látszott. Karon ragadott s kiáltá:

- Gyere, feküdjünk ki a falra. Hallgassuk a pusztai sakálok üvöltését.

Ez volt első jelenete az ain-szefrai drámának.

NIELSEN ERIK SZERELME.

A franciák a harmincas évektől kezdve sokat verkedtek Algir birtokáért s egy csomó jónevű tábornokuk és hadvezérük az afrikai iskolából került ki. A francia regényekben és szindarabokban már komikusan stereotíppá lett az az öreg, egyenes lelkű és jószívű tábornok, a ki a saint-cyri katonai iskolából az első számok egyikével távozván, első babérait Afrikában szerezte. Ma már ez nem iskola a francia tisztikarnak, mert csak apró csetepatéik vannak az arabokkal. Most már könnyű munka a győzelem. A Lebel-fegyver oly fölényt biztosít az európainak, mely előtt eltörpül az arabnak halálmegvető bátorsága. Ezt láttam abban a kis városban, melybe Ain-Szefrába való érkezésünk után három nappal indultunk.

Mikor elindultunk Ain-Szefrából, ezzel még nem voltam annyira tisztában s azért egy kicsit számot vettem magammal. Végigfutottam multamon s belenyugodtam abba, hogy itt a marokkói határon veszszek el és otthon sohse tudják meg, hova lettem és mely temetőben porladnak csontjaim. De mikor hajnalban a kürtök riadója megdobogtatta szívemet s a kaszárnya udvarán fegyvereink villogtak a kelő nap fényében: mégis az az eltökélés támadt bennem, hogy drágán adom el az életemet. Hiuság volt ez, vagy életöszön, ezzel nem vagyok tisztában.

Joli kapitány felesége is kijött bucsut venni tőlünk. Az ismert éjjeli jelenet óta nem foglalkozott többet velünk. Tudta jól, vagy legalább is kitalálta, hogy a norvég szívét megsebezte, s csupa kacérságból szinte tünetőleg került a légió katonáit, holott, ha akarta volna, minden nap találkozhatott volna velünk. S jól számított a kigyó, mert e magaviseletével elérte, hogy Nielsenben a szenvedély egyre mélyebbre ásta magát. Megsápadt, szemei beestek s szeme fehére elsárgult. S tekintetében csak akkor láttam újra tüzet lobogni, mikor a harcba rukkolás hajnalán az asszony megjelent köztünk.

Joli kapitány bolondja volt az asszonynak s mindent megengedett neki. Az asszony élt is az engedelemmel bőven. Ugy sétált a katonák közt, mint egy markotányosné, s hol leereszkedőleg, hol bajtársi bizalmassággal beszélt hozzájuk.

A légió frontja előtt állt meg legelőbb.

- Isten önökkel, uraim! Sok szerencsét!

Ezalatt folyton Nielsent nézte.

- Vigyázzanak a bőrükre! Sajnálám, ha egy is a fübe harapna.

- Engem is sajnálna? - kérdé Nielsen.

- Miért ne?

- Vissza fogok térni madame, ha ön parancsolja.

- Parancsolom! - szólt az asszony és szeme nagyot villant.

Azzal tovább ment fehér csipkés ruhájában. A colonne össze volt állítva, s mi neki vágunk a pusztaságnak.

- Szerelmes vagy abba az asszonyba? - kérdé Wladimir Nielsent, a mint az előcsapatban hárman külön ballagtunk.

- Nem tudom megmondani, - felelt komoran a norvég, - örületes, vérforraló vágygyal gondolok rá szakadatlanul, s minden egyéb vágyat és gondolatot kiöl belőlem.

- Kacérkodik veled, az bizonyos, de óvakodjál tőle, - mondtam.

- Miért?

- Emlékszel, mit mondott az öreg káplár Algirban: ne foglalkozzunk az itt lakó európai asszonyokkal. A klíma, párosulva az unalommal, félbolonddá teszi őket, de minket is. Vesztünkbe rohanunk.

- Hát aztán? Micsoda veszedelem várhat rám? Nyakig ülünk a komisz életben. Mi lehet ennél rosszabb? A halál? Így is szívesen halok meg, bármely pillanatban, hát még ha asszony szerelme sugározza be utolsó óráimat.

Wladimir fejét csóválta.

- Nem úgy indulsz, fiu, ez az asszony, inkább gyötrelmedre szolgál, mint örömedre.

- A gyötrelmem is édes, ha ő okozza.

Erre nem szólhattunk semmit, annál kevésbé, mert a távolból porfelleg látszott, s nekünk az előcsapat zöméhez kellett vonulnunk (*replier*).

Tíz arabs lovas jelent meg. A vezetőjük nyugodtan fölszólított, hogy vonuljunk vissza, mert különben megbánjuk.

- Vigyázz! - kiáltott hadnagyunk. - Cél! Tűz!

Egyszerre roppantak a puskák s az arabok el voltak fujva. Kilenc leesett a lóról s csak egy menekült, nyeregben ülve, eszeveszett vágatással.

De a kilencet hiába kerestük a földön. Az arabok úgy ül a kengyelében, hogy ha leesik is, lábánál fogva függve marad s ha csak megsebesült, rendesen visszamászik a lovára. De ha meghalt, hű lóva így akkor is megmenti.

Egy arabok került csak a kezünkbe, a kinek a lóva golyót kapott a szügyébe és összeroskadt. Az arabok föltápáskodott, láttuk, hogy fehér ruhája csupa vér, s vadul forgatva puskáját, közénk lőtt. Mellettem egy legionárius, szelid, hallgatag, szolgálatkész fiu orra bukott, néhányat rángatózott és meghalt.

Az arabok vad diadalordítást hallatott. Egyszerre hatan lőttünk feléje. Elesett, végigterült a lován. Oda futottunk. Átölelve tartotta paripája nyakát, a dühtől és a halálküzdelemtől eltorzult arcát felénk fordította. Nem tudtam rá nézni. Félrefordultam. Egy tompa zuhanást hallottam magam mögött. Valaki puskatussal szétloccsantotta a haldokló fejét.

- Kár a lováért, - jegyezte meg a hadnagy, - fiuk, a lovakat egyáltalán kimélték, mert annak az ára az ezred pénztárába megy.

- Eltemessük? - kérde valamilyik jószívű gyerek.

- Lesz ennek első osztályu temetése, ne félj! - felelt az őrmester s fölfelé mutatott.

Oda néztünk, a fejünk fölött, nem is nagyon magasan, valami tíz sas kóválygott.

- Az igaz, - mondtá egy katona, - ha már választani kell, inkább a sasok egyenek meg, mint a férgek.

Így csevegtünk, a míg Franger kapitány a főszereggel oda nem érkezett, s az ügyet elő nem adtuk neki. Megnézte az elesettet, fegyvereit, lószerszámját, nyergét a tevékre rakatta, s tovább masírozottunk.

Valami hatszázra tehető azoknak az araboknak a száma, a kik fölláztak a marokkói határon. Ennyi fegyverest állítottak ugyanis ellenünk sikra. Nem akarom a hadjárat leírásával önöket untatni. Az arabok kétszer támadtak meg, mindig éjjel. Vad vágatással rohantak ránk, úgy számítván, hogy egyszerűen átgázolnak a táboron, s minket betaposnak a földbe. Nálunk azonban a tábornak csak a fele aludt. A másik fele fegyverrel a kezében örködött s az őrszemek első jeladó lövésére készen állt minden oldalról; a mint az őrszemeket fölvtük, megkezdődtek a röviden és élesen roppanó sortüzek. Vaktába lőttünk, mert alig láttunk valamit. Így is alig két-két arabs tudott a táborig eljutni. Jól emlékszem rá, hogy egy éppen előttem emelkedett ki a sötétségből, csak annyi időm volt, hogy szuronyomat a lova szügyébe döfjem. A ló azonban, mely itt épp úgy harcol, mint a gazdája, dühösen beleharapott a mellettem álló legionárius vállába s magával rántotta a földre. Az arabs lebukfencezett róla, egyenesen a katonák közé, de estében is vagdalkozott hosszú késével s a fiuk meglepetten tágitottak. Mielőtt fölemelkedhetett volna, a hadnagy revolverrel átlőtte a koponyáját.

A két összetűzésben valami száznegyven arabs esett el, három falujokat felgyújtottuk s erre mind Marokkóba szöktek. A mi veszteségünk huszonkét ember volt, közülök hatot a nap-szúrás ölt meg, leginkább a párisiak közül.

Mikor visszatértünk Ain-Szefrába, parádés szemlét tartottak fölöttünk. Madame Joli újra megjelent fehérszamaras kocsiján s a könyökére támaszkodva, oldalt hajolva, egy szálás, tiszta fehérbe öltözködött, érdekes, szép arcu tengerészhadnagygal beszélgetett.

Nielsenre néztem. Majd elnyelte tekintetével az asszonyt s arca hol elborult, hol földerült, mint a föld, mikor a nyári nap gyorsan futó felhők közt bujkál. A derű az asszonynak, a boru a tengerésznek szólt. (Itt megjegyzem, hogy ha a légiónál tiszthiány volt, rendesen a tengerésztől tettek át tiszteket, mert mind a kettő gyarmati csapat, *troupe coloniale* s egy fővezetés, a tengerészeti minisztérium vezetése alatt áll.)

- Karját, hadnagy ur! - szólt az asszony, s leszállva kocsijáról, felénk közeledett.

Épp előtünk megállt.

- Ah, örömmel látom, hogy önök szerencsésen megjöttek, - mondá és Nielsenre nézett.

A norvég egy kicsit megbiccentette a fejét.

A hadnagy nevetett.

- Bravó, asszonyom, ön, úgy látszik, nagyon jó viszonyban van a fickókkal.

(Ezt a kifejezést használta: *gaillard*.)

Nielsen öldöklő pillantást vetett raja. A hadnagy arisztokratikus modorban beszélt, bizonyosan előkelő család fia volt.

- Istenem, miért, ne? - felelt az asszony sóhajtván, - hisz unalmamban már magam is félig katona lettem ebben a sivatagban s bajtársaknak tekintem őket.

- Madame, ön annyira megszokta az uniformist, hogy ha véletlenül egy elegáns civilember jönne ide, annak önre épp olyan varázsa lenne, mint Európában az asszonyokra az egyenruhának, - szólt a hadnagy.

- Körülbelül igaza van.

- Van velem civilruha is, vigyázzon, majd kísérletet teszek.

- Óh, nem ijedek meg, - kacagott az asszony.

Én nem voltam egy cseppet se szerelmes ebbe az asszonyba, de az a sértő modor, a hogy ott előttünk bizalmaskodtak, míg a tisztek a katonákat egyenként inspiciálták, föllázította a véretem. Mintha mi nem is férfiak, hanem káposztafejek lettünk volna. Érték valamit az asszonyokhoz és tisztában voltam azzal, hogy ez a kapitánynétól kiszámított kacérság volt, a norvég kinzására. Nielsenre néztem. A fiú halálsápadt volt, s láttam, hogy patrontáskájának fölcsapott teteje (mert tölténvizsgálat is volt) remeg. Nagy indulat háboroghatott benne. Ő is megszegyenítve érezte magát, hogy ott álljon, mint a cövek, mint egy inas, s ne szólhasson bele az uraságok beszélgetésébe.

Szerencsére a hadnagy hátra-arcot kommandírozott s mi egész kéjjel hátat fordítottunk a párnak. Az asszony elkacagta magát.

- Milyen ostoba ez a Trésfeu! Most én itt bámuljam a legionisták hátát. Hozza el a legyezőmet a kocsiból, hadnagy ur.

Nielsen félig hátrafordult.

- Imádkoztam önért, látom: használt, - mondá félhangon az asszony.

- Hiába imádkozott; a haláltól megmenekültem, de itt elkárhozom.

- Miért?

- Agyonkinoz. Nem sajnál?

- Féltekeny a hadnagyra, maga csacsi? Előkelő, finom, művelt fiú, egy bretagnei grófnak a fia, csak szépen kell vele bánnom... No, engesztelésül adok egy rózsát. Csitt!

A rózsá Nielsen tölténnyelgájába repült. A hadnagy visszatért. Nielsen újra elfordult, a rózsát megcsókolta s a bluza alá rejtette.

- Hová lett a rózsája? - kérdé a gróf.

- Ennek a legénynek adtam, - felelt az asszony s a legyezővel az én vállamra ütött, - az apja hollandi kertész s ő maga is nagy virágbolond.

Udvariasan visszafordultam.

- Köszönöm, asszonyom, hogy virágnyelven beszélt s nem nevezett egyszerűen bolondnak.

A hadnagy rám nézett.

- Maga, barátom, kertész létére nagyon is előkelően beszél.

- Óh, hadnagy ur, a műveltség néha előfordul ám alacsonyabb körökben is - és megfordítva. Ismertem én már olyan grófot is, a ki úgy beszélt, mint egy - kertész.

Az asszony kacagott és tovább ment. Még csak a hadnagynak következő megjegyzését hallottam.

- Furcsa keverék ez a légión! Az ember náluk sohse tudja, hogy rablógylkossal, vagy mágnással áll-e szemközt... Meg kell szoknom őket...

Tehát gróf és breton. Ennek az asszonynak különös vágya van a normann-angol-szász keverékre. Mindegyiket magába bolondítja, a másik segítségével. De mi lesz ennek a vége? Itt vannak a hősök: a bretagnei gróf és a norvég katona, itt a hősnő: a provençei asszony. Kész anyag egy Daudet-, Feuillet-regényhez, vagy egy Sardou-drámához. Csakhogy a publikum: Wladimir és én, szorongva vártuk az előadást. S szomorúan néztünk össze, mikor este Nielsen a hervadt rózsát abba a médaillonba gyömöszölte, melyben édesanyja arcképét viselte a nyakába akasztva.

NIELSEN ERIK HALÁLA.

A hadjárat fáradalmi ágyba döntöttek. A kórházba kerültem, a hol jobb kosztot és több bort kaptam. Valami rossz láz lappangott bennem s az orvos annyi kinint nyeletett velem, hogy félig megsiketültem. De a lázt kikergette belőlem.

Bajtársaim, a mennyiben nem patroliroztak Furn-Hassza és Meseria felé, mindennap meglátogattak. Egy hét múlva azonban már visszamehettem a századhoz s nagy bámulatomra látom a fiukat a kaszárnyába bevonulni a breton tengerészhadnagy vezetése alatt. Akkor tudtam meg, hogy Villeboist, a ki könnyű sebet kapott, szabadságolták s helyette Kerlac grófot osztották be a századhoz.

Nielsen sötét arccal hallgatott ránk, miközben Wladimir a dolgot nekem mesélte.

- Nem jó vége lesz a dolognak, - mondá Nielsen; - ez a breton észrevette, hogy az asszony jó szívvvel beszélget velem, s nincs az a nap, hogy erre ne jöjjön, csak hogy egy kicsit diskurálhassunk. Ő maga kérte, hogy a mi századunkhoz tegyék, csak azért, hogy a markában tarthasson.

- Mesebeszéd.

- Agyrém.

- No, majd meglássátok.

A káplár lépett be.

- Nielsen, - szólt, - a hadnagy ur rendeletéből tudatom, hogy maga holnap reggel hatkor szobát megy surolni Joli kapitányhoz. Megértette?

Nielsen elsápadt és dacosan vetette föl a fejét.

- Nem.

- Hogy értsem ezt?

- Ugy, hogy nem megyek szobát surolni.

A káplár szeretett bennünket s jóindulattal szólt:

- Ne okoskodjék, Nielsen. A mi parancs, az parancs, ellenszegülni nem szabad.

- Mondja meg a hadnagynak, hogy hozassa el az inasait Bretagneból vagy a matrózait a hajóról, mert én neki szobát surolni nem fogok.

Közbeléptem.

- Nézze, káplár ur. Elegen vannak a légióban, a kik ezt szó nélkül megteszik, hagyjon békét Nielsennek.

A káplár vállat vont.

- Nem lehet, fiuk, a hadnagy határozottan Nielsent említette.

- Mondtam ugy-e, hogy hiába nem jött a századhoz, - mormogott Nielsen, - a fogát feni rám.

Akkor hirtelen megváltozott a hangja s így szólt:

- Jól van, káplár ur. El fogok menni.

A káplár arca kiderült.

- No lássa, hogy lehet magával okosan beszélni.

Sarkon fordult s elment.

- Mit akarsz tenni? - kérde Wladimir.

- Elmegyek, hogy az asszonynyal beszélhessek.

- S aztán?

- Ha ő is benne van a komplotban: megölöm.

- Örült.

- Ne beszéljete! Itt magasabb hatalmak intézkednek.

Azzal levetette magát az ágyára s bármit szoltunk is hozzá, nem felelt. Reggel mi kirukkol-tunk, ő pedig öt másik legionáriussal ment a kapitányokhoz.

Mondhatom, hogy ez egyike volt életem legkinosabb délelőttijeinek. Egész délelőtt nem szoltunk egy szót egymáshoz Wladimirral.

Mintegy tizenegy órakor bevonultunk az erődbe, Nielsen az ágyán hevert és pipált. Megálltam előtte.

- Nos, fiu, mi történt?

- Semmi.

- Suroltál szobát?

- Hogyne. Még pedig a kapitányné hálósobáját.

Leraktuk a cakkumpakkot, kipucoltunk mindent és Wladimirral a kantinba mentünk egy kis gyomorerősítőre. Híttam Nielsent is, de azt felelte, hogy hagyjuk őt.

- Aludni akarsz?

- Csak álmodozni.

Összenéztünk az oroszszal és szó nélkül távoztunk.

- Nos, mit szólsz hozzá? - kérdem Wladimirt.

- Ugy látszik, mintha ez a fiu át volna szellemülve és egészen más világban járna. Teljesen az asszony kezében van.

- Kár.

- Már miért volna kár? Igaza van a fiunak. Ha két hét múlva az asszony megunja és elkergeti, akkor se volna kár. Legalább két hétig boldog volt Erik. S ennek, mint jóbarátja, csak örülök.

- Én is örülök, csak sajnálom Eriket, mert katasztrófa lesz a dologból.

Az orosz különösen mosolygott.

- Igaz, ez a kaland sietteti az ő halálát. Sajnálom, hogy el kell válnunk. De nem tart sokáig. Odafönt biztosan találkozunk mi is, a kik idelent annyira szerettük egymást. Tagliano, szegény olasz pajtásunk, már vár s meglásd, mi is rövid időközökben Erik után megyünk.

Nagyot sóhajtottam.

- Te tán sajnálsz itt hagyni a földi életet?... - szolt az orosz. - Látszik, hogy fiatal vagy és keveset szenvedtél.

Éppen felelni akartam, mikor egy fiatal legionárius ült mellénk, valami kicsapott straszburgi diák, a kit a francia időkből ott maradt katonaszobornak megkoszorúzása miatt szakítottak le erőszakosan Németország kebléről. Óvatosan körülnézett, aztán németül szólt hozzám:

- Nagy kópé az a maguk norvég barátja.

- Mit beszél?

- Igazat. Egy asszony van Ain-Szefrában és pedig milyen remek asszony... s az ő szeretője.

- A kapitányné? Bolond beszéd.

- No, már kérem, ilyet ne mondjon, bajtárs. Én a saját szemeimmel láttam mindent.

- Hol?

- A kapitányék lakásán. Én is ki voltam küldve, a lakást surolni. Hogy csókolták egymást, az az asszony majd megfojtotta Nielsen pajtást.

Vállára tettem kezemet s a szeme közé néztem:

- Remélem, nem pletykált senkinek?

- Hova gondol?!

- S nem is fogja senkinek elbeszélni?

- Isten ments, ne tartson engem olyan hitvány fickónak... Csak maguknak szóltam, mert tudom, hogy vérszövetségben vannak...

- Jól van, bajtárs, számíthat hálánkra, sőt barátságunkra.

Kezet szorítottam vele, Wladimir is, a mi a fiut nagyon boldoggá tette, aztán gondterhesen mentünk szobánkba...

Tehát Erik sorsa meg van pecsételve.

Három nap múlva Erik fegyverpucolás közben ellőtte a balkeze kisujjának a hegyét, az orvos bekötözte s azt mondta, hogy otthon kisebb munkákra lehet használni.

Az őrmester erre a kapitányné konyhájába rendelte s mi elvesztettük szem elől. Mintha meghalt volna ránk nézve, soha föl se nézett a legénységi szobába.

Ekkor történt, hogy élelmiszer-szállítmányt eszkortáltunk Furn-Hasszánba s az elgazeiri hegy-szakadékok közt az arabok váratlanul megrohantak. Verekedve huzódtunk visszafelé a lapos földre s ott egy tömegbe állva, szembeszálltunk a fölkelőkkel. Csakhogy akkor már huszonkét emberünket lepuffantották, én meg puskatussal olyan ütést kaptam a fejemre, hogy ájulva estem össze.

Wladimir közrefogott néhány derék fickóval, öszvérre tett s így megmentett. Mikor magamhoz tértem, az ain-szeffrai erődben, a saját ágyamon feküdtem, bekötözött fejjel, mely úgy kongott, mint egy óriási üres hordó.

A katonarvos konstataulta, hogy ha három nap alatt el nem patkolok, két hét múlva berukkolhatok a századhoz. Különböztetve gratulált a koponyámhoz, tudakozta, hogy miféle náció vagyok s kijelentette, hogy egy ilyen ütés alatt bármely francia koponya pozdorjává tört volna, még az auvergneieké is.

A mi ezután történt, arra csak úgy emlékszem, mintha seblázamban álmodtam volna. Magam nem szerepeltem benne.

Egyedül, félig alva, hevertem a legénységi szobában. A század Joli kapitány alatt kora reggel portyázni ment.

Nyilik az ajtó s berohan Erik. Egyenesen az őrmester ágyához ment, annak a hatlövetű revolverét leakasztja és kifelé siet.

- Erik! - szóltam gyöngye hangon.

Hirtelen visszafordult.

- Rosszul vagy, Pál? Egyszer meglátogatlak, de nem ismertél meg. Viz kell?

Intettem, hogy igen. A nagy cserépkorsóból megitatott. Aztán odatérdelt az ágyam fejéhez. Fülemből hajolt és szólt:

- Ne busulj, fiu, meg fogsz gyógyulni. Az orvostól hallottam. Biztosra veszi.

Azt hiszem, szomorúan mosolyogtam rá.

- Meg fogod látni hazádat, szülőföldedet... Isten veled, édes fiam...

- Erik, hová még? - kértem gyöngye hangon.

- Hosszu utra. Isten veled!

Lehajolt és megcsókolt. Éreztem, hogy két könnycsepp hull szeméből az arcomra. A kezét igyekeztem megfogni.

- Erik, Erik! Mi bajod?

- Isten veled! - fölugrott és kifutott.

Valami ismeretlen nagy rémület rohant meg. Föl akartam ugrani az ágyból, de erőtlően hanyatlottam vissza. Csak azt hallottam még, hogy odakint riadót fujnak s a szenegáli négerek vad ordítás közt futnak fegyvereikért. Aztán elájultam.

Délben rázott föl a straszburgi diák, a ki, mint maródi, a konyhába volt beosztva.

- Mi történt, bajtárs? - ez volt az első kérdésem.

- Nem tud semmit? Szörnyű dolgok történtek!

- Mi, mi?

- Nielsen agyonlőtte madame Jolit. Az asszony kikergette a szobájából, mint egy kutyát, s kijelentette, hogy többet látni se akarja... Erre ő fegyverért szaladt, visszajött és lelőtte... Az udvaron kergette és háromszor rálőtt a sikoltozó asszonyra.

- Mi lett Nielsennel?

- Mikor az asszony elesett, ráborult, sirt; haját tépte, a halottat csókolgatta, vérének szűrte... mikor pedig a szenegáliak hegyibe jöttek, fölugrott és agyonlőtte magát.

- Meghalt?

- Meg.

...Behunytam a szememet és elhatároztam, hogy mindez csak lázalom... Nem tudom, meddig feküdtem így... Mikor újra kinyitottam szememet, Wladimir ült mellettem. Megkerestem a kezét és gyöngéden megszorítottam.

- Igaz mindez? Vagy rossz álom?

- Álom. Igyál vizet és ne törődjél semmivel.

- Add ide a kezedet.

Megfogtam a kezét és oly édesen aludtam, mintha édesanyám őrködött volna fölöttem.

Egy hét múlva egészen jól voltam, s Wladimir karján kimehettem az udvarra. A mint a szabadban nagy lélekzetet vettem, egyszerre tisztán emlékeztem mindenre.

- Wladimir, ketten vagyunk?

- Ketten.

- Hol van szerencsétlen barátunk?

Wladimir fölmutatott az ég kék végtelenségére.

- Ott.

- De eltemették legalább?

- A kapitány kidobatta a sivatagba. A sakálok százai marakodtak rajta egész éjjel. Reggelre már a csontjait se találtuk meg. De én megjelöltem a helyet, s oda járok imádkozni.

- Wladimir, vezess oda. Imádkozzunk!

EL ÁZSIÁBA!

Nielsen rémtette után türhetetlen lett a légió helyzete. Joli kapitány vad szenvedélylyel szerette a feleségét és sötét gyűlölettel nézett minden legionistára. De különös figyelmet szentelt azoknak, a kikről a durva ruha alatt is látszott, hogy egykor az uri osztályhoz tartoztak. Ezeket rendelte mindig a legkomiszabb munkára. Napról-napra kivonultunk, ásóval, kapával a kezünkben, utat csinálni, vagy az elhatalmasodott, elburjánzott kaktuszokat irtani. S mikor fáradtan, mint a kutyák, s éhesen hazatértünk, az udvarban sorbaállítva appelnominal-lal, diáknyelven katalogus-olvasással szekiroztak bennünket. Éjjel pedig rendesen riadót fújtak, s szakadó esőben masiroztattak tíz kilométernyire és vissza, minden cél és haszon nélkül.

A légió morogni kezdett. Sötét, emberevő ábrázattal álltak a glédában s a kapitányt egy tigris tekintetével kísérték. Ez azonban nem törődött vele, sőt annál jobban kegyetlenkedett.

Mikor aztán a kapitány egy részeg legionistát ököllel leütött, akkor betelt a mérték.

Egy forszirozott éjjeli menetelés alatt valaki rálőtt a kapitányra, s kilötte alóla a lovát. Ugy lezuhant, hogy elveszítette az eszméletét.

A légió dermedten megállt. A tisztek és altisztek azonnal előre futottak, s részint revolverrel, részint puskával körülállták a kapitányt, mert azt hitték, hogy ez lázadás, s a légió mindnyájukat masszakirozni fogja.

Egy darabig farkasszemet néztünk egymással. A hold bevilágította a különös jelenetet, a zord afrikai sivatag közepén.

A kapitány magához tért, kihuzta a kardját s kilépett tisztjei köréből.

- Szakaszonként előre! Fegyvervizsgálat! - kiáltott messze csengő hangon.

Igy akarta megtudni, hogy ki lött éles patronnal. A cél mindnyájunk előtt világos volt. Egy éles hang megszólalt a zászlóalj hátsó sorában.

- Kilőni a fegyvert, de a levegőbe! Készülj!

A kézbe kapott fegyverek zöreje hallatszott.

- Kész! A levegőbe! Tűz! - kiáltott az iménti hang.

A zászlóalj sortüze dördült. Tessék most fegyvert vizsgálni. Minden puskacső egyformát mutatott.

A kapitány toporzékolt és kivont karddal a légiónak rohant. De tisztjei lefogták. Egy jóképű és kedvelt fiatal hadnagy vette át a vezetést s hazavitte a zászlóaljat. Hallgatag, komor menetelés volt ez. A kapitány és tisztjei utánunk kullogtak.

Az erődhöz közel a tisztek elsiettek mellettünk s nemsokára hallottuk, hogy odabent megfújták a riadót.

Le akarnak bennünket fegyverezni. Wladimirre néztem.

- Mit csináljunk? - kértem halkán.

Wladimir hátrafordult.

- Fiuk, ez élet-halál harc köztünk és a kapitány közt, - szólt félhalkan; - adjátok ki a jelszót, hogy az udvarban négyszögbe állunk és lassan hátrálunk a mi kaszárnyaépületünk felé. Ha aztán azt megszálltuk és védhetjük, akkor alkudozhatunk a kapitánynyal.

A légión végigfutott a parancs.

- Csak az én kommandómra hallgassatok! - adta tovább Wladimir.

- Megértettük! - jött vissza a felelet a sorokból.

Szivdobogva haladtunk be az erőd kapuján. Ott már nagy félkörben állva vártak ránk a fegyenc-század, a szenegáli néger tirailleurök s a spáhik csapatja gyalog.

A négerek előtt állt a kapitány.

- Jobbra át! - vezényelt a hadnagy.

- Négyszögbe! - felelt vissza Wladimir, s a zászlóalj villámgyorsan karréba állt.

- Vigyázz! - kiáltott újra Wladimir, - a kaszárnnyánk felé lassan hátrálj!

A négyszög pár másodperc alatt a házhoz ért s ajtón, ablakon beugrált. Mire a kapitány magához tért meglepetéséből, már minden be volt zárva, az ablakok matracokkal betömve, az ajtók gerendákkal eltorlaszolva. A Wladimirtól kiválasztott emberek a lapos háztetőre siettek, a többi lent örködött.

- Nyílt lázadás, - ordította a kapitány. - Megálljatok gazemberek, kipörzsöllek a fészeketekből.

A tisztek az udvar közepén tanácskozássra gyűltek össze. Jó félóra mulva közeledett felénk a rokonszenves hadnagy.

- Hé, legionisták! Ki a vezetőtök?

- Én, Wladimir.

- Ön? Jó. A kapitány azt kívánja, hogy adják ki azt, a ki rálőtt.

- Nem lehet. Örüljön a kapitány, hogy ép bőrrel menekedett.

- Ha nem fogadnak szót, ostrommal beveszi a házat és megtizedelteti a légiót.

- Legyen szerencsénk! - felelt Wladimir, - majd meglátjuk, ki az erősebb. Különben valamennyiünket el nem pusztíthat s hacsak egy is életben marad a légióból, az az egy meg fogja őt ölni.

- Ez az utolsó szava?

- Ha ellenben okos lesz, eláll minden további inkvizíciótól és a mai lövést csak figyelmeztetésnek veszi, akkor mi is visszatérünk az engedelmesség útjára.

Hangját mindenki hallotta, a ki az udvarban állt.

- Még tán bocsánatot is kérjek a légiótól? - kiáltott a kapitány. - Hadnagy ur! Szakítsa meg az alkudozásokat. Majd az én gondom lesz, hogyan bánjak el a lázadókkal.

A tisztek visszavonultak; az erőd falaira dupla őrszemeket helyeztek el, az udvar és a kapu őrizetére a szenegáliakat rendelték, a kik nagy tüzeket raktak. Wladimir öt embert a háztetőn hagyott vigyázni, a többi pedig lement a nagy kaszárnyszerembe, a helyzetről tanácskozni. A vad fickók arcán egy kis meghökkenés mutatkozott. Tudták, hogy nagyot mertek s ha most okosan nem viselik magukat, számukra se irgalom, se kegyelem.

Wladimir fölhágott egy ágyra s szólt:

- Bajtársak! Itt az ideje, hogy higgadtan számot vessünk magaviseletünk következményeivel. Ha kiadjuk Fernandezt, a ki a kapitányra rálőtt, agyonlövük, az bizonyos. Azt pedig nem engedhetjük meg, hogy ő meghaljon, holott a kapitánynak a hajszála se görbült. Mi tehát az ő

ügyével közösséget vállalunk, vagyis a lázadás útjára lépünk. Mi vár ránk? Vagy megostromolják a házat s akkor nagy vérontás lesz, vagy ki akarnak éheztetni s ezt nem várjuk be. Egy golyó a szivben: sebj, katonahalál. De az éhségtől összeroskadni: ocsmány dolog. Ha tehát huszonnégy óra alatt nem támadnak, akkor előkészületeket teszünk a kitörésre. Cakkumpakk neki vágunk a sivatagnak, Tunisz felé s ott beállunk a bey hadseregébe...

- Ha kell, beállunk töröknek! - kiáltott egy olasz.

- Jobb életünk lesz, mint ebben az istenverte sivatagban, a hol még hozzá rugdálnak bennünket, mint a kutyát, - folytatta Wladimir.

- Ugy van, helyes! Jól beszél! - kiabálták a katonák.

A háztetőről sietve jött le egy őr s jelentette:

- Egy spáhitiszt, két legénnyel, most vágatott el Furn-Hassza felé...

- Segítségért ment, tehát ostromolni fognak.

- Jó, csak jöjjenek!

Harci láz villant meg a szemekben. Wladimir megvárta, míg a zaj lecsillapul, aztán folytatta:

- Első dolgunk, számba venni élelmiszereinket s beosztani. Mindenki hordja ide az elemőzsiát.

Nagy sürgős-forgás volt egy darabig s a földre terített katonaköpenyeken valami háromszáz prófunt halmozódott össze. A mihez száznolcvanan voltunk.

- Hogy állunk víz dolgában?

Szerencsére távollétünkben az otthon maradt maródiak az összes dézsákat telehordták vízzel s így ezzel is bőségesen el voltunk látva.

- Bajtársak, e perctől kezdve tilos a mosdás. A vizes-dézsákat is állítsátok ide sorba... Reggel, délbe, este kap mindenki egy karaj kenyeret és egy pohár vizet. A kiosztásra Galambos felügyel Pillerrel, Krebákkal, Zimmermannal és Szigorinnal. Ők ügyelnek arra is, hogy napközben a készletet senki meg ne dézsmálja... Jó lesz így?

- Jó, jó! - kiáltottak a katonák.

Egy vén legionista a fejét csóválta.

- Én azt mondom, parancsnok, hogy vágjuk ki magunkat; mielőtt a segítség megérkezik. Most több sanszunk van a szabadulásra.

Wladimir intett, hogy nem.

- Maradjunk csak. Azt hiszem, hogy még békésen is elintézhjük az ügyet, anélkül, hogy egyetlen bajtársunkat is fölládoznók...

- Bár ugy lenne, de én nem hiszem. Nekem különben teljesen mindegy, most gebedek-e meg, vagy tiz év múlva. Csak dohányom legyen.

Ez a cinikus öreg katona egy Marnier nevű, kalózpofájú belga volt, a legnagyobb zshivány a légióban. De nem pénzt, csak pálinkát, dohányt és prófuntot lopott. Ezt is hirtelen abbahagyta már jó idő óta. Mivel én sokszor adtam neki dohányt, irántam különös jóakarattal viseltetett. Soha nem tegezett és a jelenlétemben nem káromkodott, pedig a légióban ugyancsak divatban volt a káromkodás, a világ összes nyelvéen.

Hajnalhasadtakor ketten kerültük föl Marnierrel őrnek a háztetőre. Nem igen voltam beszédes hangulatban. Államat a puskámra támasztva, bámultam a fölkelő napot. Egyszerre csak megszólal Marnier:

- Bajtárs, valami titkot akarok önnek elárulni.

- Beszéljen.

- Titkom az élelmezési kérdésbe vág. Tudja-e, hogy a légió házából alagut vezet az erőd éléstárába?

- Most hallom először.

- Ugy bizony. Mikor először ide kerültünk, egy távozó barátom három pakli dohányért elárulta, hogy az alagut az ő ágya alatt kezdődik s az éléskamra faláig ér, s ajánlotta, hogy folytassam. Meg is tettem. Be is fejeztem.

- Mivel?

- Szuronynyal.

- Nehéz lehetett.

- Próbált embernek nem nehéz. Ceutában gályarab voltam, s onnan ily alaguton szöktem meg. Mióta itt vagyok, hat kilóval hiztam, mert pompásan élek... és okosan... csak annyit eszem, hogy észre ne vegyék a hiányt. Csak az a bajom, hogy a múlt héten a két szomszédom, két akasztófára való spanyol észrevette, hogy éjjel az ágy alá bujok és eltűnök. Rám lestek és rám rontottak... Most már őket is élelmezniem kell... Ugy látszik, a sergent-fourrier, meg a sergent-major, a kik onnan a szakácsnak kiadnak, maguk is lopnak, mert különben a mi nyomainkat észrevennék.

- Hát miért árulja el mindezt nekem?

- Miért? Ön úgy se osztzkodik a lopott holmin, azt tudom. Aztán meg, ha csakugyan a kiéheztetésünkhöz fognak, akkor, ha önnek tetszik, áthordhatjuk az egész kamarát ide.

- Helyes. Egyelőre ne szóljon senkinek. Majd, ha úgy fordul a dolog, figyelmeztetem Wladimirt.

- Helyes. Csak azt akartam elérni. Most már egy becsületes ember is tud a dologról, nemcsak az a két spanyol gézengúz.

Reggel, a mikor a *distribution* (élelemkiosztás) fújták, a legionisták sóvár szemmel nézték a konyha körül sürgő bajtársaikat, kezükben a párolgó csajkával. Morogva rágódtak a karaj kenyeren és itták hozzá a vizet.

- Tetszik egy kis sajt? - sugta Marnier.

- Köszönöm, nem eszem.

Éreztem, hogy a sajtevés bajtársaim cserbenhagyásával volna egyenlő. Nem akarok különbséget, mint az övék.

Dél felé nagy bámulattal látjuk, hogy a kiküldött spáhik visszatérnek, s közöttük egy staféta lovagol, öt afrikai lovas-vadász kíséretében.

Mi történt?

A staféta, egy chasseur-tiszt, a kapitány házába ment. Egy negyedóra múlva látjuk, hogy egy fiatal hadnagyunk sietve közeledik felénk.

- Hej, legionisták, ott van Wladimir?

- Itt vagyok, hadnagy ur.

- Parancs jött a tengerészeti minisztériumtól, a légió azonnal megy Szidi-bel-Abbeszbe, onnan Oránba és onnan Tonkinbe...

- Tonkin? Tonkinbe megyünk?... Halljátok, fiuk... Ázsiába megyünk...

Egy legionista a levegőbe dobta a sapkáját.

- Hurrá, Tonkin!

- Hurrá, hurrá! - kiáltott a sereg, mely e percben már zsufolásig megtöltötte a háztetőt.

- Mi történt Tonkinben? - kérdem a hadnagyot.

- Lázadás... Háboruba megyünk...

- Vive la guerre! Éljen a háboru!

Mikor a zaj lecsillapult, Wladimir szólalt meg:

- De hadnagy ur, előbb talán el kellene intézni ügyünket a kapitánynyal.

- Törődik is veletek a kapitány... áthelyezték a tengerész-gyalogosokhoz, a hol azelőtt szolgált s azonfelül a legutóbbi hadjáratért becsületrendet kapott.

- Nem akar bosszút állni?

- Eszeágában sincs. Azt mondta, mit okozkodjék tovább veletek, úgy is ott vesztek mind Tonkinben.

- Becsületszávára?

- Becsületszavamra. Ha legkisebb bajtok történik, én állok a lázadás élére.

- Hurrá, éljen a hadnagy!

Igy ért véget szerencsésen a lázadás. A kapitány még az este ott hagyott bennünket s a chasseurökkel Szidi-bel-Abbeszba utazott. Mi pedig bucsulakomát csaptunk, dupla adag rummal... A mi azonban a két spanyolnak nem volt elég, mert egy hordó rumot loptak az alaguton át, s azt egy félóra alatt többedmagukkal megitták... A miből óriási verekedés lett, az egész garnizonnak bele kellett avatkoznia. De már későn volt... a két spanyol agyon volt verve. Azt hiszem, Marnier keze benne volt, mert a vén közkatonában volt bizonyos zshivány becsületérzés s komisz dolognak tartotta akkor is lopni, mikor úgy is jól ment a sorsuk.

Jegyzőkönyvet vettek föl az esetről, s megindították a vizsgálatot. Máig sincs befejezve. Egész szolgálatom alatt ilyen ügyekben egyetlen komoly vizsgálatot se láttam. Ki törődött ennek a nagy csürhe kalandornak az életével!

...Tán csak nekem jutott az eszembe, mikor a két olaj-barna fiut véresen kiterítve láttam, két granadai vagy barcellonai öregasszony, a kik mától kezdve hiába várják haza a kedves fiukat.

TONKIN FELÉ.

Hajnaltól utrakeltünk Szidi-Bel-Abbesz felé, homoksivatagon, kaktuszokkal benőtt földeken és sziklás, kemény talaju vidékeken keresztül. Leírtam már ezt az afrikai marsot, nem akarok újra rátérni, de azt mondhatom, hogy volt mit cipelnünk. Mindegyikünk hátán egy óriási, fekete vitorlavászon-borju, tele a holmikkal, minden második ember egy összegöngyölített sátrat visz, a kinek nincs sátra, az viszi a főzőkészüléket. A sátor és borju negyvenkét kiló. Ehhez jön a Lebel-fegyver, magazinjában nyolc patronnal, négy és fél kiló, azonkívül még kilencven töltény. Ha hozzá veszem a kétliteres kulacsot, melyet reggel mindig megtöltöttünk vízzel (ebből főztünk levest, kávé, ittunk és mosdottunk), hát beláthatják, hogy a szegény legionárius ugyancsak görnyedt a hosszú mars alatt, - néha ötvenkét kilométert is tettünk egy nap alatt.

Szidi-Bel-Abbesz egy közönséges arabs város, melynek már vasuti állomása is van. Ha csak szabad időm volt, az állomásra mentem s bámultam a vonatok jövését-menését. Rosszul fejeztem ki magamat. Nem bámultam, valósággal élveztem, mert abba az édes illúzióba ringattam magamat, hogy Európában vagyok. Különben pedig a városon kívül, rozoga barakkokban laktunk, melyeken keresztül fújt a szél és beesett az eső. De ez még hagyján. Karácsony felé közeledtünk s gyakran dühöngött a bőra, a mely lehűtötte a hőmérsékletet s havat hozott. A barakktábor körül kiállított őrk sokszor dermedten rogytak össze s a patrol hordta be őket a helyükre.

Mondanom se kell, hogy én és Vladimir boldogok voltunk a hó láttára. Orosz és magyar hazánk jutott eszünkbe, a csengő szánok, a vadászatok, a korcsolyázás. S karácsony este egy kis fát gyújtottunk a barakkban, nagy bámulatára elvadult társainknak, a kik bizonyára azt se tudták, hogy micsoda ünnep van ma. Vladimir egy kis Szűz Máriás amulettel lepette meg, én pedig őt egy csinos fapipával, melybe belefaragtam a nevét. Sőt Marniernek, a vén belgának is vettünk közös erővel két pakli dohányt s egy üveg pálinkát.

Éjfélkor pedig elmentünk a dominikánusok kis templomába misére. Társaink, a kik nem voltak szolgálatban, az abszinttől félig ittasan heverték, vagy daloltak a barakkokban. Dupla porció abszint: ez jelentette náluk az ünnepet.

A légió rakoncátlan legényei és az arab lakosság közt folytonosak voltak a surlódások. Új év előtt az ezredes parancsba adta, hogy elvárja, hogy az esztendő első napján a légió tisztességesen viseli magát. Nagy oka volt erre az ezredesnek, mert az újévet a légió rendkívüli kihágásokra szokta felhasználni. Ugy volt most is. Életveszélyes volt e napon Szidi-Bel-Abbesz utcáin mutatkozni. A légió részeg katonái bajonettel hadonászva tántorogtak ide-oda és mindenkit inzultáltak. Ebből nagy verekedések támadtak, s estig hét arabot és két spanyolt öltek meg. Az arabokról jegyzőkönyvet vesznek fel, ezzel az ügy el van intézve, a spanyolok dolgában egy kis vizsgálat is volt, de a vége mégis csak jegyzőkönyv, melyből kiderül, hogy a szerencsétlen hispániai öngyilkos lett, vagy szívszélütés ölte meg.

Mi ebéd után Vladimírral kávéházba mentünk s ott sakkoztunk estig egy művelt arabbal, a ki Párisban a Louis le Grand-liceumot is elvégezte. A városban is vacsoráltunk s utána egy kis puncsot eresztettünk meg. Éjfél tájban óriási zenebona támadt. Egy csapat legionárius, abból a kiéhezett, elzüllött fajtából, mely egy korty pálinkáért odaadja a kenyerét, betört a vásárcsarnokba rabolni. A bent levő két arab őr revolveréhez kapott s két legionistát halálosan, négyet könnyen megsebesített. Mire a katonaság megérkezett, az épek mind elillantak s csak a haldoklók és sebesültek jajgatása hallatszott. A két arab őr a szó szoros értelmében darabokra volt tépve, vagdalva. A nagy kravallra a lebujokból mind oda tódultak a legionisták s a

sebesültek elszállítása alatt szitkozódva fenyegették az arabokat, hogy fölgyújtják a várost. Az ezredes riadót fuvatott s turkókkal összeszedette és a táborba vitette az összes legionistákat.

Hogy kik vettek részt a betörésben, sohse lehetett megtudni. A halottakat eltemették, a sebesültek fölgyógyultak, de nem árulkodtak, néhány jegyzőkönyvet fölvettek - s ezzel vége volt. Annyi azonban bizonyos, hogy a rablásban Marnier, az öreg csirkefogó benne lehetett, mert három napig olyan fenomenális borjubecsinált levest főzött nekünk, sok karfiollal, hogy (mint az öreg magát kifejezte) még a köztársaság elnöke is azt mondta volna: *Édes Marnier, adjon még egy tányérral.*

Az öreg ragaszkodott hozzánk, mint egy hű kutya, mert emberileg bántunk vele s a viselt dolgait sohse bolygattuk. Az pedig sokat ér a légióban, ha az embernek egy ilyen félelmes, mindenre elszánt, semmitől vissza nem riadó protektora van.

A véres ujesztendőnek mégis lett egy eredménye: parancsnokságunk megsürgette az ezrednek Tonkinbe való elszállítását. Az ellátás ez időben roppant rossz volt. Ha egy arab kereskedőnek nem csináltam volna francia fogalmazványokat, a mivel pár frankot kerestem, jóformán folyton koplaltunk volna Wladimirrel. Az idő se kedvezett. Éjjel hó és fagy, nappal folytonos eső. S a légiót rossz magaviselete miatt szigorított szolgálattal büntették. A szolgálat áll reggel hólapátolásból, aztán őrtállásból. Két óra helyett három óra hosszat kellett őrtállani s félig megdermedve kerültünk vissza az őrszobába, helyesebben őrsátorba, melynek összes butorzata két pad, ezen kucorgunk, igyekezvén, hogy lábunk a tócsákba ne érjen, melyekkel a föld tele van.

Ezekben a napokban tüzte fel az ezredes Joli kapitány mellére a becsületrendet, ugyanakkor egy őrmester *médaille militaire*-t kapott. A dolog nagy parádéval történt, a város főpiacán kirukkoltak a spáhik, a turkók és mi. A parádét a spahik ezredese vezényelte. Befelé fordulva négyszöget képeztünk. A négyszög egyik oldala turkókból, két oldala a légióból, negyedik oldala spahikból állt - ezek voltak a legszebbek, lóháton, vörös-fehér burnuszszal. A négyszög közepén lefelől foglaltak helyet Joli kapitány, mellette az őrmester, mind a ketten kivont karddal. Mögöttük állt egy-egy tiszt a spahik, turkók és a légió zászlajával. Ezek mögött az összes dekorált tisztek és altisztek, szintén kivont karddal. Az ünnepeltek előtt állt a két ezredes. Az egyik csengő hangon, francia modorban nagy beszédet vágott ki, melyben sűrűn szerepelt a *zászló becsülete, Franciaország dicsősége, a nemzeti hagyományok, a gall vitézség*. A beszéd után a keresztet Joli kapitány mellére tüzte, kivont kardjával kétszer vállon ütötte, megölelte és két orcáján megcsókolta. A zenekar a *Marseillais*et játszotta, mi tisztelegtünk. Az őrmester se lovaggáütést, se csókot nem kapott, csupán kézszorítást és *Marseillais*et. A civil közönség levett kalappal nézte a parádét s hallgatta utána a Carnot dicsőítésére készült *Père la Victoire*-t, melyet akkor már Paulus világszerte híressé tett. Megjegyzem, hogy a zenekar se a *Marseillais*et, se az utóbbit nem tudta tisztességesen eljátszani.

A napok és hetek unalmasan teltek. Közben az orvos megvizitált és kiválogatta azokat, a kik a tonkini szolgálatra alkalmatlanok. Érdekes volt a légió egy tonkini zászlóaljának a visszaérkezése. Kétszázkilencvenheten mentek el innen egy év előtt és nyolcvanhárman tértek vissza. Összenéztünk Wladimirrel, mikor egy tonkini legionista ezt nekünk elbeszélte. Ez a biztos halál. A hazajöttek is száraz, kiaszott, sárga alakok voltak, mint a kisértetek. A halál csiráját hordták ők is magukban. Sokat beszéltek a kiállt veszedelmekről, a mi csak fokozta a vágyunkat, hogy oda jussunk.

Február vége felé tavaszodni kezdett, gyönyörű lett a természet, s délben már nagy melegek jártak. Ez időtájt kaptuk meg új, tonkini egyenruháinkat, mely áll egy teljes sötétkék ruhából, duplasor sárga gombbal; sapka helyett vászonból készült, parafával bélelt angol sisakot kap-

tunk. Nincs az az egyéves önkéntes, a ki október elsején jobban feszítsen a Koronaherceg-utcán, mint a hogy mi feszítettünk végig a kis arabs városon. Mindenki utánunk nézett, s nem egyszer hallottam az asszonyoktól: *Szegény fiuk!* Sok ezer délceg legényt láttak már ezek innen elvonulni, a kik közül csak néhány szomoru rom tért vissza.

Mióta a tonkini uniformist megkaptuk, nem kellett szolgálatot tennünk, urizálhattunk egész nap, csak éppen pénzünk nem volt hozzá.

Még a general de division látogatásán kellett átesnünk. Váratlanul jött és éjjel allarmiroztatott bennünket, s *feldmässig ausgerüstet* kellett kivonulnunk. Fél egykor fújták a riadót és reggel 5 órára voltunk készen. Akkor is hiányzott a tiszteknek és altiszteknek a fele. Furcsa kis állapottok!

Végre március 14-ikén vasutra ültünk. Szokás szerint az egész garnizon, csengő zenével, az állomásra kísért, és ott elbucszúztatott. Könnyű szívvel hagytuk ott az utálatos várost.

Oránba robogtunk. A kikötőben ott lebegett a *Bien-Hoa* nagy hadi szállítógőzös, mely minket Tonkinbe volt viendő. Mikor már a parton álltunk sorban, várva a behajózást, futva jött utánunk a kaszárnnyából egy altiszt. Az inspekciós tiszt küldte, mert egy csomó legionistának levele volt. A jószívű fiu sietett, mert tudta, hogy most már hónapokig nem kaphatnak hirt hazulról.

Képzeltetik meglepetésemet, mikor az őrmester az én nevemet is szólítja.

Levellem volna nekem, a kinek senkije sincs a világon? Megdobbant a szívem, éreztem, hogy a vér az arcomba fut.

Hát nem vagyok elég jól eltemetve? Ki érdeklődik irántam? Hogy tudott kiásni?

Egy hang a sötétségből, egy árny a multból. Istenem, mi lehet ez? Taszit-e tovább az utamon, vagy visszahí?

Átvettem. Női irás volt, Budapestről jött. Reszketett a kezemben.

- Mi az? - kérdezte Vladimir.

- Levél hazulról.

- Kitől?

- Sejtelmem sincs.

Milyen kis kapu az a levél, s a mult összes emlékei egész rajokban tódulnak ki rajta. Éreztem, hogy gyengülök, elérzékenyülök.

Eh, torlaszolja el a kaput, nincs mult. Meghaltam! - mormogtam magamban s a levelet olvasatlanul összetépve, beledobtam a kikötő piszkos vizébe.

A szennyes áradat magával ragadta - én félrefordultam.

Tíz perc múlva a hajón voltunk, a gőzkürt tompán bűgött, a *Marseillaise* csengett, a hajó megmozdult s mi Vladimirrel, épp úgy, mint a többiek, lobogtattuk a zsebkendőt. Kinek?... Hm... Senkinek... Afrikának.

BU-LAM ISTEN.

Harmincnégy napig utaztunk a *Bien-Hoa* nevezetű hajón, míg végre megérkeztünk Szaigonba, Indo-Kínának francia kézben levő részére. Az utazást nem részletezem. A hajó annyira tele volt, mint egy kiránduló gőzös, mely vasárnap este Visegrádról Budapestre hazatér. A mi annyit jelent, hogy folytonos zürzavar, taszigálódzás, rendetlenség közt éltünk egy hónapon át. A szuezi csatornán és a Vörös-tengeren iszonyuan szenvedtünk a hőségtől, az Indiai tengeren egy kis tájfun táncoltatott meg bennünket, Kolombóban pedig öt legionárius a tengerbe ugrott s a partra uszott, hová nem lehetett őket követni. Ezek voltak az utazás főbb eseményei. De mindez minket nem érdekelt, mi a rejtélyes Ázsia felé szegeztük vágyakozó tekintetünket, hol a legérdekesebb kalandokra számítottunk.

Mondanom sem kell, hogy rendkívül boldogok voltunk, mikor újra szilárd szárazföldet éreztünk a lábunk alatt, s a hajó zsufoltságát a tengerészeti gyalogság pompás, tágas, modern kaszárnyájával cseréltük föl. Az udvar közepén egy nagy medence volt, tele friss vízzel, ebben annyiszor megfürödtünk, a hányszor csak ráértünk; különben a szennyesünket is ebben mostuk. A medence egyuttal büntetésül is szolgált, persze nem az altisztekkel, hanem csak a magunkfajta közlegényekkel szemben. Ha a légionisták közül valaki úgy viselte magát, hogy a bajtársi szellemet megsértette, a többiek kilestek egy alkalmas pillanatot s ruhástul a vízbe dobták (mint a császárság alatt a spicliket a Szajnába); megtörtént, hogy cakkumpakk katonákat, fegyverestől a vízbe dobtak. S a legszigorubb inkvizíció se tudta a tetteseket kideríteni; maga a szenvedő fél se mert árulkodni, mert akkor egyszerűen - újra beledobták. Kétszer, háromszor, míg be nem fogta a száját.

Szaigonban április közepén már olyan meleg volt, mint nálunk júliusban. Mi vár itt ránk majd nyáron! Előre is borsószik a hátam. A város különben csinos, van egy európai nivón álló állatkertje, egy Gambetta-szobra, mely kisebb, de jobb, mint a párisi Gambetta-szobor. Wladimirral egyszer kimentünk, megízlelni a kínai konyhát. Potom pénzért kaptunk két tojást, szamarit (valami rizskásás hust), gombócot, mely belül gyümölcsessel és mézzel van töltve, s ittunk rá jó sok sum-sumot, vagyis rizspálinkát. Ez különösen Marniernek ízlett s két este holtrészezen szállítottuk haza.

Pár nap múlva újra a *Bien-Hoára* mentünk, mely most már ágyukkal volt ellátva, s elindultunk Hai-Fongba, a pirátok ellen. A *Bien-Hoán* három napig haladtunk, akkor ágyunaszádokra tettek át s úgy mentünk a Sárga folyamon egész Fu-Lang-Tongig. Elöl ment a kommandáns hajója, orrán a kínai révkalauzzal, a ki jobb- és balkarjának emeltetésével dirigálta a kormányost. A vezérhajó után egy egész kis flotta uszott, tele legionistákkal, tengerész-katonákkal és anami gyalogsággal. Ha valami gyanus részre érkeztünk, csónakot le, s mind a két oldalra egy-egy század anamita legény ment ki, a kik majom-ügyességgel átkutatták a környéket, s a part mentén futva kísérték az újra elinduló hajókat.

Egy izben szintén kiszállt, éppen a mi hajónkról, egy anamita káplár tiz legénnyel, hogy a baloldali gyanus bokrot egy kissé megzörgesse. Ez a káplár nagyon intelligens benszülött volt, a ki államsegélylyel az 1889-iki párisi kiállítást is meglátogatta. Alig haladtunk tovább száz métert, látjuk, hogy a mi káplárunk embereivel megjelenik a parton, s szörnyen integet. A hajó megállt, a csónakot leeresztették, s a csapatot visszahozták.

- Mi baj, káplár? - kérde az anamiták főhadnagya, egy kolerikus délfrancia.

- Főhadnagy ur, én nem vállalom az embereimmel szolgálatot, míg a nap le nem nyugszik és újra föl nem kel.

- Ugyan miért, gyermekem? - kérde a főhadnagy.

- Mert láttam Bu-Lam istent, egy malacfejjel a szájában.

- Bu-Lam? Miféle isten az?

- Az nekem istenem, a kit imádok, a kit a malacfejjel megbecstelenítettek; nem akarom, hogy szerencsétlenség érjen, s azért ma nem teszek olyan dolgot, a mihez az isten segítsége szükséges.

A francia dühbe jött.

- Eh, lári-fári, neked nem Bu-Lam az istened, hanem én. Előre, mars vissza!

Az anamiták morogtak.

- Főhadnagy ur, én nem vagyok gyáva; nézze, itt a mellemen a katonai érem; én öt souzsoldért szolgállok, holott odaát, a pirátoknál, minden levágott fehér fejért tiz frankot ad a mandarin.

- Visszamégy, vagy nem?

- Nem!

- Nesze!

És a kezében lévő sétapálcával úgy vágott rajta végig, hogy arcából kibugygyant a vér.

Az anamita káplár hátratántorodott és meghorkant benne a vad indulat. Öklei összeszorultak. Társai elordították magukat és nagyot toppantottak. De különben helyben maradtak, főképp mert egy pillanat alatt négy legionista állt előttük szegzett szuronynyal.

A káplár bő ujjasába törölte kiserkedt vérért és szólt:

- Agyonüthetsz, uram, de nem megyek.

A kolerikus francia talán közéjük rohant volna bottal, de a mi parancsnokunk elvonszolta. Ugyanakkor hangzott a parancs:

- Légió! Második szakaszból tiz önkéntes Wladimirral kimegy!

Az első jelentkező persze én voltam. Utasításunk az volt, hogy a folyam partján haladjunk fölfelé s egypár járóőrt küldjünk kissé beljebb.

A csónakot a tiz legionista úgy lenyomta, hogy a víz egészen a pereméig ért. Az orrán állt Wladimir, s figyelmesen fürkészte a hallgatag parti őserdőt, mely felé a matrózok egyenletes evezőcsapásai vittek.

- Nom d'un chien, - káromkodott Marnier, - többet nem borotváltatom magamat anamitával. Vad ember ez mind s gyűlöli a fehéret. Egyszer eszébe jut valami, krik, egyet vág, aztán elszalad a fejemmel a mandarinhoz.

Schultz, egy hórihorgos porosz, az ő komikus franciaságával megszólalt:

- Nyugodt lehetsz, öreg bandita, a legostobább anamita is tudja, hogy a te fejedért nem ad a mandarin semmit.

A katonák röhögtek.

- Csitt a glédában, - szólt rájuk Wladimir, - fogjátok be a szátokat és nyissátok ki a szemeteket.

Pár perc múlva kézügyben a puskával, a partra ugráltunk s óvatosan kutattuk az erdőt, de megmaradva a part mellett. Én Wladimirhoz tartottam magamat. Egyszerre csak az erdőből egy hang hallatszik:

- Salut, bourgeois!

- Ki az? - kiáltott Wladimir.

- Megtaláltam az Istent, gyertek ide!

Egy kis tisztáson egy undok, valami budhista templomból ellopott ülő bálvány volt, nagy, tátott szájában a malacfejjel. Ez térítette vissza az anamitákat. Marnier persze azonnal a malacfejet kezdte vizsgálni, hátha be lehetne sorozni az éléstárba. De eldobta, mert kukacok mászkáltak már rajta. Utána meg fölrugta Bu-Lamot is.

Szélcsend volt. Egy falevél se mozdult. Csak a tisztás szélén rezgett egy platán. Meglöktem Wladimirt, s a fára mutattam.

- Ezt ember mozgatja.

Közelebb léptünk. Abban a percben majomügyességgel egy benszülött siklott, majdnem zuhant le a fa törzsén. Mire puskánkhoz kaptunk, már eltűnt a fák közt. Egy tucat lövés ment utána... az erdőben nagy nyüzsgés, morgás, bűgás támadt... mintha fölvert állatok vagy emberek robognának tova. Éles vijjogás, sivitás, ágak tördelése hallatszott. Mi önkénytelenül is vállat vetve egy csomóba álltunk a tisztás közepén.

- A folyamhoz! - kiáltott Wladimir. - Marnier, erre, vezesd őket!

S mutatta az irányt. Ő leghátul maradt, én persze vele. A tisztás szélén egy fa mögül visszaneéztem. Ötven-hatvan lépésnyire egy óriási platán ágai szétváltak, egy pirossipkás piráta jelent meg, s célba vette Wladimirt. De megelőztem, jó Lebel-puskám nem hagyott cserben, egy durranás: s a rabló szívéen találva, kiterjesztett karokkal bukfacezett le hatvan láb magasságból. Aztán retiráltunk tovább.

A parton azalatt már három csolnak kötött ki, tele legionáriusokkal; a kik értünk jöttek, ha talán bajba volnánk.

A parancsnok a hajóról kiáltott:

- Pirátok?

- Tele van velük az erdő.

- Hasra!

Lefeküdtünk a földre, a monitor orral fordult felénk, s a fejünk fölött egypár golyót küldött Creusot remekéből a sűrűbe. Az ágyudörgés hatalmas visszhangot vert föl, az erdőt még jobban megbolygatta, s most már ezer meg ezer láthatatlan lény orditozott és menekült benne. És nekem eszembe jutott, hogy itt száz meg száz fakunyhóban a barna anyák most reszketve térdelnek gyermekeik mellé, s imádkoznak: *A fehér ördögöktől ments meg uram minket.* És kihez imádkoznak? A buta Bu-Lamhoz, a kit a vén Marnier fölrugott? De hátha ez a durva bálvány csak az ő együgyű, barbár képzeletük, alacsony értelmük hibája, s ez ösztönszerű jelkép mögött (és erről nekik sejtelmük sincs) az egy igaz Isten rejlik, a ki őket is megteremtette... Akkor bizony mi csakugyan fehér ördögök vagyunk s gazságokat követünk el velük.

Nem sok időm volt filozofálni, mert csónakba komandiroztak s visszamentünk a hajóra. A hajó ment még vagy hat kilométert s esteledvén, horgonyt vetettünk.

Csillagtalan, holdvilágtalan, sötét éj volt. Alaktalan homály vett körül bennünket. Az ágyu-
naszádokon egymásután elpihent az élet, csak az örök lépéseinek kopogása hallatszott s az
árbocon égett egy-egy lámpa. Vacsora után komótosan elnyújtózkodtunk Vladimirral, mert ez
éjjel nem volt szolgálatunk, s rögtön el is aludtunk.

Arra ébredtem, hogy valaki ráz.

- Mi az?

- Keljetek föl, a légió folytatja az őrséget.

Gaudrion káplár volt.

- Hány óra?

- Négy óra éjfél után.

- Hisz négykor az anamiták veszik át.

- Épp azért folytatjuk, mert az anamiták megszöktek.

Erre már talpra ugrottunk Wladimirral.

- Mi az ördög?

- Ugy van, pajtás. Hajónk összes anamitái itt hagytak, a megütött káplárral együtt. A korom-
sötétségben csöndesen leereszkedtek a vízbe s kiusztak a partra. Az őrszemek nem vettek
észre semmit.

Mit volt mit tenni, mi pihentek sorakoztunk, fegyverbe léptünk s a fődélzetre mentünk. E
percben a tiszti szobák felől vadállati ordítás hallatszott.

Oda siettünk. A parancsnok tántorgott elénk, halálsápadtan, s az egyik tiszti kabinba mutatott.
Berohantam, lövésre készen tartott fegyverrel...

A puska kiesett kezemből s megdermedve álltam meg. Az ágyban, irtóztató vértócsában, egy
fejetlen holttest feküdt.

Mindent megértettem: Aristide Sylvain volt, a délfrancia főhadnagy, a ki bottal megütötte a
káplárt. Ez se fog, szegény, többet a marseillei Cannebiêren feszíteni... A bandita, mellén a
francia hadiéremmel, tenyerén Carnot kézszorításával, elvitte a szép barna főt a mandarinhoz.

Igy rugott vissza bennünket Bu-Lam.

KATONAÉLET AZ ERDŐBEN.

Őszintén megvallom, hogy Kináról és Tonkinról soha semmiféle tudományos utleirást nem olvastam s csak annyit tudok róluk, a mennyit Afrikából jövet a hajón tanultam. Itt ugyanis volt egy derék tengerésztiszt, a ki hetenként kétszer előadást tartott az ázsiai francia gyarmatokról s lakosaikról s minden előadását azzal végezte: *Fiaim, vizet sohse igyatok és ne részeskedjete, különben az ördög elvisz benneteket.* Ezt aztán, de csakis ezt megjegyezte magának a legionista, de egyuttal hozzátette: Hát mi a menykőt fogunk inni azokban az istenverte országokban?

Azért emlitem csak tudatlanságomat, hogy ne vegyék rossz néven, ha valami földrajzi, állattani vagy növényteni badarságot követtek el. Afelől nyugodtak lehetnek, hogy a mit láttam, azt hiven leirom.

Sylvainnek, a megölt dél-francia tisztnek helyét egy tengerészhadnagy foglalta el, a kinek a megszököttek helyett egy harmincfőnyi anamita csapatot bocsátottak a parancsa alá s mentünk tovább. A megölt Sylvaint telekovácsoltuk nehéz vassal, lepedőbe varrtuk s tengerésmódra a víz alá süllyesztettük. Egy sortűzzel bucsuztunk el tőle, s mikor a bugyborékoló vízbe meresztettem tekintetemet, magam is úgy éreztem, mintha a fejem átkozottul mozogna a törzsökén. Bár nem nagyon ragaszkodtam ahhoz, hogy ezt a bolond főt valaha visszavigyem Európába, a halálnak ez a neme mégis borzalommal töltött el.

Megérkeztünk Fu-Lang Tongba, hol száztizenöt legionista, köztük én és Wladimir, s harminc anami lövész, a megfelelő podgyászszal a partra szállt. A város tizenöt-husz házból s hét-nyolc templomból áll. Minket egy ilyen pajtaszerű templomba szállásoltak, melynek eresze majdnem a földig ér, de belül szép, faragott oszlopsorok diszítik. A templomok körül pallisádok vonultak. Ez már katonai munka. Alig helyezkedtünk el templomunkban s alig hagytuk el a hajót, a szakasz-szakácsok jelentik a parancsnoknak, hogy egy falat élelmiszerünk nincs. A kapitány nyugodtan utalt arra, hogy a garnizon tőszomszédságában egész csomó apró falu van, szerezzünk onnan. A katonák ezt parancsnak vették és elszéledtek. Egy óra múlva malaccal, libával, kácsával, tyukkal, nyers hussal megterhelve tértünk vissza. Marnier még egy hordó bort is gurított maga előtt. Így aztán a szakácsok pompás ebédet készítettek, melyre feketekávé és rummal kevert forralt víz következett. Megjegyzendő, hogy az említett falvakat teljesen üresen találtuk, a lakosok elmenekültek előlünk.

Este korán lefeküdtünk, de már egy órákor talpon voltunk, hogy állomásunkra, Na-Namba masirozzunk. Harmincnégy kuli hozta a podgyászunkat, s én, Wladimir, Marnier, Schultz voltunk kirendelve, hogy vigyázzunk a teherhordókra. Parancsunk az volt, hogy a ki jobbra vagy balra kilép a libasorból, azt szó nélkül le kell löni. Ezt a parancsot a vékonydongájú, gyenge anamita legények is tudták s iszonyu ijedt tekintet vetettek puskáink felé.

A mint a hajnal első derengése föltetszett az égen, egy gyaloguton nekivágtunk az őserdőnek, telepakkolt borjuval és százhatvan patronnal. A mint a nap fölkelt, rögtön tikkasztó lett a meleg. Nagy bámulatomra a legnagyobb gonddal ápolt földek, kukorica, ricinus, tök, saláta, burgonya közt vitt el utunk. Tizenkét órára egy lakóitól elhagyott faluba értünk, hol azonnal ingre vetköztünk, mert ruhánk facsaró víz volt. Itt, az alacsony bambuszkunyhókban megpihentünk. A falu környéke csupa rizsföld volt, mely, mint mindenütt, itt is folyton víz alatt áll. Ezenfelül bűzhödt mocsarak környékezik a falut. A legszomjasabb ember is undorodva fordul el ettől a mocsárviztől, de ha akart volna se ihatott volna belőle, mert a parancsnok fegyveres öröket állított melléje. A ronda vizet előbb megforraltuk s aztán teát főztünk belőle.

De még így is émelyítő volt s bizony nem egy könnyelmű ember, a kit a szomszomság gyötört, lopott egy csajka vizet a mocsárból.

Másnap reggelig pihenve, újra utra keltünk, s délelőtt Na-Namba érkeztünk, mely hosszabb időre állomáshelyünkül volt kitűzve. Na-Nam erőd kis dombra van építve, a domboldalon kisebb kaszárnyaépületek, sárból és bambuszból, a csucson a *fellegrár*, mely büszke cím azt jelenti, hogy a dombtető földdel megtöltött kosarakkal van körülsáncolva, s a kosarak tetejéről két revolverágyú néz alá a völgybe. Minket a domboldalon levő házikókba szállásoltak, az *első emeleten* (a hogy a dombcsucsot nevezték) tengerészek voltak. Bármilyen primitívnek tetszett előttem az egész védelmi berendezés, tény, hogy a pirátok ellen pompás oltalmat nyújt s a legváratlanabb éjjeli rohammal se tudták eddig bevenni.

A régebben ott tanyázó s szolgálatban nem levő legionisták élénk hurrával fogadtak bennünket és sapkájukat néhányszor a levegőbe dobálták, mikor vidám trombitaszóval a tágas, elkerített helyre bevonultunk. Alig hogy fegyvereinket elhelyeztük a kijelölt házban, kisiettünk körülnézni és ismerkedni. Akkor láttuk csak, hogy ezek a régiek minő sárgászöld színűek, beesett arccal, lesóványodott testtel, meggörbédett tartással. Engem legelőször egy fiatal, tejfölös száju suhanc szólított meg ezzel:

- Nincs az urak közt osztrák?

- Van, kettő, - feleltem, - ön talán osztrák?

- Nem, magyar vagyok.

- Akkor honfitársak vagyunk, - mondtam magyarul.

- Igazán? - kiáltott ő is magyarul, s mind a két kezét elém tartotta, - ezt a szerencsét nem is mertem remélni. Kicsoda, ha szabad tudnom?

- Galambos Pál, Budapestről.

A fiatalember erre egy Magyarországon kitűnően hangzó régi nemesi nevet mondott. Én azonban csak Kertésznek fogom őt hívni. Bámulva néztem rá.

- Ön bámul, ugy-e? Hja uram, ön egy haszontalan, szüleinek sok bánatot okozott boldogtalan fiút lát maga előtt, a ki önmagát az idegen légióba száműzte, hogy kijárja a szenvedések iskoláját.

- S mióta legionista?

- Egy évig szolgáltam Afrikában és egy éve vagyok Tonkinben. Istenem, de jól esik magyarul beszélni. Két év óta nem volt részem benne. Azért kérdezősködtem az osztrákok után, mert velük tartjuk a kompatriótaságot.

- Hej, Pál! - kiáltott Wladimir.

- Mi az?

- Gyere csak ide.

- Jöjjön, Kertész ur, bemutatom egy kebelbarátomnak.

Wladimir is egy orosz fedezett föl, s azzal akart megismertetni. Néhány perc múlva a két orosz és a két magyar a kintinban ült, párolgó tea mellett.

Wladimir barátja, Rosztov, magas termetű, nagyszakállu, harmincöt-negyven éves férfi volt, a kinek mellét már hadiérem díszítette s őrmesteri rangot viselt. Tőle tudtuk meg, hogy itt körülöttünk az erdő hemzseg a fekete-zászlós banditáktól, kiknek vezérét Dü-Namnak hívják.

Dü-Nam különben kedélyes fickó, csak minden harmadnap szokott támadni s a közbeeső napokon fegyverszünet van, mely alatt a mi komandánsunkkal levelet szokott váltani.

- Hogyan?

Rosztov föl vitt a dombra s észak felé mutatott.

- Nézzetek ebbe az irányba, ugy-e két dombot láttok?

- Igen.

- Nos, az innenső a postaállomás, a tulsó pedig Dü-Namnak a vára. Ha mi Dü-Namnak izenni akarunk, vörös zászlót tűzünk a középső dombra, azt ő meglátja, odaküld és a zászló alatt találja az üzenő levelet, melyre hasonló módon felel.

- De ha ilyen közel van a rablóvezér vára, miért nem pörköltétek ki? - szólt Vladimir.

Rosztov nevetett.

- Látszik, hogy regruta vagy Tonkinben. Először az a vár csak így torony iránt látszik közelnek. Másodszor veszett mocsarak közt van, melyekben mind bent vesznénk. Harmadszor, ha oda tudnánk vergődni, egészen alája, ott semmit se látnánk belőle, mert ötszörös élő bambusz-sövény veszi körül. Negyedszer, ha ezen is áthatolunk, az egész banditahadat elnyeli a föld, mert a várból több kilométer hosszú alagut vezet ki, valahová az erdőbe. Ötödször...

- Elég! - nevetett Vladimir, - ennyi argumentum előtt meg kell hajolnom.

- Rosztov őrmester! - hangzott lent az udvarban.

Egy káplár kereste az orosz és jelentette neki, hogy a kapitány hivatja. Rosztov elsietett. Ugy tiz perc múlva újra megjelent az udvaron, kezében vörös zászlóval.

- Postát viszek Dü-Namnak. Van kedvetek velem jönni?

- Van.

- Semmi teher, puska, husz patron, szurony.

Fegyvereinkért siettünk. Mikor újra az udvarra léptünk, egy szakasz legionista éppen sorakozott. A marskolon ilyen volt: elől két anami lövész, utána Kertész, Vladimir és én, mögöttünk Rosztov, azután a szakasz. Oldalt harminc-negyven lépésnyire anamiták biztosították az oszlopot. A fegyverét mindenki lövésre készen tartotta. Nekem úgy tetszett, mintha több izben árnyalakok ugrottak volna föl a magas fűből és tűntek volna el a sűrűben.

Rosztov mögöttünk menve, elbeszélte, hogy miről van szó.

A kapitány az elfogott rablókat egyszerűen föbe szokta lövetni. De vette észre, hogy ez nem hat. A fanatikusok ezt dicső, katonai halálnak tekintik, dacosan szemébe néznek, s a halál-büntetésnek ez a neve a benszülöttekre nézve nem szolgál elrettentő például. Elhatározta tehát, hogy ezentul ő is nyakaztat. Ezt már a benszülöttek becsstelen és rémitő halálnak tekintik. De hogy nyakaztasson, ahhoz hóhér kell. Neki nincs, ellenben Dü-Namnak van tiz. A levélben tehát ajánlatot tesz, hogy adjon el neki egy hóhért, kap érte tiz aranyat.

A tiz arany egy kis tubákos pikszisbe helyezve ott is volt Rosztov zsebében. Mondhatom, hogy nagyon kíváncsi voltam ennek a kis kelet-ázsiai tranzakciónak a sikerére.

Egy óra alatt ott voltunk a középső dombon, a rajta álló póznára föl kötöttük a vörös zászlót, s két kő közt kivájt üregben elhelyeztük a pénzt és a levelet. Aztán visszavonultunk egészen az erődig. Utközben tréfásan kifejtettem Rosztovnak, hogy Dü-Nam urat meg kéne tanítani az

optikai telegráfra, a mivel nagyon meg volna könnyítve az érintkezés. Ő egész komolyan azt felelte rá, hogy majd megmondja a kapitánynak.

Mire visszajutottunk az erődbe, a vörös zászló már nem lengett a póznán, jelöl annak, hogy Dű-Nam a levelet átvette.

Nem telt bele egy óra, a vörös zászló újra megjelent a szokott helyén. Rosztov, mi és a szakasz újra elindultunk. A dombon egy hatalmas kínai feküdt, kezén-lábán erősen megkötözve. Ugy látszik a maga jószántából nem akart a szolgálatunkba állni, azért Dű-Nam jónak látta megkötöztetni. Mellette egy kétélű, széles bárd hevert a fűben.

Mi persze rögtön elmetsettük a köteleit, közrefogtuk és erődünkbe vittük, nem feledkezvén meg a vörös zászlóról és Dű-Nam leveléről se.

Othon a kapitány verandája elé állítottuk a néma fickót, s a kapitány, kínai tolmácsa segítségével, azonnal kikérdezte.

- Azért kötözték meg, mert nem akartál jönni?

- Azért uram.

- És miért nem akartál jönni? Azt hitted, bántódásod lesz itt?

- Nem itt. Ott!

És Dű-Nam erődje felé mutatott.

- Hogyan, ott?

- Tudd meg, uram, hogy Dű-Nam azt mondta: Eladtalak a francia parancsnoknak, de ezentul úgy bánunk veled, mintha francia volnál, vigyázz, hogy a körmeink közé ne kerülj. Erre én könyörögtem, hogy hadd maradjak vele, de ő eltaszított.

- Ne félj, a francia nagy és hatalmas nemzet, a mi fegyvereink olyanok, mint az ég villámai és jaj annak, a ki hozzád mer nyulni.

- Köszönöm uram, ti vitézek és erősek vagytok; de az ő barátjuk az erdők sűrűje, az éj sötétje, a mocsár, a bozót, a hegység minden rejteke s láthatatlanul hozzák rátok a halált. Csusznak mint a kigyó, leselkednek mint a tigris. Vigyázzatok, vigyázzatok!

Mondhatom, borsódzott a hátam, mikor a tolmács ezeket a szavakat lefordította. A kapitány fölkel.

- Munkára! Hol vannak a foglyok?

- Ma nem, - felelt a hóhér tompán.

- Miért?

- Mert ma halt meg a feleségem. Dű-Nam előttem ölette meg, hogy könnyebben elszakadjak onnan. Még vérét se itta be a föld.

Sárga, csontos, buta arcán mintha meghatottság látszott volna. Szemei gyorsan pislogtak.

Egyszerre fölvetette a fejét.

- Melyik az én házam?

Megmutattuk neki.

Vállára vette széles, villogó bárdját s lehajtott fejjel, szó nélkül elballagott. A durva katonák csoportja meghatott csendben bámult utána.

A HÓHÉR ESKÜVŐJE.

A hóhér, egy izmos, hosszú kínai fickó, elfoglalta az erődben a neki kijelölt házat, de nagyon csalódnak önk, ha azt hiszik, hogy valami rettentően komor férfiú volt, a ki mindig a bakót adta. Sőt a köznapi életbe is azonnal beletalálta magát, a mennyiben a kommandáns háza körül inasi teendőket végzett s egész passzióval pucolta az egyenruha gombjait s a kapitány cipőit. Olyan volt, mint egy kuvasz. De ha a kapitány foglyokat hallgatott ki, akkor emberevő ábrázattal ott állt mögötte, széles, fényes pallosát nyugtatva vállán, s ha a kapitánynyal rukkoltunk ki, akkor is fogta a bárdját s elfoglalta helyét a kapitány mögött.

Másnap mindjárt nyílt alkalma ügyességét bemutatni.

Két bandita volt az erőd börtönében, ezeket hozták elő. A két fekete fickó egész kihívóan lépett a kapitány elé, de egyszerre megrogytak és összetörtek, mikor házából kilépett s hivatalos helyét elfoglalta Lan-Csu, bárdját néhányszor megsuhogtatva a levegőben.

Hanem azért nem vallottak semmit. A kapitány különösen Dü-Nam erődjének titkait, hozzáférhető részeit kutatta, de erre vonatkozólag éppen semmit nem tudtak mondani. Mi katonák köröskörül feszült figyelemmel követtük a tárgyalás menetét.

A kapitány intett Lan-Csunak, ez kimért léptekkel a banditákhoz ment, a kik ezalatt egy csoportba csavarták a copfjukat, ledobták a felsőruhájukat, letérdeltek, előre nyujtották a nyakukat és behunyták a szemüket.

Lan-Csu közéjük állt s onnan még egyszer a kapitányra nézett.

- Vallani fogtok? - kiáltott a kapitány.

Nem jött rá felelet.

- Allez! - szólt a kapitány.

Lan-Csu körülnézett. Végighuzta szemei előtt a bárdot, mintha élet vizsgálná. Majd a körmével próbálta meg. Aztán egyet villant a bárd s a jobboldali bandita feje lehullott. Nyakából két sugárban magasra szökelt a vér. A fej előre gurult, a test azonban hanyatt vágta magát, mintha a sújtás percében az életöszön ellenlökést adott volna. Éreztem, hogy rosszul kezdek lenni s elfordultam. A legionisták azonban vad gyönyörűséggel nézték, az anamiták pedig, nemcsak a tirailleurök, hanem a falubeli asszonyok és gyerekek is, ujongtak és tapsoltak. Ez olyanféle mulatság lehet nekik, mint az európaiaknak a térzene.

Bizonyos távolságra elvonultam a csoporttól s mikor visszanéztem, Lan-Csu már a két vértől csepegő fejet a külső palliszádokból kiálló karóra tüzni vitte. Azután más ruhát vett föl, pallosát gondosan megtörülgette, megköszörülte, olajjal bekente s ment a kapitány csizmáit fényesíteni.

Kertész mondta később, hogy mégis csak furcsa érzést kelt az emberben, mikor a kapitány *kutyamosója* ilyen kábitó ügyességgel ütögeti le embertársainak a fejét. Megjegyzem még azt is, hogy a gazember *félkézzel* csapott!

Egy napon magas bambusznád ágyamon hevertem és néztem a legénység majmainak birkózását (minden harmadik legionistának volt egy szelid, ügyes majma), mikor belép Wladimir.

- Te, a hóhérunk nősül és engem kért föl tanúnak. Gyere másodiknak.

Azonnal leugrottam az ágyról. Vőfély leszek egy tonkingi esküvőn! Ezt is kevés ember mondhatja el magáról.

Kint várt ránk Lan-Csu.

- Puskát hozni! - szólt.

- Puskát, lakodalomra?

- Hadd el, - szólt Wladimir, - nem ösmerjük a helyi szokásokat.

- Aztán a kapitány tudtával történik mindez?

- Természetes. Sőt a kapitány azt rendelte, hogy teljesítsük minden kívánságát.

Mikor a puska a vállunkon volt, Lan-Csu is vette a pallosát s együtt a körülbelül száz lépésnyire fekvő, nyájas képű laota falu felé irányítottuk lépteinket. A kistermetű, barátságos képű, zengzetes hangú asszonyok és leányok édességeket, zöldlevelű teát, sum-sumot kínálgatva hemzsegték körülöttünk, s mi hárman valósággal Gullivereknak tűntünk föl, a mint a liliputiak közt sétáltunk. Vajjon melyik lehet a Lan-Csu menyasszonya? A fickó vizsga szemekkel tekintett körül s akkor jöttem rá, nagy bámulatomra, hogy még csak most választ. Egy elragadó kis baba, én tizenkét-tizenhárom évesnek néztem, tipegett folyton előttünk és dallamos hangján kínált valami befőttet. Egyszerre csak Lan-Csu megfogja és szól:

- Ez jó lesz.

A kicsike nagyot sikoltott.

- Ösmered? - kérde Rosztov, a ki fegyvertelenül követett bennünket.

- Nem én, de tetszik nekem.

A leány halálsápadt lett és kétségbeesetten sikoltozott. Megértette, miről van szó. Ki akarta magát tépni, de a kínai erősen fogta. A nép tárgult mellőlünk, de nagy körben körülfogott és míg az asszonyok visitoztak, a férfiak kiabáltak.

Most kezdtem érteni, hogy miért kell a Lan-Csu lakodalmához puska?

Egyszerre csak egy öreg ember és egy fiatal ember rohantak a körbe, az utóbbi három kis cigányporontyt öntött elének az öléből. A helyzet tisztázódott. Az öreg ember az apja, a fiatal ember a férje, a három poronty a gyereke volt Lan-Csu kiszemelt arájának. A kínai óriás elé térdeltek és szívrehatóan könyörögtek neki, hogy ne vigye el tőlük a napfényt, az üdítő forrásvizet, az áldott árnyékot, egyszóval mindnyájuk gondviselőjét, az asszonyt. Lan-Csu széles pofáján, a mint a gyerekeket meglátta, széles vigyorgás jelent meg. A három gyerek csak fokozta előtte az asszony becsét. Hisz így mindjárt kész családi életet kap, nem is kell rá várakozni; az apróság kedves csicsergése azonnal be fogja tölteni pusztá hajlékát. Aztán az ügyet a következő sorrendben intézte el:

Először is fölrugta a laota férjet, a ki vagy három ölnyre gurult s ott mint egy beteg pávián nyöszörögve összeesett. Majd négykézláb mászva, félig hason csuszva a tömeg közé menekült. Most lehajolt és az apjának két aranyat adott a lányáért (mert a férj jogát az erősebb ember megsemmisítheti, de az apa jogát a legerősebb ember is köteles respektálni, mert azt a vadak is tudják, hogy az apa jogát a természet törvénye állapítja meg) s megparancsolta az öregnek, hogy a gyerekeket vigye az erődbe, a mit az habozás nélkül meg is tett.

Ekkor körülnézett, balkarján a remegő kis asszonynyal és kiáltá:

- A pap jöjjön ide!

A már ekkor lecsillapult néptömegből egy ősz férfi, a laoták papja lépett ki.

- A templomba megyünk.

S nekünk is intett, hogy kövessük. Vladimir és én puskával s még egypár kíváncsi legionárius, köztük Rosztov és Kertész fegyvertelenül, mentünk utána.

- Meglesz az esküvő? - kérdem Kertészt.

- Nem hiszem; a kínai csak a laota nőt fogja kényszeríteni, hogy örök hűséget fogadjon neki. Ő nem tesz fogadást idegen bálvány előtt.

A templom olyan volt, mint mindazok, melyeket eddig láttam. Kívül száraz szalmateteje majdnem a földig ért, de belül elég tágas és magas volt. Közepén egy undok bálvány ült, nagy üvegszemekkel, óriási nagy szájjal, mögötte papok álltak. Ez elé az alak elé lépett az új pár. Vladimir és én nagy félkört irtunk le szuronyunkkal, mire az utánunk tódult néptömeg tisztes-séges távolba húzódott.

A szertartás azon kezdődött, hogy a hóhér egy aranyat dobott a bálvány szájába, mire az olyan jóízű rőfögést hallatott, mint egy jóllakott disznó. Az ezután következőkre már zavarosan emlékszem, de emlékezni fogok, a míg csak élek... Alig kezdtek a papok valami kardalba és táncba, egyszerre csak valami villanás cikázik végig fejünk felett, a szalmatető égő foszlányokban kezd a fejünkre hullani és sűrű füst támad.

- Felgyújtották a templomot! - kiáltott Wladimir.

- A kapuhoz! - kiáltott Kertész.

A laoták már ekkor orditva, jajgatva futottak az egyetlen kijáráshoz.

Ott megtorlódtak és egymást tiporták. Se be, se ki. Némelyek, a papok is, mint az örültek rohantak föl s alá, eltakarva a szemüket. Mások előttünk fetrengve könyörögtek, hogy ment-sük meg őket. Én félig elvakulva kapkodtam levegő után.

Rosztov lélekjelenléte tért vissza leghamarabb.

- Légió! Vigyázz! - üvöltött mennydörgő hangon, - ragadjátok fel a bálványt, törjék ki vele a falat!

- Hurrá - kiáltott a legénység, s a jajgató papokat félretaszigálva, a hét vagy nyolc legionista egy pillanat alatt lekapta trónjáról az undok állatot.

- Légió! Erre! - mennydörgött másodszor Rosztov hangja.

A fal mellett álltunk, lihegve, félig vakon, félig megfulladva a füsttől.

- Emeld! - ordított Rosztov, - rajta!

Irtóztató dühvel lóditottuk a falnak a bálványt.

Tompa zuhanás hallatszott.

- A fal kidőlt. El ne ereszd a bálványt! Előre, indulj!

Ledöntöttük a falat, nagy kaput ütöttünk az égő tetőn s kint voltunk a szabadban, az Isten napfényes, szabad ege alatt. Mintha a pokolból tértem volna vissza.

- Dobjátok el az öreget. A ki ég, hamar hemperegjen egyet a mocsárban, - hallatszott újra Rosztov szava.

Elhemperítettük a bálványt, melyet addig mind görcsösen szorongattunk a kezünkben.

A mint egy jó nagy lélekzetet vettünk, sietve körülnéztük magunkat. Csak a szakállunk, bajuszunk, ruhánk pörkölődött meg kissé, de komolyabb bajunk nem történt.

Utánunk tört ki vad rivalgással a hóhér, fogai közt a pallossal, két karjában az asszonynyal. Mindkettőjük könnyű ruhája lobogva égett. A hóhér egyenesen a mocsárhoz futott, beledobta az asszonyt s utána maga is belehempergőzött. A papok is s egy csomó laota a mi kapunkon tört ki s mind a mocsárba futott megfürödni.

Egyszerre csak egy roppanás hallatszott s a templom összedőlt. Vagy husz laota ott veszett a főkapunál. Segíteni senkin se lehetett, hisz az itt elbeszélt dolog körülbelül három perc alatt folyt le.

Az egész légió, a tisztek is ott álltak már s elbeszéltük nekik az eseményeket.

- Micsoda kaland, micsoda kaland! - mormogá Kertész.

Ránéztem. Halálsápadt volt.

- Te fiu, én is olyan vértelen vagyok, mint te? Hisz iszonyat rád nézni.

- Vigasztalódjál, pajtás, te is olyan vagy, mint a fehérre meszelt fal.

- Te, ha mi ezt egyszer a Szikszayban, vagy a Hangliban elbeszéljük, mindenki hazug embereknek fog bennünket tartani.

Kertész szomorúan mosolygott.

- Szerencsére sohse leszünk abban a helyzetben, hogy a kalandjainkról otthon meséljünk. Nézd ezt a csomó embert itt körülöttünk: öt nem fogja ezek közül Európát meglátni.

E pillanatban egy rémalak jelent meg előttünk. A hóhér volt, tele sárral, cafatokkal, égésekkel, ölében hozta az asszonyt.

- Parancsnok! Az asszony meghalt. Nekem pedig a félszemem kiégett.

A borzadály moraja futott át a tömegen. Lubin ezredorvos előlépett. A kínai folytatta:

- Engedd meg, hogy ezt az asszonyt, a kit nagyon megszerettem, mikor a nyakamba kapaszkodott és gyöngé életének utolsó szavait fülembe lehelte, az erdőbe vigyem és eltemessem.

- Menj! De előbb az orvos beköti sebeidet.

- Nem. Majd szedek rájuk magam gyógyító füveket.

Azzal megfordult, s ölében az asszonynyal, fogai közt a pallosával, elballagott az erdőbe.

A SZENT KROKODILUS.

A templomégés után életünk sokáig minden esemény nélkül folydogált. A helyőrség nagyon elbetegesedett, s azért egy folyammenti erődbe helyeztek át, melyet valamivel egészségesebb helynek mondtak. A lappangó lázak azonban itt is gyötörték a legénységet s rövid idő alatt csontvázzá soványodva, mint a kísértetek ödöngtünk ide-oda s ziháló mellel szívtuk be a mocsarak kigőzölését. Néha oly általános eltespedés vett rajtunk erőt, hogy ötven lázadó elég lett volna ahhoz, hogy ellentállás nélkül kardélre hányjon bennünket.

A rendes szolgálat az volt, hogy minden harmadnap negyven legionista a víz mellett lement tizenhét kilométernyire, s ott megvárta a legközelebbi katonai állomás détachmentjét, mely a postát, orvosságot, élelmiszereket és parancsokat hozta. Ezen az uton voltunk mi összeköttetésben a civilizált világgal. Ilyenkor egy csomó kulit is vittünk magunkkal, hogy legyen, a ki az átveendő holmit vigye.

Két ilyen utamban meglehetősen veszedelmeken mentem keresztül. Egy alkalommal belebotlottunk egy vándorló kigyófajzatba, melyet a benszülöttek *akka*-nak neveztek. Csöndesen és fáradtan masiroztunk, mikor egyszerre csak valami különös sziszegés üti meg füleinket az erdő mélyéből. A benszülöttek elordítják magukat: *Akka! akka!* azzal mindenik villámgyorsan fölmászott a legközelebbi fára. A legionisták megálltak és habozva néztek egymásra és a hadnagyra. A benszülöttek kétségbeesve kiabáltak és integettek, hogy mászszunk utánuk. Végre az egyik legionista letette a puskáját s neki a legelső fának. Ez megtörte a jeget, csakhamar a többiek is utánozták. Egymást huzva, tolva, mindnyájan följutottunk s kíváncsian vártuk a történendőket. Egyszerre csak az erdőből ezer meg ezer kigyó tört ki s kuszott a folyam felé. Ez volt a veszedelem. Az akka csipése pár perc alatt öl s ezért menekültek előlük a benszülöttek. Különös, utálatos és hátborzongató látvány volt a tömérdek sziszegő, csuszómászó állat tovahullámzása. Egymás hátán gázolva törtek a víz felé, mely elnyelte s elsodorta őket. Tíz perc alatt vége volt a vándorlásnak, de a benszülötteket egy félóra múlva is csak azzal lehetett lecsalni a fáról, hogy a ki nem jön le, azt lelőjjük.

A benszülöttek úgy magyarázták a dolgot, hogy az erdő valahol tüzet fogott s ez üzte el az akkákat. A tüztől úgy félnek, hogy a legközelebbi vízhez menekülnek s tömegesen beleölik magukat.

A másik kalandom egy tropikus vihar volt, mely utközben szakadt ránk. Nem irom le, hogy milyen, hisz ez már középiskolai olvasókönyvekben is megtalálható, de az bizonyos, hogy a mérsékelt égöv legirtóztatóbb zivatara ebhez képest csak kismiska. Ez elől is a fákra kellett menekülnünk, mert a földön egy méter magas szennyes áradat hömpölygött végig s úgy fölázta a talajt, hogy utána térdig gázoltuk a sarat. Félóra múlva azonban már újra forrón sütött a nap s a vizes földből gőzölgő pára valóságos köddel vett körül bennünket. Alig lehetett benne lélekzetet venni.

Egy napon Dü-Namnak egy küldöttje érkezett az erődbe, kék zászlóval. Náluk a kék szín jelenti azt, hogy békés szándékkal közelednek. A küldött azt jelentette, hogy a szegumi templomból megszökött a szent krokodilus s a ki megfogja és visszaszolgáltatja, száz arany jutalomban részesül. A szent krokodilus abban különbözik a profán krokodilustól, hogy tetején, a fején, hátán és farkán egy sárga vonal húzódik végig. De az ilyen állat a legnagyobb ritkaságok közé tartozik. A története pedig az, hogy valami hindu próféta ellenségei elől menekülve, egy széles folyóhoz ért, melynek partján tömérdek krokodilus tanyázott. Két tűz közé szorult és biztosra vette vesztét. Ekkor istenéhez fohászkodott. Abban a percben kiemelkedik a vízből egy irtóztató nagyságu, sárgahátú krokodilus, szétmarja társait, a kik rémülten menekülnek

előle, odasimul a próféta lábaihoz s mikor az ráült, beviszi a vízbe s átuszsa vele a folyamot. Megmenekült. A próféta hálából parancsba adta hiveinek, hogy ezentul minden sárgahátú krokodilust szent állat gyanánt tiszteljenek s ne merjék megölni.

Egy ilyen nagyrabecsült állat szökött meg a szegumi templomból.

Mikor a katonák előtt kihirdették, hogy miről van szó, csak nevettek és a vállukat vonogatták. Bizony ha ők krokodilussal találkoznak, megölik, nem nézve, hogy sárga-e a háta vagy más. De volt ott egy Padrone nevű olasz káplár, egykor szobafestő, a kinek a dolog szeget ütött a fejébe. A száz arany nagyon csábította s iszonyuan felcsigázta a fantáziáját. Nem is hiába. Kitalált valamit. Először is este lement a folyamnak egy bizonyos pontjára, hol a krokodilusok sétálni szoktak s fogott egy ilyen pikkelyes szörnyeteget a következőkép: Száz kulit vitt magával, mindeniknél volt három cövek és egy fejsze. Azután egy kecskegidát huszonöt lépésre a parttól kikötött, s mind elbujtak. Alig telt bele öt perc, egy szörnyeteg már a gida felé mászott. Mikor odaért, s eltátotta rettentő száját: hirtelen kirohantak rejtekükből a benszülöttek, körbe álltak s gyorsan leverték a cövekjeiket. Mire a vadállat észrevette, már nem menekülhetett. Ekkor orrára és farkára pányvát vetettek, s nyolcvan ember úgy kihuzta kétfelől, hogy nem mozdulhatott. Most Padrone az egész krokodilust körülcövekelte s úgy lekötözte, mint a liliputiak Gullivert. Meg se tudott mozdulni.

Másnap aztán különböző növényekből és földből sárga festéket készített és hozzálátott a krokodilus preparálásához. Valami huszszor végigfestette a vonalat s estére már készen volt vele. A katonák mind lementek megnézni s roppant mulattak Padrone munkáján.

- Hát a víz nem mossa le, mester? - kérdezte valaki csufondárosan.

- Bolond, olajfestékkal van az csinálva, egy év alatt ha lekopik.

Harmadnap elküldött egy kulit Szegumba, azzal az üzenettel, hogy megvan a szent állat, jöjjenek érte.

Szegum a víz mellett fekszik, vagy két órával feljebb, mint a mi erődünk. Négy pap jött le egy hatalmas dereglyén s egyuttal lerendeltek kétszáz embert, hogy majd visszafelé huzza a hajót, a víz sebes sodra és gyors folyása ellen.

A papok nem tudtak hova lenni örömben, mikor a gyönyörű sárga állatot meglátták. Több ízben leborultak és örömkönnyeket morzsoltak szét a szemükben.

- Ki találta meg?

Padrone előlépett.

- A föld szelleme, a vizek tündére és a levegő apja vigyázzon lépteidre, gyermekem. Az egyik óvjon, mikor a földön jársz, a másik ügyeljen rád, ha vízbe esel, a harmadik álljon melletted, mikor a levegőbe szállsz.

A tolmács lefordította Padronénak a szónoklatot. Az olasz szerényen felelt:

- Az utóbbit tartsd meg magadnak, atyám; mert én csak akkor szállhatok a levegőben, ha felhuznak valami fára...

A legionisták röhögtek. Az olasz folytatta:

- Ellenben a száz aranyat máris szeretném látni.

- Öntsétek le a szent állatot néhány vödör vízzel, - szólt a pap, - nagyon el van tikkadva.

Tulajdonképp meg akarta próbálni, hogy nem megy-e le a festék. Padrone még több vizet öntetett az állatra, sőt egy ronggyal végig is dörzsölte, mire a pap rögtön átnyújtott neki száz darab szép aranyat.

- Fiam, te nagy szolgálatot tettél a mi vallásunknak, a taolingnak. Ha a szent állat nem kerül meg, elzüllöttünk volna. Szívesen látunk barátainkkal ünnepélyünkön, melyen a szent állatot meg fogjuk tisztítani a földi salaktól és újra elhelyezzük aranyketrecébe.

Padrone bizalmatlanul pislogott.

- Ki biztosít?

- Ne félj, én a körmök szolgája és az arany ketrec őre, a ki a főpap után következem, itt maradok addig, amíg ép bőrrel vissza nem jössz.

- Ez már más. Ki jön velem fiuk, mulatni Szegumba?

A katonáknak nem nagy kedvük volt, de én és Kertész mégis jelentkeztünk. A kapitány, értesülvén a dologról, eleresztett, de előbb a körmök szolgáját zár alá tette. Mindegyikünk egy jó hatlövetű revolvert rejtett a keblébe, Padrone azonkívül egy jól megtömött vászontarisznyát akasztott a nyakába; egyikünk se tudta, hogy mi van benne.

A papok jól megkötozték pikkelyes pátrónusukat, gerendákat dugtak alája, vagy harminc ember nekirugaszkodott s a hajóra vitte. Mi is ott foglaltunk helyet, s a kulik vad rivalgással huzni kezdték a bárkát fölfelé.

Valami három óráig tartott, míg Szegumba értünk. Miközben a krokodilust partra vitték, Kertész így szólt:

- Fiuk, én már vén tonkingi katona vagyok, s megtanultam nem bizni ezekben a gazemberekben. Ha baj lesz, a folyam felé vonulunk vissza, s a hajóra menekülünk. Itt vannak az evezők, a csákyák. Nézzétek csak, egy szál kötéllel van kikötve, azt elvágjuk a szuronynyal, egy védi a visszavonulást a többi belöki a hajót az árba...

- Bölcsen beszélsz, fiu, - felelt Padrone, - úgy lesz, ha baj lesz.

Esteledett s fáklyafénynél egy roppant öreg ember közeledett, fehérruhás emberektől körülvéve: a főpap. Körüljárta a krokodilt, megnézte.

- Ez kisebb, mint a szent állat. Mit szól hozzá az idegen? - és felénk fordul.

Padrone meghajolt.

- Én azt mondom, hogy nem állítom, hogy ez az a szent állat, mely a szegumi templomból megszökött; de hogy ez is szent állat, a vak is látja.

A főpap figyelmesen hallgatta s helyeslőleg biccentett. Aztán parancsolt valamit és intett. Az emberek rögtön tüzet raktak és egy vaskondért akasztottak fölibe, melyben valami barnás lé csakhamar forni kezdett.

Meglöktem Padronét.

- Rosszat sejtek. Azzal a levessel a maga festékét akarják kipróbálni.

- Nem félek tőle, - sugott vissza az olasz, - azt ugyan semmiféle levessel le nem mossák.

Én azonban közöltem aggodalmamat Kertésszel, a ki erre egy önkénytelen mozdulattal revolvere agyára tette a kezét. A hajótól, mely már egészen sötétségben volt, mintegy harminc lépésre voltunk, egészen körülvéve taolingokkal.

- Két ugrás, - mormogá Kertész, észrevevén szemem irányát.

Ezalatt a főpap egy fehér kendőt a füstölgő barna lébe mártott s a krokodilhoz közeledve, a sárga hátát kezdte dörgölni. Padrone egészen közelhajolva nézte. Egyszerre csak nyugodtan fölemelkedik, s miközben a nép csak diadaltól sugárzó arcát látta, halkan közömbös hangon odaszólt hozzánk:

- Vonulj lassan a hajó felé. A festék lejön.

Hanyagul ódalogtunk a part felé. E pillanatban a főpap nézte a krokodil megdörgölt hátát, de nyilván nem látott jól, mert intett a fiataloknak, hogy jöjjenek közel és nézzék meg. Az egész nép odafigyelt és mi szerencsésen kívül jutottunk az emberi körön. Éppen futólépést indultunk a part felé, mikor a papok elordították magukat:

- Árulás, gazság, csalás! Ez nem szent krokodilus! Ez festett krokodilus!

Óriás ugrással a hajón termettünk, csak Padrone guggolt le a sötétben, levette a tarisznyáját és meggyújtotta. A következő percben utánunk ugrott, a kötél már el volt vágva s egy lökéssel husz lépésre taszítottuk a bárkát.

Vérszomju orditással rohant le a partra a tömeg. De ekkor, éppen az orruk előtt, hatalmas robbanás hallatszott s békák, tűzkarikák, csillagok és napok kezdtek ugrálni, forogni, szikrázni a toalingok orra előtt. Mind rémülten hátráltak.

Padrone kacagott.

- Föláldoztam a tűzijátékot, melyet nektek július 14-ikére készítettem, de látjátok, hogy szükség volt rá. Még utánunk usztak és elkampóztak volna a gazemberek. Előre, be a legsebbebb árba!

Egy óra mulva otthon voltunk, bajtársaink általános örömére.

AZ ÉGETT POFÁJÚ.

A folyammenti kis garnizon július 14-ikének megünneplésére készült. Ezt a francia gyarmatok legtávolabbi zugaiban is megülik, a hol csak egy szál fehér ember van. Kezdődött a dolog azzal, hogy július 12-ikén napiparancsban adták ki, hogy július 14-ikén csak a fele helyőrségnek szabad berugni, a másik felére július 15-én kerül a sor. A mi bölcs intézkedés volt, tekintettel arra, hogy ellenségtől voltunk körülvéve. (A szeszes italok élvezése különben teljesen el volt tiltva, mert a pálinkaivás nagyon fogékonnyá teszi az embereket a helyi betegségek iránt.) A kapitány mindjárt ki is számlálta azokat, a kik július 14-ikén fognak a republika tiszteletére a sárga földdel közelebbi érintkezésbe jutni. Július 13-ikán este nagy kivilágítás volt, a fákat teleaggatták kínai lampionokkal, azután lampionos menettel vonultunk a kapitány háza elé és szerenádot adtunk. A mi hangszer volt, mind előszedtük, s pokoli dobolást és trombitálást vittünk véghez. Végül elénekeltük a *Marseillaise*-t. Azután a helyőrség fele megkezdte az ivást, mely célból 25 liter kincstári abszint osztatott ki. Ezt szürcsölgették vízzel föleresztve. De ez az éjszaka még nagyon csendes volt. Reggel hatkor fegyverbe állt az egész helyőrség, százharmincöt legionista és százhetven anami lövész s a kapitány szemlét tartott. Mikor a front előtt végiglovagolt apró kis ponniján, a zászlók meghajoltak, a dobok megperdültek, a trombiták megharsantak s mi tisztelegtünk. Nagy tömeg bensziült lakosság állt ott és gyönyörködött bennünk. Majd eldefiliroztunk a kapitány előtt s a hadnagyok és altisztek a kapitányhoz mentek, hol *vin d'honneur* volt, vagyis a köztársaság elnökének tiszteletére egy pohár bort ittak, notandum, a betegek borából.

A légió ezalatt széteszlott, hogy hozzáfogjon az ünnepi ebéd készítéséhez. Mi nyolcan voltunk egy házban, ezt hívják egy szekciónak. Az ilyen háznak se deszkaajtaja, se üveglakja nincs, az ablakokon és ajtókon egyszerűen szunyogháló van, melylyel a moszkítók ellen védekezünk. Ágyunk négy magas bambuszrudra van kifeszítve. Itt tanyázunk, heverünk, alszunk, pipálunk, ha nincs semmi dolgunk. A földszintet állataink foglalják el. E nevezetes július 14-ikén állatállományunk a következő volt: két egész pici, pár napos párducféle állat, melyet a benszülttek pumnak neveznek, négy kutya és egy papagály. Ez utóbbival egy kis bajunk volt: én és Kertész erre a szóra tanítottuk *betyár*, a két orosz erre a köszönetre *blagadarju*, a többiek hol erre, hogy *filou*, hol erre, hogy *mörder*. A madár úgy oldotta meg a nemzetiségi kérdést, hogy egyiket se tanulta meg. Kisded elméje belezavarodott a különböző nyelvekbe. Most következett a szekció élestára: tizenegy tyuk, két kakas, öt kacsa, két liba, valamennyit arcunk verejtékével loptuk a szomszéd falvakban. Hat tyuk, két liba és két kacsa esett áldozatul a nemzeti ünnepen, melyen mindenki segített egy kicsit főzni a szakácsnak. Mondhatom, hogy Tannenberg német bajtársunk fényes ebédet főzött s mi pompásan lakmároztunk, utána pedig bor, pálinka mellett danolgattunk. Ebéd után az erőd udvarán volt versenyfutás, díjbirkózás, póznamászás, majd bál. Esti szürkületkor a garnizon kiszemelt fele holtrészeg volt, a szolgálatban levő másik fele pedig pityókos, mert azért lopva az is iddogált egy kicsit. Én már délután ötkor lefektettem Kertészt, Rosztovot és Wladimirt, magam pedig kint sétáltam, sőt mikor a sötétség teljesen beállt, egy részeg legényt fölváltottam az őrállomásán, csak úgy privát diligenciából, mert képtelen volt a puskát tartani. Bizony ha ez éjjel a fekete-zászlósok megrohannak, valószínűleg ellenállás nélkül másznak át palliszád-sorainkon.

Ez ünnep után pár nappal három fegyvertelen anami ember jelentkezett az erődben, s a kapitánnyal óhajtott beszélni. A kapitány egy félóráig értekezett velük a verandán, s csakhamar hire terjedt az érdekes dolognak: Luong-Tom-Hi, a fekete-zászlósok egyik leghírhedtebb vezére, találkát kér a kapitánytól. A kapitány azt üzenté neki, hogy rendelkezésére áll, de a kelepcétől óvakodjék, mert pórul jár. Erre Luong-Tom-Hi a következő javaslatot tette:

Egy félóra járásnyira az erőd fölött, szegezzenek egy tutajt a folyam közepén a fenékhez. Ő a jobbparról, a kapitány a balparról, négy fegyvertelen ember által hajtott csónakon a tutajra megy, s ott megbeszéljük a megbeszélendőket. Náluk se szabad fegyvernek lenni.

A kapitány elfogadta a föltételt, de a parti bokrokban hatvan legionista hasalt, ő maga pedig egy csinos, de kitűnő amerikai revolvert csusztatott a zsebébe.

A derék vezérnek ugyanis irtóztató rossz híre volt. A franciáknak legfélelmesebb ellenségei közé tartozott. Ő maga óriási termetű és rettentő erejű ember volt, a ki vad kegyetlenségeket követett el, úgy a benszülöttek, mint az európaiak közt. Közöségesen *égett pofájúnak* hívták, mert az arcát valami puskarobbanás éktelenül elcsufította, feketévé és lyukacsossá tette. Ötszáz főnyi csapatjában vasfegyelmet tartott fönn s a franciák nem egyszer érezték súlyos ökölcsapásaikat.

Mit akarhat ez az ember? A tiszték szörnyen törték a fejüket rajta, de nem tudtak semmiben se megállapodni.

A találkozón én voltam egyike azoknak a katonáknak, a kik a csónakot a tutajhoz hajtották. Mondanom se kell, hogy fegyvereink, ágak alá rejtve, a csónak fenekén feküdtek.

Luong-Tom-Hi már a tutajon állt. Hosszu sárga selyemköntös omlott le óriási testéről, fején egy tányéralaku sapka volt, mellette egy szolga állt és napernyőt tartott föléje. Arcába néztem: a vér meghűlt bennem. A pokolból előbujt ördög nem lehet rútabb. Az arca össze-vissza volt tépve, ide-oda ráncigálva. Mintha karddal összeszabdalták volna s aztán az orvosok rosszul varrták össze: a szája szögletét az egyik füléhez, az orra hegyét a másik füléhez. Szinte keresni kellett, hogy hol van ezen a pofán a szem, a száj. A kapitány maga is meghökkent, mikor közeledtünk.

- Teringettét, miféle vadállat ez? - szólt félhalkan.

A tutajon két szék volt. Mikor a kapitány föllépett, a rut vezér udvariasan meghajtotta magát s az egyik székre mutatott. A mint a kapitány leült, ő is azonnal helyet foglalt. A szolga odaállt és mindkettőjük fölé tartotta a napernyőt. A tolmács meg tőlük öt lépesre guggolt.

- Te nem bizol bennem, vezér, - szólt a kínai.

- Miért mondod ezt?

- Látom, zsebedben revolvert hoztál.

A kapitány zavarba jött, kihuzta a revolvert zsebéből és csónakunkba dobta.

- Pedig ha nem bizol bennem, akkor hiába jöttünk össze. Mert akkor azt se fogod elhinni, a mit mondani fogok.

- Beszélj!

- Gaz módon bánnak velem. A mandarinok megdézsmálják a pénzemet, így akármeddig verekszem, nem gazdagodhatom meg. Átállok hozzátok. Izenj a kormányzónak s hozd meg a feleletét.

- Nem fogja elhinni és nem is felel rá.

- El fogja hinni, ha megírod neki, hogy hat feleségemet és tizenhét gyermekemet biztosítékul a kezetekbe adom?

- Így már el.

- No hát, akkor ird meg. És tedd hozzá, hogy ötszázadmagammal állok be. Olyan ötszáz legénnyel, a ki fölér tizezer fehérrel. A kiken nem fog a betegség, mert itt születtek az ingoványban és itt nevelkedtek föl az erdőben. A kik ösmernek minden zugot és bokrot, várat, buvóhelyet, falut és mandarin-kéjlakot. A kik megeszik a hust és a kenyeret, de élélnek a fagyókéren is és poshadt sarat isznak rá és nem árt meg nekik. A kiket ti fényes nappal se láttok, de a kik titeket sötét éjjel is látnak, mikor, mint a kigyó, előőrseitek közé kúsznak és lekanyarítják a fejüket.

- Jól van, vezér, még ma futárt küldök a kormányzóhoz; te meg add mellém egy biztos emberedet, a kivel üzenhessek neked, ha megjött a kormányzó felelete.

- Itt van a levelem a kormányzóhoz, ebben vannak a föltételeim. Addig pedig béke legyen köztünk, óvjanak az ég szellemei s a földi rossz manókat tipord össze, valahányszor lábadat lépésre emeled.

Ezzel mélyen meghajtották magukat egymás előtt s a találkozás véget ért.

Három hét múlva megtörtént az újabb találkozás. Ezalatt a tonkini kormányzó Párisba is értekezett táviratilag s a tengerészeti minisztérium budgetjébe havi tizenhatalcezer frankkal többlet állítottak be. Ennyit kapott Luong-Tom-Hi (de 30.000-et kért).

Negyven fegyveres kíséretében jelent meg a második találkozás után egy héttel, hogy nejeit és gyermekeit nekünk átadja. De a gáláns franciák az asszonyokat meghagyták neki s csak a gyerekeket szállították el Bac-Ninhbe. A negyven ember öt nap alatt az erőd egyik sarkában remek ötszobás házat épített gazdájának, s mikor ez készen volt, Luong-Tom-Hi megjelent ötszáz fegyveresével (marconább, fegyelmezettebb és jobb katonaságot sehol a világon nem láttam) és fölesküdt a francia zászlóra. A fegyvereseket egy nagy rakás asszony és gyerek követte s három nap alatt az erőd mellett egy új falu keletkezett, boltokkal, kávéházakkal.

Új katonáink épp annyi zsoldot kaptak, mint mi: öt napra egy frankot és hét sout. De ellenséges földön szabad rablás volt számukra biztosítva. Hogy milyen nagy szolgálatot tettek ezek a franciáknak, majd elmondom. Most csak vasfegyelmük jellemzésére ennyit említek: egy napon riadót vertek s Luong-Tom-Hi egyik katonája ópium-részegség miatt nem jelent meg. A kínai szörny odament a házához s a boldogtalant álmában fejbeltette.

A HINDU.

I.

Luong-Tom-Hi tehát, a kit népe az égett pofájának hitt, ötszáz emberével beállt hozzánk, havi tizennyolcezer frank fizetésért.

Szaigonból is érkezett egy század *marsouin* (tengerész-gyalogság), egy század zuáv, egy század légió, két darab Gatling-féle golyószóró, megfelelő legénységgel, mindehhez hozzávéve Luong-Tom-Hi fenegyerekeit, megpróbálhattuk a rebellisek legveszedelmesebb fészékének, Dü-Nam erődének a bevételét.

A főparancsnokságot Brisard őrnagy foglalta el, egy régi tonkini verekedő, a ki többször keresztül-kasul barangolta az országot, adott és kapott sebeket, sőt már a lázt és a kígyócsipéseket is kiheverte, szóval egészen aklimatizálódott.

Első dolga volt nagy haditanácsot hívni össze, mely elé azt a kérdést terjesztette, hogyan lehetne Dü-Nam várát minél kevesebb veszteséggel és minél hamarabb elfoglalni. A haditanácsban résztvett Luong-Tom-Hi is, a kinek a tolmács minden szót lefordított.

A tiszték sokat himeztek-hámoztak ide-oda, csak Luong-Tom-Hi nem szólt egy szót se. A tanácskozás a szabadban történt, meglehetősen hangos szóval, s minden szót hallottam én is, a ki az őrnagy lakása előtt álltam őrt.

- Te, Pál, - szólt Wladimir, a ki ott pipázgatott közel hozzám, egy oszlopnak támaszkodva, - ez az őrnagy vagy nagy számár, vagy nagyon okos ember.

- Miért?

- Mit csap itt országos vásárt a haditerv megállapításából? Hisz ezt holnap Dü-Nam is fogja tudni.

- Tán épp' azért teszi.

- Ez az én föltevéselem második része. Ezt csak Dü-Nam számára kovácsolják s titokban egy másikat fogunk végrehajtani, a mi nagyon meglepi majd a pirátákat.

- Ez a valószínű.

- Nézd, égett pofájú barátunk milyen megvető arccal néz körül, ő is ostobának tartja a parancsnok eljárását.

A tanácskozás csakhamar véget ért. Ugy nagyjából megállapítottak egy közös haditervet: a zuávok innen, a légió eminnen, a tengerészek onnan fognak az erőd felé nyomulni. De mikor az őrnagy fölkel, intett az égeti pofájúnak, a ki a tolmácsával követte. A parancsnok szobájába mentek, mely előtt álltam s így a beszélgetés minden szavát hallottam.

Az őrnagy az óriás vállára tette kezét.

- Luong-Tom-Hi! Nagyon komor pofát vágtaal a tanácskozás alatt. Megmondom, hogy mért. Azt gondoltad magadban: miféle számár ez, a ki haditervét az egész helyőrség jelenlétében állapítja meg.

- Igazad van, parancsnok, hisz ha az uniformisod zsinórjai tudnák, még azokat is le kellene fejteni és a tűzbe dobni.

- Helyesen beszélsz, vén jaguár, de csalódsz, ha azt hiszed, hogy mi a megállapított haditerv szerint fogunk eljárni. Azt csak hadd fecsegték el az árulók, az nekünk csak használhat. Az igazi tervet most fogjuk megállapítani, mi ketten.

Luong-Tom-Hi meglepetten kiáltott föl:

- Ember vagy a talpadon, vezér! Most értelek csak. Öröm veled dolgozni, vén kigyó. Nos, hát nekem van már egy jó tervem.

Sokáig beszélgettek. Végre áttértek a részletekre. Luong-Tom-Hi a zsákmánynak a felét és Dü-Nam asszonyait követelte. Az őrnagy beleegyezett, s ennek jeléül tenyereltek egymással. Ekkor Luong-Tom-Hi elővette revolverét s fölhuzza a sarkányát.

- Mit akarsz?

- A tolmácsot fejbőlöni.

- Megbolondultál?

- Nem, mon commandant, de ő tudja a tervünket... s ha ez az ellentáborba átszivárog, mind ott veszünk a vállalatnál.

A fiatal kínai (a ki a francia konzulátuson tanulta meg a gallok nyelvét) ezt már az őrnagy lábai előtt fetrengve, könyörögve tolmácsolta.

- Én bizom benne, - szólt az Őrnagy.

- Rosszul teszed.

- Bizom benne, de azért vigyázok rá. Hé, legionista!

Beléptem a szobába.

- Kiáltson ide egy káplárt.

Kiléptem a tornácra s lekiáltottam az udvarra:

- Caporal Marnier!

Az öreg Marnier csakhamar a szobában termett.

- Marnier, ezt a kínait egy üres kunyhóba helyezi, egy ember éjjel-nappal mellette lesz, töltött fegyverrel, s ha valaki a benszülöttek közül szóba áll vele, mind a kettő agyonlövendő; a tolmács is, meg a benszülött is.

Ezzel az intézkedéssel a rablóvezér is meg volt elégedve.

II.

Egy zivataros éjjel, mikor az orkán menydörgéssé erősülve tombolt az őserdőben, a légiót fölkeltették. Nem riadóval, egyenkint rázták föl és sorakoztatták az udvarban, még pedig cakkumpak. Abból is láttuk, hogy hosszabb utra megyünk, mert minden legény két skatulya amerikai huskonzervet kapott s még husz kulit raktak meg élelmiszerekkel.

A viharfáklyák lobogó fényénél Brisard őrnagy és az égett pofájú ellenőrizték az elindulást. A zuávok már egy órával előbb elindultak. Vezetőül kaptunk tiz embert Luong-Tom-Hi csapatjából. A légiót Cavalier kapitány, Le Breton és Coulmier hadnagyok vezették.

Mikor a kiosztás, fegyver- és töltényvizsgálat megtörtént, az őrnagy négyszöget formált, befelé fordított arccal s a közepére állva szólt:

- Bajtársak, hosszú és veszélyes utra mentek, mely nemcsak bátorságokat, hanem kitartásokat is kemény próbára teszi. Legyetek méltók a légió vitézi hírnevéhez s ne feledjétek, hogy ez olyan vállalat, melyben könnyen meg lehet szerezni az előléptetést, sőt a keresztet is! Vigyázzatok a vezetőitekre, ha gyanusan viselik magukat, löjjétek le irgalom nélkül. Előre, Isten nevében! Franciaországért!

- Lám, lám, - dörögött Rosztov, - az őserdőben még a republikánusnak is eszébe jut az Isten.

A tisztek kezefogtak az őrnagygyal s a csapat lassan, zajtalanul kivonult az erődből. Oly sötét volt, hogy még az előttem ballagó katonát se láttam. A vezetők szabdalták elől az utunkban levő ágakat, úgy hogy mi, kik leghátul a kulik után bezártuk a menetet, már aránylag elég kényelmesen haladtunk. Néha egy-egy kuli jajgatása akasztott meg: mezitláb lévén, tüskébe lépett a szerencsétlen. Egy jól alkalmazott puskadöfés azonban elfelejtette vele fájdalmát s további szolgálatra kényszerítette.

A mint hajnalodott, egy sűrű bokrosban tanyát ütöttünk s egész estig ott maradtunk. Tüzet rakni nem volt szabad s így csak a magunkkal hozott hideg feketekávéét élvezhettük.

A vihar egész nap változatlan erővel dühögött. Rettentő volt az erdő folytonos, fülsiketítő zugása. Estére azonban megenyhült s mi remek holdvilágnál haladtunk tovább.

Hirtelen megállt a csapat. Az eleje az erdőszélen állt, egy tisztás előtt, melyen egy mély álomba merült falu állt.

A tisztek és a vezetők tanácskoztak. Tovább vonulhattunk volna ugyan észrevétlenül, de reggel a lakosok észreveszik nyomainkat s azonnal jelentést tesznek Dü-Namnak, a ki ebből megtudhatja csapatmozdulatainkat s vagy elfut, vagy idő előtt ránk csap.

A vezetők azt javasolták, hogy körül kell venni a falut és mindenkit lemészárolni. A francia tisztek természetesen ettől visszaborzadtak. Cavalier kapitány azt indítványozta, hogy a főbb embereket magunkkal kell vinni, ez talán féken tartja a többit. A vezetők vállat vontak. Nem tetszett nekik a terv, de hát mit csináljanak, mikor a fehérek olyan nyulszivűek és úgy irtóznak a vérontástól.

A falut, lövésre tartott fegyverrel, körülfogtuk. A vezetők szintén fölpedzették Remington-fegyverüket s kiléptek a tisztásra. Nesztelen léptekkel futottak a legnagyobb házhoz és belökték az ajtót.

Kiabálásra, sikoltásra, sőt lövésre is el voltunk készülve, de a csönd maradt csöndnek. Láttuk, hogy a vezetők öt-hat házba bekukkantanak, végül megállnak, tanakodni látszanak s aztán vállravezett fegyverrel visszatérnek a kapitányhoz.

Bizonyosan üres a falu. Lakói megszöktek.

- Mehetünk, vezér, - szólt az egyik piráta.

- Nem találtak senkit?

- De találtunk, csak hogy halva.

- Halva?

A megdöbbenés moraja futott át a katonákon. A piráta közömbös hangon folytatta:

- Itt jártak a Dü-Nam fojtogatói. Álmában megfojtották a falut. Ott fekszik mind egymás mellett: férfi, asszony, gyerek. Gyerünk! Ezek nem fognak elárulni.

Egy pillanat alatt végigfutott a hír a légión s halálos borzadálylyal néztünk ki a holdsütötte tisztáson álló fekete kunyhókra, melyekben eltorzult arccal annyi áldozat hever.

Sietve haladtunk, mintha menekülnénk e borzalmas helyről. Senkise szólt egy szót se: a halál alakja suhant el mindenki előtt s megfagyasztotta ajkán a hangot.

A két orosz keresztet vetett magára.

- Megálljatok, fiuk, - szóltam s Kertészt is odaintettem, - irtóztató ellenség elé megyünk, lehet, hogy mind ott veszünk. Egy fogadásunkat akarom fölujítani. Ne feledjétek el, semhogy az ellenség kezébe kerüljünk, az utolsó patronnal egymást löjjük agyon.

Kezet szorítottunk.

- Mi az? - kérde Marnier, a ki a leghátulsó escouade-ot vezette.

Elmondtam neki a fogadást.

- Igazatok van, fiaim. Nekem is van egy jóbarátom, a ki az utolsó percben nem fog cserben hagyni.

És ezzel a revolverét félig kihuzta a tokjából.

- Pompás szervisz. Hat személyre van berendezve. Előbb jön öt kutya, aztán a hatodik, a legnagyobb kutya, én.

Reggel újra megállt a csapat. Száz ember letette a fegyvert, ásót, kapát fogott s egy pusztá dombot körülárkolt. Aztán hosszú cölöpöket faragtunk s belül körülcövekeltek az árkot. Az így keletkezett kis erőd megszállására a mi szakaszunkat rendelték, a tapasztalt Marnier vezetése alatt. A domb azért volt alkalmas, mert alatta egy forrás volt, oly közel, hogy ha a kulacsunkat madzagra kötöttük, az erődből ledobva is meg lehetett meríteni.

Estefelé Cavalier összegyűjtötte a mi szakaszunkat és így szólt:

- Fiuk, a parancs így szól: Nyitva tartjátok a szemeteket és a fületeket. Ha a piráták erre akarnak menekülni, gyorstűzzel vissza kell riasztani őket. Látjátok ott a távolban azt a magas hegycsucsot? Ha azon éjjel lángoszlopot, nappal pedig füstöt vesztek észre, azonnal összeszeditek magatokat, s teljes gyorsasággal a hindu Ahmed vezetése alatt észak felé törtök. Öreg Marnier, megértetted?

- Meg, mon commandant.

- Ahmedre azonban vigyázzatok. A többiek azt mondják, hogy ravasz hindu.

- Mi még ravaszabbak leszünk, mon commandant.

- Azt beszélnek róla, hogy ha nem érzi Luong-Tom-Hi jelenlétének a súlyát, hajlandó az árulásra.

- Majd belefójtjuk ezt az árulást.

- Jól van. Hat napra élelmet és egy kulit is hagytam itt, a ki főzzön. Salut, mes enfants!

- Bonne chance, mon commandant! - felelt a szakasz.

Egy félóra mulva távozó bajtársainkat elnyelte az őserdő és a terjedő homály. Mi pedig ott maradtunk a rengetegben: huszonnégy európai, egy hindu és egy kínai. Marnier azonnal rám és Kertészre bízta Ahmedet és én tüstént a természetrajzával kezdtem foglalkozni. Elővettem az angol tudományomat, melyet a régi jó időkben Monte-Carlóban miss Sampsontól szereztem, fizetvén érte négy hónapra hatezer frankot, s ezzel közeledtem Ahmedhez. Nagy örömemre ő is törte az angolt, mert a második bengál dsidásezrednél szolgált négy évet és így megértettük egymást. Kijelöltem neki a fekvőhelyét köztem és Kertész közt, a kivel megállapodtunk, hogy négyóránként fölváltva virrasztunk, hogy a hindut szemmel tarthassuk. Ahmed elmondta, hogy

régebben, mikor ő még nem volt francia katona, milyen gazdag fiuk szolgáltak a légióban, ő négyet szöktetett át Indiába s ezektől ezer rupiát kapott. A mit aztán kockán s egyéb szerencsejátékon elveszített. Én pedig, hogy az árulásnak még csak gondolatát is kiverjem fejből, elmondtam neki, hogy ezen az expedíción mindnyájan meg fogunk gazdagodni. Dü-Nam erődjében mesés kincsek vannak fölhalmozva.

Ő a fejét csóválta.

- Ne hidd, uram, hogy sikert aratunk. Mind ott fogjuk hagyni a fogunkat. Ha a föld fölött győzünk, Dü-Nam a föld alá buvik s oda nem követhetjük. Különben is tizezer embere van és mi egy maroknyi nép vagyunk. Sohase látjuk mi a várát. Ránk gyújtja az erdőt, bele csal a mocsárba. Sohse fogjátok meglátni többé hazátokat. Jó éjszakát!

Egymásra néztünk Kertészszel.

- Megborzad az ember, ha ennek a fickónak a torokhangú jóslatait hallja. S ha meggondolom, hogy erre van bízva a vezetésünk.

Kertészre nem tett olyan rossz hatást, mert nem értette egészen jól.

- Csak feküdjél le, öreg, majd vigyázok rá.

Nem kellett sok biztatás, elnyultam a pokrócomon s fülemre huztam a köpenyegemet. Még egy ideig hallottam, hogy a kapu előtt álló őr egy orosz nótát füttyürész, aztán elaludtam.

Arra ébredtem, hogy valaki megszorítja a karomat. A hold lenyugodott, koromsötétség borult az erődre.

- Te Pali! - sugta Kertész, - a hindu megszökött.

Felültem.

- Szerencsétlen, elaludtál?

- Nem. Sőt mikor a hold lement, felültem és szememet folytonosan az ő ágyára szegeztem. De nem láttam semmit ebben a pokoli sötétségben. Hirtelen gyanu támadt bennem s tapogatni kezdtem. Nem volt ott.

- Semmi zörejt sem hallottál?

- Semmit.

- Hát kigyó ez az ember?

Valami tárgy repült be az erődbe s kint zuhanás hallatszott.

- Adieu, french soldiers! (Agyő francia zsoldosok!) - kiáltott kívülről Ahmed hangja.

- Aux armes! - ordítottam és fegyverrel kezemben két ugrással kint termettem. Néhányan fáklyát gyújtottak, a többiek mellettem futottak.

- Mi az? - szólt Marnier.

- Ahmed szökik!

Az erdő szélén a sötétben megszólalt a hang:

- Sohse fogjátok többé meglátni hazátokat. Jó éjszakát!

Tizen löttünk a hang irányába. A levelek lehulló forгатaga zörgött egy darabig, aztán minden csöndes lett. Marnier káromkodva lefutott a dombról, s keresztülesett valamin.

- Fáklyát ide! Mi ez?

A legionista őr volt, fej nélkül.

- A fejet elvitte!

- Nem vitte el, - felelt Wladimir, s egy sápadt, véres fejet tartott a fáklya fénye elé.

Az elszörnyedés kiáltása tört ki a keblekből... én nekem meg egy könny gördült alá a szememből. A fej szegény Rosztov barátunké volt. Azt dobta vissza a bandita az erődbe.

AZ EZERÉVES TEMPLOM.

Képzeltető a szakasz megdöbbenése. Az egész csapat dermedten állt s a fáklyák vörös fényénél egymás arcán kereste a félelmet.

Elhagyott bennünket az egyetlen ember, a ki itt tájékozni tudja magát. Elhagyott gyilkos tettel, gonosz, ellenséges szándékkal. Tán már egy fél óra múlva cimborái, pokolbeli fenevadak fognak minden oldalról kisdéd menedékhelyünkre támadni s megkezdődik az élethalálharc.

Kéz nehezedett a vállamra. Kertészé volt.

- Gyere sirt ásni.

Gépiesen, lassu léptekkel az erődbe mentünk, ásóért, kapáért, s a domb alján, egy fa tövében gyorsan gödröt kezdtünk ásni. Valamennyien odasiettek a puszta kézzel vagy szuronnyal segítettek. Ezalatt egy szicíliai fiú a vastag fába szép keresztet vésett a bicskájával. Legalább nem törik ki a vadállatok, vagy a vademberek. Tíz perc múlva szegény jó pajtásunkat már leeresztettük a sirba és behantoltuk.

Előbb azonban levetköztettük, fejét törzséhez illesztettük, s az egész testet egy sátor fehér lepedőjébe göngyöltgettük.

- Vigyázz! Imához! - hangzott Wladimir szava.

Mind levettük a sapkánkat és letérdeltünk. A szicíliai olaszul elimádkozta a Miatyánkot.

- Elég! - szólt Marnier rekedt hangja az imádság után, - vissza mind az erődbe s készüljünk a védelemre.

Odabent felelősségre vont bennünket s mi elmondtuk neki a dolgot úgy, ahogy volt.

- Főbelövehetnélek benneteket, - mondá nyersen.

- Tessék! - feleltem, s vállat vonva ott hagytam.

- Ne bolondozz öreg! - szólt rá a káplárra Kertész, - nemsokára nagyon meg találád bánni, hogy két jó legionáriussal kevesebb áll melletted.

A kuli lépett Marnier elé.

- Engem elereszteni, káplár.

- Mit beszélsz?

- Elereszteni kuli. Kuli megtalálni Ahmedet, nyissz, levágni fejét. Nincs semmi baj.

- Gazember, te is meg akarsz szökni? Csak maradj itt és főzz mindjárt kávé.

- Ha nem menni azonnal, nem megtalálni Ahmed.

- Csitt! Rakj tüzet!

- Nem rakni tüzet. Pirátok jönnek tüstént. Minket mind megölni. Kuli nem maradni.

Marnier kihuzta revolverét. A kuli térdre esett.

- Oh Káplár, nem bántani kuli. Kuli jó fiú, tüzet rakni.

És csakugyan oly buzgalommal fogott a munkához, hogy egy félóra múlva mindnyájan egy nagy bögre forró fekete kávé kaptunk. A mi egy kis meleget és bátorságot öntött tagjainkba.

A kaput elsáncoltuk, belül apró földhányásokat csináltunk, aztán a szakasz fele lefeküdt aludni, a szakasz másik fele pedig fölvont fegyverrel állt köröskörül, belül, a fal mellett a földhányásokon s belebámult az alaktalan éjszakába. A gyáva kulit Marnier biztosság okáért megkötöztette.

Én az őrtálló részhez tartoztam. Egész éjjel nem történt semmi. De a csend s a vak homály idegessé tett. A szemem káprázott és a fülem zugott tőle. Egyszer Wladimir jött hozzám s elbeszélgettünk rettentő véget ért pajtásunkról. Majd Kertész is oda jött, a ki jobban ismerte s tompa suttogással, szaggatott mondatokban Rosztov halálát, vagy vigasztalan helyzetünket tárgyaltuk. Egyikünk se tudott aludni. Marnier azonban úgy horkolt, mintha otthon, Belgium nyájas földjén, a szülei házában aludt volna.

Végre virradt. A mi itt annyit tesz, hogy a koromsötétből egyszerre nappali világosság lett, a mi visszaadta lelkem nyugalma. Éreztem a fiatal erőt karjaiban, jó fegyvert szorongattam a kezemben, százhusz ellenség halála rejlett a patrontáskámban, tehát önbizalmam is visszatért. A mint fölváltottak, végigterültem fekvőhelyemen s mély álomba merültem.

Mikor felébredtem, már magasan járt a nap. A kuli vigan főzte az ebédet, huslevest és rizskását szárított hallal, az örök helyükön voltak, mint éjjel, s a kapun csak egy kis nyílás volt, melyet egy pillanat alatt be lehetett tömni. Marnier intett, hogy közeledjem. Egy kis haditanácsot tartott azokkal, a kiket legjobban kedvelt.

- Fiúk, helyzetünk meglehetősen kétségbeejtő. Ha az üldözött pirátok erre akarnak kitörni s mi közéjük puskázunk, rájuk ijeszthetünk és esetleg visszariaszthatjuk őket. De hátha Ahmed idehoz ezer olyan embert, a kiket senki se szorongatván, nyugodtan megostromolhatnak bennünket. Hisz azok ezt a rongyos fészket egyetlen rohammal elfoglalhatják, s első sortűzünk halottait ide bedobhatják közénk és maguk is utána ugorhatnak: ilyen vad támadásra vagyok én elkészülve.

- Az a kérdés, hogy gyorstűzzel hányat lőhetünk, míg ők az erdő szélétől az erőd faláig futnak? - kérdem.

- Legalább ötöt minden ember.

- Nos, mondjuk, összesen százötvenet. És minthogy tömegbe lövünk, ez jelent az ő részükre legalább négyszáz halottat és sebesültet. Ez megtöri a rohamot.

Marnier komoran nézett maga elé.

- A számításod helyes, de ez nem ér semmit. Ezeknek a gazfickóknak százféle módjuk lehet a rohamon kívül az erőd elfoglalására.

- Miféle módjuk?

- Ha én azt tudnám, akkor előre elkészülnék a védelemmel. De ki láthat a fekete lelkükbe?

Ratinszki, a lengyel, megszólalt:

- Én mint orosz katona résztvettem a turkománok ellen viselt hadjáratban. Ott egyszer kipörkölték bennünket egy ilyen faerődből, azzal, hogy valami égő szurok-koszorukat lövöldöztek ránk. A legénység fele vagy megégett, vagy megfulladt.

- Ezt a módszert ők is ösmerik, - szólt Marnier, - ez ellen pedig nem védhetjük magunkat. Csak már legalább a füstöt látnám azon a hegytetőn, akkor tudom, hogy kezdődik a kombinált támadás s a pirátoknak nincs külön idejük velünk vesződni.

Marnier mögött fölmerült a kuli sárga arca.

- Kuli nem rossz ember. Kuli ismerni vidéket, segíteni franciát. Nem messze van egy templom. Ott jobb, mint itt, káplár. Ott nem félni pirátától.

- Merre van?

- Itt hátra.

- Vladimir! Öt emberrel nézd meg! Óvatos légy!

Persze az ötben én is bent voltam. Fegyvert fogtunk.

- Előre, kuli, vezess!

Fölhuzott fegyverrel az erdőbe mélyedt a kis csapat.

- Régi templom, - szólt a kuli, - kuli nagyapja kis fiu volt, már akkor régi templom volt. Ezek a nagy vastag fák kis bokrok voltak, templom már akkor öreg templom volt. Visnu Isten ott aludni hétezerhét-százhetvenhét esztendő előtt. Azóta szent templom.

- Van hozzá falu? - kérdém.

- Nincs.

- Hát pap?

- Kuli apjától hallotta, van egy öreg szent pap, a kinek fák adni, madarak hozni eledelt. Kuli nem ismerni őt.

Olyan sűrűsége mentünk át, hogy bajonettel kellett szétvagdalni a bokrokat.

- Fogd nyakon a kinait, - szólt Vladimir tört németiséggel, - mert elillan.

Kraft, a porosz, Ratinszki, meg Bertolini, a sziciliai, voltak velünk. Egyszerre csak elkezdenek veszetül topogni, káromkodni és puskatussal szétütögetni.

- A kigyók, a férgek fészke! - kiáltott a kuli, - jaj, katona ur, segíts rajtam, nincs cipőm!

- Kapaszkodjál a hátamra!

A kuli egy perc alatt a hátamon termett s remegve átölelte a nyakamat. Legalább nem kellett fogni s szabad lett a kezem. A mire nagy szükségem volt, mert a következő pillanatban a legundokabb kis kigyók, férgek milliói nyüzsögtek el lábam alatt s ugyancsak gázolnom s puskatussal ütnöm kellett őket.

- Siess előre, mindjárt vége, - figyelmeztetett a kuli.

Leghátul voltam a nem éppen édes teherrel s bajtársaim után siettem, a kik egészen kimelegedtek a nagy munkában. Szerencsésen áthaladtunk a csuszómászók telepén. A kuli leszállt a hátamról, megfogta a kezemet, megcsókolta s jól a szemem közé nézett.

- Te megmenteni kudit. Kuli jó fiu. Nem felejtene el.

E percben az erdő szélére érkeztünk s meglepetve kiáltottunk föl. Egy alacsony domb alján találtuk magunkat, a tetőn egy szikladarabokból durván összerótt épület állt. Barna és mohos volt. Oldalából, tetejéből fű sarjadzott, fa nőtt ki. Szegletei, rései, lyukai tele voltak madárfészkekkel. A tisztáson egész rakás gém, daru, golyaformájú madár sétált. Csicsérgés, csiripelés, berregés töltötte meg a levegőt. A kuli intett és mi a dombot megkerültük. Egyszerre a kapuval álltunk szemközt, s akkor egy szikladarabon ülve egy hófehér szakállu aggastyánt láttunk, a ki a napon sütkérezett.

- A szent pap, - suttogott a kuli, - nem lát bennünket. Vak.

Megindultunk feléje. Egyszerre irtóztató zajjal vagy ezer madár rebbent a levegőbe. Észrevettek. Az öreg fölkel. (Az itt következő beszélgetést, melyet a kuli tolmácsolt, később állítottam össze.) Kiterjesztette karjait és rekedt torokhangon megszólalt:

- Mi bajotok kis madaraim? Mi vész közelit atyátok felé? Ellenséget láttatok? Idegen emberek hatoltak magányunkba?

Az erdőből a madarak ijedt sikoltozása felelt.

Ekkor az aggastyán a következő szavakat kiabálta:

- Bálem, bálem, zorgodi, nálesz!

Együttal háromszor tapsolt. Erre valamelyik kősarokból sziszegve hullámozott elő egy kétméteres kigyó, az agg elé járult s ott összetekerődött, de fejét felénk emelve, folyton sziszegett. Az öreg lehajolt hozzá, mintha a sziszegését hallgatta volna. Mi borzadva megálltunk. Aztán újra fölemelkedett és szólt:

- Kik vagytok? Jó barát, vagy ellenség?

- Jó barát. Fehér katonák vagyunk és fegyvert viselünk, de nem bántunk senkit, a ki nekünk békét hagy. Tisztelünk téged, aggastyán és tiszteljük Visnu szent hajlékát.

- Fehér katonák, ti ölni és rabolni jöttetek ide, ti megszesztelenítitek templomainkat és összetöritek isteneinket. Mit kerestek itt a madarak világában, melyet ember lehelete oly ritkán fertőztet be? Mit zavarjátok az én erdőm csendjét, életem nyugalma? Mit háborgattok imádságomban? Mit kényszerítetek arra, hogy imádság helyett hozzátok intézett beszéd mocskosítsa be ajkamat? Nem tudtok ti meghalni otthon, hazátokban? Eljön értetek a halál ott is, miért jöttök eléje, hogy hamarabb belétek fojtsa rongyos életeteket? Vissza, mert rátok ereszttem a nagy kigyót, hogy belétek döfje a halált.

- Lelőjjem? - kérde Kraft.

- Nem bántani szent embert, - rimánkodott a kuli, a kit a beszéd alatt a hideg rázott.

Vladimir töprengve nézett rám. A templomot ki kellett kutatnunk, az bizonyos, de irtózott a gondolattól, hogy kezét emeljen az aggastyánra.

- Öreg ember, - szólt, - mi ki akarjuk kutatni a templomot, de semmihez nem nyulunk és semmit el nem viszünk.

- A templomot? Ti, fehér férgek? - rikácsolta az öreg.

Abban a percben a kigyó magasra emelte a fejét és utálatosan sziszegett. Kraft és Ratinszki egyszerre célba vették a fejét és lőttek. A dög feje szétlocscsant, de teste görcsösen ugrált, vonaglott a gyepen, s valami fekete lét fröcskölt szét, úgy, hogy mind undorodva tágitottunk.

Az aggastyán a dörrenéstől hátra tántorodott és reszketve támaszkodott a templom falához.

- Öreg ember, - szólt Vladimir, - vonulj vissza és imádkozzál. Ne félj, mi nem bántunk. Tisztelettel nézünk fehér szakálladra, de kigyódat megöltük, mert gonosz állat volt. A mennydörgő halált bocsátottuk rá, mely, tudod, ha akarjuk, utoléri a madarat is, még ha ezer lépésnyire röpül is az ég magasságában.

- A kigyóm, a kigyóm! - siránkozott az öreg. Mintha összes energiáját elveszítette volna. Bement a templomba, leült a szögletbe, valami piszkos lepellel eltakarta a fejét és nem törődött semmivel. Lehet, hogy sohse hallott puskadurranást, s az törte meg ennyire.

Mi kikutattuk a templomot. Bent egy négykaru kőbálványon kívül nem találtunk semmit. E mögött állt a kődiván, melyen Visnu nyugodott. A falak azonban tele voltak kínai írással és primitív domborművekkel. Tetejére, mely lapos volt, kőlépcső vezetett. Ez már valóságos vár volt, pompásan lehetett védeni. Csak az volt a baj, hogy innen nem láttunk arra a hegyre, honnan a jeladást vártuk. Így Marnier azt határozta, hogy az erődben maradunk, de ha baj lesz, a három kilométernyire levő templomba hátrálunk. Mindjárt csináltunk is utat az erdőn át és most már nyugodtabban vártuk a bekövetkezendő eseményeket.

ÉJJELI HARC.

Életem legválságosabb időszakához érkeztem, a mi alatt azt értem, hogy ránk szakadt a harc, háboru és veszedelem, hogy hosszú időn keresztül ne hagyjon el bennünket.

Ott álltunk az erődben, várva bajtársaink távoli jeladását, hogy elinduljunk Dü-Nam erődje ellen. Ebben a várakozásban, hátunk mögött a régi templommal, már a negyedik este szállt le ránk.

Kertész jelentette Marniernek, hogy egypár ijedt vad csörtetett keresztül a tisztáson. Azt meg mindnyájan láttuk, hogy egy majomcsapat menekült arra, a régi templom felé.

Marnier egypár régi tonkingi katonával összeállt, e jelenségekről beszélgetni. De megint csak a kuli tudott okosat kisütni.

A tűz mellett kuporgott s úgy félfüllel hallgatta a tanácskozást. De, úgy látszik, mindent hallott, mert hirtelen fölállt, mellére bökött és szólt:

- Kuli tudni.

- No, beszélj fiu!

- Baj, nagy baj, - folytatta fejcsóválva és ijedt hangon a sápadt legény, - ellenség jönni köröskörül, erdőben. Éjjel megtámadni posztot.

A katonák meglepetve néztek össze.

- Igaza lehet.

- Igaza is van.

- A megfigyelése egészen helyes.

Pár perc múlva az egész szakasz tudta, hogy a kuli mit mond.

- Igen, állatok futni emberek elől. Emberek közeledni hozzánk. Együtt meghalni kulival mind.

És a szálas, szakállas, bajuszos, marcona férfiakon körüljártatta furcsa vágásu, bamba szemeit. Most Marnier szólalt meg:

- Fiuk, ez élethalálharcot jelent. Készüljünk rá. Először is Pontarlier, konyhafelügyelő, dupla porciót adsz ki vacsorára.

Helyeslő mormogás hallatszott a csapatban. A vén katona praktikusán fogta föl a dolgot, tudta, hogy a jóllakott legionista úgy verekszik, mint száz ördög.

- Azután adj ki bőven fekete kávé és rumot. Lakomát csapunk ma.

- Hátha ez lesz az utolsó vacsoránk, - szólt Kraft, a porosz Herkules, elgondolkozva.

- A míg a vacsora készül, mindenki megnézi a fegyverét, s cakkumpakk öltözködik. A megmaradt élelmiszereket elosztjuk és a borjuba pakkoljuk. A kulacsokat töltsétek meg vízzel. Vacsora után a pléhedényeket is. Szomjasak leszünk a puskaporfüsttől...

A szakasz gyorsan végrehajtotta a parancsokat. Csend volt, csak a puskakakasok csattogtak.

Szegény Schultz, egy fiatal elszásmi fiu, láztól gyötörve, az egyik sarokban feküdt, s képtelen volt arra, hogy egy pohár vizet igyék. Mikor észrevette az előkészületeket, siránkozó, gyöngé hangon megszólalt:

- Elmegyünk, káplár ur?

- Nem, de támadást várunk.

- Káplár ur, az ég szerelmére, ha retirálnak, ne hagyjanak itt engem.

Marnier sötéten nézett rá.

- Ne félj, fiu, nem hagyunk itt.

Kraft a fülembe dörmögte:

- Jobb volna egy revolvert adni neki. Hadd lője föbe magát, ha szorul a kapca.

Marnier lépett hozzánk.

- Azon gondolkozom, nem volna-e okosabb, most mindjárt a régi templomot elfoglalni. Itt úgy se soká tarthatjuk magunkat.

Ez komoly és megfontolandó megjegyzés volt, de Pontarlier dobolni kezdett pléhkanalával a kotláján, a mi azt jelentette, hogy kész a vacsora. Letelepeltünk, legtöbbször a tűz körül, s mondhatom, fenomenális étvágygyal ettünk. Először is jó levest, huskivonattal erősítve. Azután juhhusos rizskását. Majd előkerültek a katonai iszákokból különböző, tudja isten hol összelopkodott holmik: sajt, mustár, hagyma. Mindenki kínálta társait. Marnier körül nézett.

- Fene nagy a testvériség most, a halál árnyékában. Máskor a szemét kilopnátok egymásnak.

- Én csak arra vagyok kíváncsi, - szólt Kraft, a ki vacsoráját leghamarabb eltüntette, - hogyan leszünk a dohánynyal és a pálinkával?

- Azt nem kapsz, - mondtam a porosz óriásnak.

- Nem bizony, - szólt Wladimir, - tudod, hogy a valódi legionista életét és vérének föláldozza pajtásáért, de dohányját és pálinkáját soha meg nem osztja.

- Hisz az tartja bennünk a lelket, - szólt a kis szicíliai, miközben egy ágacskából fogpiszkálót faragott és hófehér fogai közé dugta.

- Nézzétek a palermói őrgrofot, - gunyolódott Kraft, miközben a csipős mustárt kenyérre kente, mint a vaját, - még arra is van gondja, hogy kipiszkált foggal masirozzon a másvilágra. Látszik, hogy előkelő briganti-körökben nevelkedtél.

- Nem is a mecklenburgi istállóban, - vágott vissza az olasz.

- Ne bánts, hisz tudod, hogy csaposlegény volt Potsdamban, - szólt bele Kertész, - azzal a speciális megbízással, hogy kidobálja a rendetlenkedőket.

Kraft megvetőleg nézett körül.

- Hisz ha alkalmasabb időben volna, megmutatnám nektek, barázdabillegetők, hogy az egész szakasz nem tud lebirni.

- Csitt! - szólt Marnier, - majd lesz alkalmad nemsokára a pirátakon megmutatni. Vízért menjetek. Mindjárt sötét lesz. Félszakasz teljes készenlétben a falra! Kuli, a kávé!

A kimosott pléhedények egy perc alatt megteltek vízzel és sorba voltak állítva, hogy az el-tikkadt harcosok szomszédjukat olthassák. Egy pár fáklyát a földbe tüztünk, hogy adott pillanatban meggyujthassuk. A kuli szépen körülhordta a kávé, az örök is kaptak. Egyszerre megállt Marnier előtt:

- Káplár ur, kulinak nincs fegyver, adj neki szegénynek.

- Minek neked, fiu?

- Kuli harcolni, s ha vége, puff, fejbőlőni magát, hogy piráták el ne fogják.

- Adj neki Marnier, jó fiu az, megbizhatsz benne.

A kuli hálás mosolylyal nézett rám, átvett a káplártól egy revolvert, megcsókolta és a keblébe rejtette. Eközben egészen sötét lett. A tűz világa vörös fényt vetett ránk, a mint ott puskáinkat térdünk közé fogva, hallgatagon bámultunk magunk elé s apró fapipánkat szívtuk.

- Fiuk! - szólt Marnier halkan, mintha a piráták már ott fülelnének a fal tövében, - ne retiráljunk most a templomba?

- Ezt világossal kellett volna megtenni, öreg, - felelt Wladimir, - ezt a pozíciót még kell tartanunk reggelig, ha már eddig bent maradtunk. Akkor is bajos lesz retirálni, föltéve, hogy sebesültjeink lesznek.

- Hát akkor itt maradunk. Ez a parancs.

Kertész hozzám hajolt.

- Pali, ha elesem, a jobbik belső zsebemben három levél van, szüleimhez, testvéreimhez és egy barátomhoz. Vedd magadhoz, s ha valaha kijutsz ebből a pokolból, küldd el nekik.

Megszorítottam a kezét.

- Nyugodt lehetsz.

- Megteszed-e azt is, hogy megírod, milyen körülmények közt haltam meg?

- Megteszem.

- És neked nincs semmi kérésed?

- Nincs.

- Apád, anyád, testvéreid?

- Nincsenek.

- Barátaid?

- Nincsenek. Én már meghaltam régen. És halottnak is hisz mindenki. Az, hogy nemsokára egy tonkingi golyó átfurja a szívemet, részemről semmi különös intézkedést nem tesz szükségessé. Elbucsuztam az élőtől, leszámoltam az élettel. Egykor vidáman és léhán éltem, aztán száműztem magam a légióba s remélem, hogy itt hagyom a fogamat.

- Mind itt hagyjuk, - mormogott Kertész, - s talán évszázadok telnek el, míg újra fehér ember vetődik e helyre, s látva szétszórt csontjainkat, nem is sejti, hogy ezek a civilizáció első pionirjai voltak.

Észrevettem a tűz meg-meglobbanó fényénél, hogy Wladimir hosszú, meleg pillantást vet rám. Mi már régen elhelyeztük egymásnál a végső akaratunkat. Én tudtam, hogy az ő belső zsebében van egy levél édesanyjához címezve. S ő is tudta, hogy énnekem nincs izenetem senki számára a világon.

E pillanatban egy lövés dördült s a falnál álló Ratinszki, a lengyel, átlőtt mellel zuhant az erőd közepébe.

- Nom d'un chien! - üvöltött Marnier, - feleljetek! Fedezzétek magatokat!

Wladimir, Kertész meg én kezét szorítottunk s egy ugrással egymás mellett a palliszádnál termettünk. Nem kellett kommandó senkinek. Vén, tapasztalt katonák voltunk mind. A honnan a

magányos lövés fölillant, azonnal odalóttek öten s a fölhangzó halálordítás és átkozódás bizonyította, hogy a golyók találták.

Irtóztató láрма felelt a lövéseinkre. Köröskörül az erdő mintha megelevenedett volna. Majd egy hatalmas kürt szava zugott végig, majd pedig éles füttyölések hallatszottak. Egyszerre golyózápor sivitott el fejük fölött. Azonnal riposztiroztunk a tűzvonal irányában.

- Most lebukni a fejjel, mert ők is meglátták a tűzvonalunkat! - rikácsolt Marnier.

Ideje volt a figyelmeztetésnek, mert egy második sortűz recsegett, mely már sokkal alacsonyabban ment. A golyók megkoppantották a palliszádok tetejét. A mint a földön térdelve hallgattam ezt a barátságos kopogtatást, hátranéztem. Szegény lengyelünk már meg volt halva, Kraft pedig a tűz mellett guggolt és parázsszal pipára gyujtott.

- Te Marnier! - szólt Wladimir. - Ebben a pokoli sötétségben el lehetünk készülve, hogy hason idecsuszna, s két ugrással a nyakunkon teremnek.

- Ha pedig égő fáklyát tűzünk az erdő ormára, kitűnő célpontul szolgálunk nekik.

- De legalább nem lepnek meg. Csak hadd lövöldözzenek. Nem mutatjuk magunkat. De ha rohannak, megjelenünk és lepuskázunk őket.

- Jó, hát gyujtsd meg a fáklyákat.

Két fáklyát föltűztünk a vár fokára s meggyujtottuk. Pompásan égtek s bevilágították a tisztást az erdő széléig. Hatalmas üvöltés és sortűz felelt rá az erdőből. De nem tett senkiben sem kárt. Ekkor újra kürtző bugott végig az erdőn, s a következő percben olyan ordítással, hogy a szívünk megreszketett bele, száz meg száz sárga ember tört ki az erdőből és rohant az erdő felé.

Most kezdődött a Lebel-puska szerepe.

A huszonegy legionárius köröskörül egymás mellett állott s a lehető leggyorsabban lőtt a tömegbe. Mint mikor a jégeső veri a cserépfödelet, úgy recsegték a mi puskaink. Nem célóztunk, kapásra lőttünk... Sohse felejttem el a dühtől, gyűlölettől és a halálfélelemtől eltorzult arcok tömegét, mely előtttem hemzsegett, ordított, toporzékolt. Első lövéseinkre tizével buktak föl, de helyükbe ujak tódultak, veszettül forgatva széles pallosukat. Mintha láthatatlan vezérek korbácsolták volna ki őket az erdőből. A sapkám leesett, homlokomról folyt a verejték, torkom kiszáradt, kezem reszketett, az ujjam vérzett a villámgyors töltéstől. Egész tiz lépésnyire közel férköztek hozzánk. Ekkor már az ordítás, jajgatás, vérszag, löporfüst, puskaropogás félőrültté tett s valósággal önkivületi állapotban öldököltem. Ilyen közélről, azt hiszem, a golyó hat embert is átütött egyszerre. Irtózat fog el, ha rá gondolok. A roham alig tartott öt percig. Az erejét megtörtük. Egyetlen egy piráta tudott a palliszádig jutni s ezt balvégzete éppen Kraft elé hozta. Az óriás torkon ragadta, megfojtotta, aztán odavágta a rohanók közé. Rémuló ordítással tárgult onnan mindenki. A tér kiürült. Csak a halottak és sebesültek maradtak ott. Ez utóbbiak jajgatva hempergették ide-oda szenvedő testüket.

Mindnyájan a vizes-csajkákhöz rohantunk s nagyot ittunk. Ekkor néztünk csak körül s konstatáltuk, hogy négy emberünk esett el a harcban. Most is emlékszem rá: semmi különös megdöbbenést nem keltett bennem ez a dolog, sőt bizonyos irigységgel néztem rájuk. Mily jól eshetik nekik a halál! A csend! A pihenés!

A legtöbb legionista a fegyverét pucolta és vizsgálta, s a jóbarátok konstatálták egymásról, hogy még életben vannak.

Mikor a kürt újra bűgött, már csak tizenheten álltunk a falra. Nem akarom ennek a rohamnak a részleteit is leírni, de a piráták legjobb lövései az erdőszélről puskáztak ránk, oly eredménnyel, hogy nyolc emberünk bukott le a sáncról. Hét meghalt rögtön.

A roham megtört és elvonult. Összenéztünk. Kilencen voltunk.

- Végünk van, - szólt komoran Marnier, a ki már egészen berekedt, - a harmadik rohamot nem bírjuk ki.

- Hátha eltávoztak? - szólt Kertész.

- Szó sincs róla.

- Itt nincs menekvés, - szólt a szicíliai, - lőjjük agyon magunkat.

A sebesült, egy touloni tengerészgyalogos, a kinek tüdeje volt átlőve, felkönyökölt.

- Igazad van, pajtás, én jó példával járok elől. Ne legyek terhetekre.

Ezzel fölfogott egy a földön heverő revolvert és föbelőtte magát.

Emlékszem rá, hogy ez roppant megrendített bennünket. A szicíliai lehajolt és fölvette a revolvert.

- Gyáva fickó! - hörögte Kraft és kiütötte a kezéből, - van még remény! Hát a templom?

- Annak a védelmére is kevesen vagyunk már.

Valaki meglökött hátulról. A kuli volt. Odahajolt hozzám és ezt sugta a fülembe:

- Kuli szeretni franciát. Francia jó ember. Templomba van isten négy kézzel. Ha megfogni kezét, piráta nem bántani franciát.

- Igazat beszélsz!

- Így van. Sietni oda, csak neked mondom.

Persze azonnal közöltem társaimmal a fölfedezést. Új remény tette ruganyossá zsibbadt tagjainkat. Kint jajgattak a haldoklók és sebesültek, az erdőben száz halál leselkedett, s mi szentül hittük, hogy eljutunk az erdőig.

Az egyik fáklyát eloltottuk, a másikat úgy helyeztük el, hogy arra felé, amerre az út volt a régi templomhoz, teljes sötétség uralkodott. Egypár katonasipkát a pallisádokra tettünk s a puskákat úgy támasztottuk, hogy fönt a szuronyok hegye kilátszott. Aztán Kraft a nyakába vette a beteget, s a kuli után, lehajolva, kiment a kapun. Utána én, aztán Vladimir, Kertész, Bertolini, két lotharingiai és egy osztrák legionista, végül pedig Marnier. Ott hagytuk a halál tanyáját. A puskát mindegyikünk fölhuzva vitte.

A piráták nem őrizték az erdőszélt, nem is álmodtak arról, hogy mi megszökjünk. Azonkívül, mint a kuli mondta, a halottakért imádkoznak. Alig haladtunk az uton száz lépést, megszólalt a csatakürt, s rémes orditástól visszhangzott az erdő.

- Előre, előre! Fussunk! - kiáltott Marnier.

Szaladni kezdtünk, s ruhánk csakhamar ronggyá volt tépve, míg sebzett arcunkról csurdogált a vér. A hátunk mögött újabb ordítás, majd puskaropogás hallatszott. Megrohanták az erődöt. Az erőd nem felel. Behatolnak. Látják a halottakat. Ámulnak. Most Ahmed odajön, s megmondja, hogy a többi elszökött. Ordítás. Ez annyit jelent, hogy utánuk! „Gyorsan, gyorsan!” - kiált a kuli, ki előttünk szaladt és hangjával izgatott bennünket. Az ordítás közeledett. Nyo-

munkban vannak. A hold éppen akkor kelt föl, mikor elértük a tisztást. Az öreg pap ott ült a küszöbön.

- Atyám! - kiáltott a kuli, - az idegenek Visnu oltalmáért esedeznek!

- Siva haragja söpörjön el benneteket, átkozottak! - kiáltott az öreg és fölegyenesedett.

Ekkor érkezett oda terhével lihegve a derék Kraft, s olyat taszított fejével az aggastyánon, mint egy bika. Az öreg két ölre bukott.

- Gyujtót, Marnier! - kiáltott Kraft, - hol az a bálvány?

Egy perc alatt a kilenc legionista, a beteg és a kuli ott állt az idomtalan szörnyeteg alatt s a karját fogta. Ideje volt. A templom nyomban rá megtelt vadul ordító, utálatos alakokkal. Én és Marnier folyton gyujtót gyujtogattunk, míg fáklyát nem hoztak be. Köpködtek, fenyegettek bennünket, de egy ujjal se nyultak hozzánk. A kuli igazat mondott.

Egyszerre csönd lett. Egy selyemruhás vezéralak jelent meg.

- Franciák, ti az istenség védelme alatt álltok. A hajatok szála se fog meggörbülni. Én mondom, Dü-Nam vezér, és jaj annak, a ki ez ellen vét. Takarodjatok ki!

A csőcselék egy szempillantás alatt eltisztult. Csak egypár alvezér- és testőrforma alak maradt bent.

Vánkosokból és szőnyegekből pompás ágyakat rendeztek, teát, dohányt, vizet adtak s azzal magunkra hagytak.

Elkábulva fogadtuk mindezt.

Azzal a gondolattal tértünk e mozgalmas nap után nyugalomra, hogy Tonking legelső gavallérjával hozott össze a szerencsés véletlen.

A RABLÓK FOGSÁGÁBAN.

Képzeltető, hogy a véres éjjeli harc után mily remekül pihentünk, mily jóízűen aludtunk Visnu templomában. A legionistának megvan az a jó természete, hogy az adott pillanatot ki tudja élvezni, őt nem háborgatja az, hogy az imént még vértengerben gázolt és száz halállal állott szemben; valamint nem bántja az a gondolat se, hogy tán a következő percben megragadják és kiviszik az utra, hogy a fejét leüssék. A hogy a multját elfeledte, úgy nem törődik a jövőjével. Most is úgy aludtunk, mint akármelyik kültelki nyárspolgár, a ki jól végzett napi munkája után nyugalomra tér, az ő rendes házában, az ő rendes ágyában.

Marniernak az volt a szokása, hogy éjszakánként fölkel, egy pipa dohányt elszítt, s úgy aludt tovább. Ilyenkor rendszeren fölrázott valakit, hogy vele diskuráljon. A fölrazás alatt az értendő, hogy vaktában belerugott a sötétségbe s a ki reagált rá, az volt az áldozat. Annak kellett vele eszméket cserélni.

Ez éjjel a rugás engem ért.

- Mi az? - mordultam rá, - ugyan hagyj már aludni, vén számár. Azt hiszem, rászolgáltam a pihenésre.

- Te, Galambos, mit gondolsz, micsoda sorsot mértek ránk ezek a banditák? - felelt a vén katona, cseppet se reflektálva a gorombaságomra.

- Mi bajod, Marnier? Nem ismerek rád. Te félted az életedet és a jövő aggaszt, te, a ki velem együtt minden poklokban ép bőrrel keresztültörtél?

- Tudja a fene, de ha a La Roquette fogházban utolsó éjszakámat tölténém, azzal a biztos tudattal, hogy reggel az igazgató, az ügyész, Deibler ur és pribékjei fognak felköltöni azzal a kéréssel, hogy legyek szives a fejemtől elbucsuzni: nyugodtabb volnék. De mi vár itt ránk? Kínhalál vagy örökös rabság.

- Bánom is én, hagyj aludni.

- Azt hiszem, nem igen számíthatunk arra, hogy Brisard őrnagy vagy Cavalier kapitány, a kik Dü-Nam ellen az expedíciót vezetik, segítséget hozzanak nekünk...

- Hisz Dü-Nam itt van, a miből az következik, hogy a francia expedíciót is szétverte...

- Gondolod?

- Persze, csak nem hagyta ott a várat üresen...

Velőtrázó sikoltás hallatszott az egyik sarokból. Rémulten ugrottunk talpra, s Marnier gyujtót gyujtott. Az ajtóban is megjelent egy piráta, égő fáklyával.

A sarokban Schultz, a szegény beteg elzászi hempergett föl s alá, elkékült arccal, tajtékzó szájjal, mintha borzasztó belső kínok gyötörték volna.

Mellettem megszólalt a barna arcú tonkini kuli, a ki ide vezetett bennünket:

- Meghalni, skorpió megcsipni.

A piráta egészen közel lépett a fetrengőhöz, s egyszerre hozzávágott valamihez a fáklyával.

A skorpió volt. Csunya, utálatos, rákformájú, fekete féreg. A fáklya tüze egyszerre megölte, s büzhödt szagot gerjesztett. Ezalatt Schultz kínjait lecsillapította a halál. Hosszan kinyujtózott, nagyot lélekzett s vége volt. A legionáriusok szétdult arccal néztek rá, Bertolini volt az első, a ki magához tért:

- Fiuk, itt nem maradhatunk. Ez a förtelmes halál vár mindnyájunkra idebent.

- Nem, - szólt kuli, - döglött skorpió szaga elriasztani többit. Maradni.

- Fene bizik ennek a kulinak a tudományában. Gyerünk ki.

Összeszedtük a pokrócainkat, s kimentünk a templom elé. A tisztáson táboroztak a piráták, nagy tüzek körül. Fegyvereik francia módon (föltüzött bajonettel) gulákba voltak rakva, őreik is a tábor körül rendesen kiállítva. Látszik, hogy francia katonai szolgálatból megszökött anamiták tanították be őket. Voltak lándzsás és pallasos csapataik és voltak európaiilag szervezett puskás ezredeik. A tábor közepén állt Dü-Nam sátra, előtte valami sötét rakás magaslott. Nem tudtam tisztába jönni vele, hogy mi az?

A legionisták közt lecsillapodott az izgalom, pokrócaikba burkolózva, csakhamar újra elaludtak. Marnier is. Változatosság okáért most én gyújtottam pipára, s a templom falának támaszkodva, néztem az alvó tábor.

A templom körül őrt álló piráták közt föltűnt egy szép, szálas alak, nemcsak azért, mert folyton körülöttem ólálkodott, hanem azért is, mert oly szabályosan, hogy katonailag mondjam, *försriftmészig* járkált föl s alá s tartotta a puskáját, mint akármelyik vörösnadrágos piou-piou az elnöki palota előtt Párisban. Mikor megint mellettem ment el, halkán rászóltam franciául:

- Fogadni mernék, hogy szolgáltál nálunk, barátom.

- Nem csalódom, uram, - felelt ő türethető franciasággal, - de fordulj be ott a templom sarkán, itt nem merek veled beszélni. A tűz nagyon ide világít.

Szót fogadtam neki. A katona csakhamar ott termett, s ott föl alá sétálva előttem, lassu hangon beszélgettünk.

- Megszöktél?

- Meg. Sokat botoztak bennünket, keveset kaptunk enni, a zsoldot lefoglák. Miért dolgozzam ingyen? Francia rosszul bánik anamita tirailleurökkel.

- A legionistákkal is.

- Tudom. Sok barátom legionisták közt.

- Mi az a sötét halom a vezér sátra előtt?

- Öreg pap ravatala. Megölték.

- Mi? Nem.

- Melle be volt zuzva. Meghalt.

Most emlékeztem rá, hogy mikor sebesen menekülve a templom elé érkeztünk, Kraft, a ki a beteg Schultzot hozta, mint a bika, fejével föltaszította a papot, a ki elénk állt. Hát biz ettől meghalhatott.

- Most mi lesz?

- Mihelyt feljön a hold, papok kezdik imádságot; aztán, ha nap feljön, új imádságot kezdik ravatal körül.

- Aztán?

- Először imádkoznak, hogy bolyongó lelke ha a holdba téved, fogadják ott szívesen istenek és szellemek... Aztán könyörögnek napnak, hogy lelke fehér szárnyát össze ne pörzsölje, mikor

harmincháromezer évig ott röpül mellette, hogy Bráhma kebelébe jusson, a hetvenhetedik paradicsomba...

- Aztán?

- Aztán meggyújtják máglyát, pap elég.

- Szép, de mi lesz velünk?

A katona hallgatott.

- Nem értetted, jó vitéz? Nem büntetnek-e meg, mert megöltük a papot?

A katona némi habozással, vontatottan így felelt:

- Francia, ne kutasd a jövőt. Reméld, hogy jót hoz.

Rossz sejtelem borzongott végig rajtam.

- Az Isten áldjon meg, mondj meg mindent.

- Titeket a máglyába raknak elevenen, s ott égetek el. Megmondtam, készülj el rá.

Éreztem, hogy elsápadok. A falhoz kellett támaszkodnom, hogy el ne essem.

- Hát a bálványisten nem védelmez meg bennünket? - hebegtem.

- A ki papot megöl, azt senki és semmi nem védelmezi. Az öreg szent pap volt, több mint száz éves. Az istenek haragja éri azt, a ki boszút nem áll haláláért. Lesülyed a fekete világba s mezitláb vándorol a tüskékkel kirakott uton, sziszegő kigyók és ordító tigrisek közt... Nektek az ő máglyáján kell elégni, vagy Dű-Nam hatalmának, szerencséjének, lelki nyugalmanak, vitézi erejének vége, s vén asszony lesz, míg el nem jön érte a fekete arcú Sungó, a fekete világ angyala...

- Köszönöm, jó vitéz, - ezt feleltem, s bátor, büszke és katonás akartam lenni, mikor így szóltam, de remegő hangom rám cáfolt.

A katona tovább sétált, én pedig óvatosan fölkeltem bajtársaimat. Pár perc alatt megtudták a vérfagyasztó ujdonságot, s halálos rémülettel néztünk egymás szeme közé.

- Lőjjük agyon egymást, - ez volt Kraft indítványa.

- Mivel? Nincs semmi fegyverünk.

- Rohanjuk meg az öröket, csavarjuk ki kezükből a fegyvert, pár másodperc alatt végezzük egymással!

- Bolond, - szólt Marnier, - ha már puska van a kezünkben, gázoljunk keresztül a pirátokon...

- Mindnyájan ott veszünk, - mormogott Martin, az osztrák.

- Hisz épp ezt akarjuk.

- Nohát, Isten veletek fiuk, tegyük meg, - szólt Kraft és vad elszántsággal, emberevő ábrázattal talpra ugrott, - még egyszer, utoljára életemben kiverekszem magamat.

A kis kuli vállamra ütött.

- Mi kell, fiu?

- Ne még, ne még. Még nincs vége. Kuli imádkozni szent madárért. Ha szent madár szólni, mikor nap első sugara csókolja fatetőt, akkor isten izeni, hogy elhalasztani paptemetés, áldozat is.

- Buta beszéd, - szólt Marnier.

De nekem valami azt sugta, hogy hallgassam meg a mi kis fonnyadt gyerekarcu kulinkat, a ki már annyi jó tanácscsal szolgált.

- Miféle szent madár az?

- Ksámi-madár, soha nem látja senki, hajnalba énekel s boldog, a ki hallgatja, mert isten beszél hozzá. Legionista mondta egyszer nekem *fülemile* nevezni, kicsike, szürke madár, de torkában gyönyörű hang...

Bertolini előlépett.

- Mit beszél ez a fickó fülemiléről?

Szembe fordultam a kulival.

- Ugy-e, fiam, azt mondod, hogy te imádkozol, hogy hajnalhasadtakor megszólaljon a fülemile, vagyis a ksámi, mert akkor elhalasztják a pap temetését és a mi elégetésünket?

- Azt mondani én, uram.

- Ostobaság, abban csak nem bizunk, hogy éppen napkeltekor meg fog itt a fülemile szólalni?

- szólalt meg Kraft.

- Pedig bizhatsz, vén porosz, mert tudd meg, hogy én a fülemile dalát oly kitűnően tudom utánozni, hogy szebb az eredeténél...

Ezt Bertolini mondta.

- Te, Bertolini?

- Én, fiaim, négy évig olasz bohóc voltam a Cirque d'hiverben Párisban. Ha igaz az, a mit ez a kuli mond, mindenesetre nyerünk egy napot... Ne féljete, gyerekek, érzem, hogy kimászunk a csávából...

- Csodálatos egy fordulat, - mormogott Kertész.

Egészen belekábultam a dologba. A halál kegyetlen képét az élet reménye egyszerre kiszorította a szivemből. Az átmenet oly gyors volt, hogy elszédült bele a fejem.

- S ha nem válik be a fülemile? - kértem.

Bertolini vállat vont.

- Arról már nem tehetek. Az nem az én művészetem bukását, hanem a kuli rosszul értesültségét jelenti. Különben Párisban mindig zajos tapsot kaptam rá.

- Akkor jön a verekedés, s meghalunk a viadalban, mint becsületes harcosokhoz illik, - dünnyögött Kraft, s félelmetesen emelgette iszonyu ökleit.

A beszélgetést vad üvöltés szakította félbe. Teljes pompájában kelt föl a hold, s a papok megkezdtek hozzá az imádkozást, artikulátlan, harmóniátlan, szaggatott, éles énekhangon. Az alvó tábor egy kicsit megmozdult, fölébredt, nyújtózkodott, azután újra mozdulatlanságba merült.

Órákig tartott ez a vad hangzavar, mely fölzaklatta minden idegünket. A hold megtette fölötünk az utját, s a fák mögött újra eltűnni készült. Bertolini lassan odább hengergette magát, s egyszerre bemászott a templomba. Mialatt a hold távozott, a tábor ébredezett, s az emberek térdenállva halk torokhangon kísérték a papok énekét. A zümmögés egyre erősebb lett, végre

már körülöttünk mindenki térdelt s erősebb-gyöngébb kiáltások, mormogások, vakkantások, sikoltások, rikácsolások közt hajtogatta a fejét, le a földig.

A hold eltűnt, koromsötét lett, mire hirtelen csend állt be. Mi szivdobogva lestük a történetdőket.

Egyszerre az óriás fák tetején megjelent a hajnal pirkadása. Az egész tábor ég felé emelt arccal várt... S ekkor az ezeréves templom tetején, tisztán, gyönyörűen csattogni kezdett a fülemile... Mindenki előre nyújtott fejjel figyelt, de pár másodperc múlva ezer torokból tört ki az ordítás:

- Ksámi, ksámi!

S a földre borultak.

Bertolini csattogott tovább. Oldalt néztem. Kraft, a vén betyár, a földet rágta, hogy röhögését elfojtsa. Wladimir is észrevette, s jót rugott rajta, mire a porosz magához tért.

- Állat, mit röhögsz, - szólt az orosz, - ezeknek a vadaknak igazuk van. Az Isten van itt jelen. A mi hatalmas, irgalmas Istenünk, a ki megmenti az ő szegény szolgálóinak az életét...

...Öt perc múlva kaptuk az üzenetet, hogy Visnu megnyilatkozott, s kívánságára tüzhálálunkat egy nappal elhalasztották.

A SZABADULÁS.

A ksámi-madár, Bertolini barátunk fülemileutánzó tehetsége, megmentett bennünket egy napra.

Intettem annak a katonának, a ki az éjjel őrt állt mellettünk és megkértem, hogy hozzanak fát, hadd rakjunk tüzet.

A tűz körül üldögélve, megbeszéltük kilátásainkat, miközben kávéfőztünk. Az bizonyosnak látszott, hogy másnap hajnalig nem kellett félni a bőrünket. Volt tehát elég időnk a menekülésnek valamely módját kitalálni.

Mikor a párolgó friss kávé készen volt, a legnagyobbik csajkát teletöltöttem, s odaintettem a kuli, a ki a tűz körül szorgoskodott.

- Fiam, - szóltam hangosan, - én és társaim már több ízben a te okos és bölcs tanácsaidnak köszönhetjük, hogy megmenekültünk a haláltól. Ezért te most tőlem megkapod az én kávéporciómat. Isten áldjon meg!

Megöleltem és megcsókoltam s átnyújtottam neki a kávéfőzést.

- Kuli bon garçon, kuli mindig veletek lenni, hiven segíteni, ha lehet. Köszönöm.

Megitta a jó kávéfőzést egy szuszra. Wladimir az alatt előkotort a zsebéből egy Napoleon-aranyat és átadta neki.

Bertolini kezét szorította vele és becsületszavára ígérte, hogy mindennap tíz cigarettát fog neki sodorni.

Kertész két darab kétszersültet nyújtott át a kulinak.

Marnier megígérte, hogy ha kiszabadulunk, jutalomra fogja előterjeszteni a többségnek.

Még Kraft, a vén gonosztevő is megerőltette magát. Előkotort a borjúja fenekéről egy fapipát, megtömte, átnyújtotta a kulinak, s megígérte, hogy dohánynyal is el fogja látni...

- Két emberre valót már aligha tudsz tőlünk összelopkodni, - szólt nevetve Bertolini, a mire a porosz olyan barackot nyomott a talián fejébujjára, hogy annak a szeme is könnybe lábadt.

A kuli meghatottan fogadta az adományokat és sorba kezét akart csókolni a katonáknak. Azután letérdelt előttem, balkezét a szívére tette, jobbkezét pedig ég felé emelve esküdözött, hogy halálig hiven fog szolgálni bennünket.

Tíz órakor értünk jött egy tiszt, hogy Dü-Nam kihallgatásra vár bennünket a sátorában.

- A sátor egy nagy francia tábori konyhasátor volt, s belül a szakácsok telemázolták ilyen förlíratokkal: *P. N.* (propriété national = nemzeti tulajdon), *liberté, égalité, fraternité*. A sátor egyik végén állt Dü-Nam, hosszú, egyenes kardjára támaszkodva, két oldalán egy-egy óriás, kezében a hóhérpallossal. A sátorban köröskörül katonák álltak, kivont karddal. Mi Dü-Nammal szembe álltunk, s egész köszönésünk egyszerű katonai szalutálás volt. Egypáran közülünk aggódva néztek a kivont kardos katonákra, s aztán a nyakukat tapogatták. Dü-Nam leült a szőnyegre, s intett, hogy foglaljunk helyet. De mi már csak a puszta földre ülhattünk. A beszélgetés tolmács útján folyt.

- Franciák, - kezdte a vezér, - sajnálom, hogy megöltétek a papot, mert én szolgálatomba akartalak fogadni. Azt akartam, hogy francia mintára nagy, erős hadsereget szervezzetek nekem...

de a papot megöltétek, s nektek utána kell mennetek, hogy a másvilágon hordozzátok őt a lótuszpalankinban, mikor a szent bráhmínok lelkeit megy látogatni...

- Vezér, - szólalt meg Wladimir, - mi nem öltük meg a papot. Nézd meg, fegyver nyoma nincs testén. Golyó át nem járta, puskatus össze nem törte, kard nem hasította. Meghalt, mert már öreg volt, s testét összetörte a kor. Meghalt ijedtében, megölte a rémület.

- Melle ökölrel vagy puskával volt bezuzva.

Kraft megszólalt:

- Én mentem neki a sötétben fejjel, nem láttam, hogy ott áll.

- Mindegy, megöltétek és meg kell halnotok, így parancsolják ezt törvényeink, melyeket a papok őriznek a smaragd-templomban. És nekem a törvényeket végre kell hajtanom, különben kardom vasa fává változik, férfilelkemből pedig gyáva báránylelek lesz...

Látszott rajta, hogy sajnál bennünket. Ekkor megszólaltam én:

- Jól van, vezér, ha meg kell halnunk, meghalunk, katonák vagyunk, s a halál készen talál bennünket. De legalább lövess agyon, méltatlan hozzád, a nagy vezérhez, hogy jó katonákat, mint mi, kinoztass.

- Itt a törvény parancsol, a papok intézkednek, én pedig nem segíthetek semmit.

- A tonkini szent inkvizíció, - mormogott Kertész.

- A ksámi-madár egyszer megmentett és mi engedelmeskedtünk neki. De a következő hajnalban látni fogja halálotokat a tűzben.

- Vezér, - szólt Kertész, - mondd meg, mi történt bajtársainkkal, a mi vezérünkkel.

- Isten, a mi oltalmazónk elvette erejüket. Harcoltak, elfutottak, tönkrementek. Az erdei vadaknak százötven fehér test jutott lakomául. Váram tetejét háromszáz karóra tűzött fej ékesíti. A többi futva-fut délfelé, nyomukban katonáim, üvöltve, mint a jaguárok.

Megdöbbenve néztünk össze.

- A halottaknak és sebesülteknek fejét vettük, a kik ép testtel kerültek kezembe, azok fogolyként váramban őriztetnek.

Intett, emberei két nagy ládát hoztak be, s előtte kinyitották.

- Ismeritek ezt, ezt, ezt? - S ezzel egyenruhadarabokat dobált elénk.

Brisard őrnagy, Cavalier kapitány uniformisaira ismertünk. Az egyik zsebből egy kis médaillon gurult ki. Semmi kétség, ez az őrnagy viselő ruhája. Ösmertem jól a médaillont: egy szép szőke párisi asszony arcképe volt benne, egy kis angyalarcu babával. Könny szökött a szemembe. A boldogtalanok nem is sejtik, hogy az ő egyetlen mindenük megcsönkitott holttesttel hever az őserdőben, vadállatok martalékául...

A médaillont zsebembe csusztattam. A kihallgatás véget ért, komor csöndben, lehajtott fejjel távoztunk.

Sokáig nem tudtunk magunkhoz térni. Megint a kuli zavart ki gondolataimból.

- Beszélni kulikkal. Dü-Nam készülni innen délre Lu-Csang ellen, hol barátságos törzs, francia őrség van. Oda szökni éjjel.

- Szökni, de hogyan?

- Kuli nem tudni, de utat tudni. Francia kitalálni, hogyan szökni.

Bertolini jött oda hozzám, Wladimirral. Az olasz így szólt:

- Ideje, hogy fölrázzuk magunkat a lethargiából és menekülésen gondolkozzunk. Nevetséges, hogy ennyi európai ne tudna túljárni ezeknek a barmoknak az eszén.

- Van valami eszméd?

- Kezd lenni. Wladimirral már közöltem.

- Nos, halljuk.

- Folytatjuk a ksámit. Leleplezem, hogy a ksámi az én torkomban van, s ez a csuda tán annyira imponál nekik, hogy nem mernek hozzánk nyulni.

- Kétségbeesett gondolat, de a helyzetünk is kétségbeejtő, meg kell próbálni. De a ksámival úgy kellene őket dirigálni, hogy összekavarodjanak, s azalatt mi fegyvert ragadva, eloldaloghassunk.

- Szóval a sötét éjjeli órákban?

- Ugy van.

- No, majd ezen még gondolkozunk. Egyelőre feltűnően szimulálom az örültet, hadd lássa a táborban minden ember, hogy Visnu lelke készül bennem kvartélyt foglalni. Kraft!

A porosz megmozdult.

- Mi az?

- Gyere ide, szükségem van az erődre.

Pár pillanatig heves gesztusokkal magyarázott neki valamit. Azzal az olasz elindult a táborban, Kraft pár lépéssel hátrább követte.

Mi feszülten figyeltük.

A szicíliai ég felé meresztett szemekkel, mint egy bolond, lassan haladt a piráták közt. Néha összecsapta a kezét és nagyot kiáltott. Ha benszülött vagy tűz volt az útjában, azon is átgázolt. A benszülöttek fölugráltak, s kíváncsian nézték. Aztán letérdelt, mintha imádkoznék. Majd hanyatt feküdt és az eget nézte. Végre a tisztás szélére ért, s hangos énekszóval háromszor körülfutotta. Akkor elkezdett örült sebességgel cigánykereket hányni, úgy hogy egészen forgó keréknek látszott, aztán a templomhoz szaladt, s hátát a falnak vetve, egy óráig mozdulatlanul állt.

Bajtársaink egy ideig nyugtalankodtak, de megmagyaráztuk neki a dolgot. Maga Dü-Nam is érdeklődött, mire azt feleltük, hogy szegény bajtársunk valószínűleg megőrült. Mi azalatt körülnéztünk, merre fogunk kitörni, s honnan fogjuk a fegyvereket fölkapni. Közbe pedig a Dü-Nam által küldött rizksásából és husból pompás ebédet csináltunk s ugyancsak jóllaktunk. Kertészszel odamentem Bertolinihoz, színlelt kétségbeeséssel néztem, s odasugtam neki:

- Gyere enni, mert sok erőre van szükséged.

- Vigyetek erővel, - sugta vissza.

Fölkaptuk és a tűzünkhöz vittük.

- Tömjetek, - sugta.

Két ember lefogta, egy etette, itatta. A benszülöttek nagy csoportban álltak körül, s azért Bertolini jónak látta a szemeit forgatni és néha keservesen énekelni.

Egyszerre csak kitépte magát az etetői karjai közül, s elkezdett a kezén járni. A benszülöttek elbámulva tágitottak. Bertolini így a tenyerén végigment a táboron, Kraft utána. Egyszerre az olasz újra talpra helyezkedett, s egy óriási ugrással Kraft vállán termett. A porosz meg se rendült, s összefont karokkal, némán tűrte, hogy az olasz az ő válláról bámulja az eget.

Az egész tábor megrökönyödve nézte a jelenetet. Egyszerre a Cirque d'hiver volt olasz bohóca, mint egy darab kő, lezuhant a földre, s ott maradt, de Kraft fölnyalábolta, mint a kis gyereket, tűzünkhöz hozta s ledobta. Betakartuk.

Kraft mellém ült, odaintette Marniert, az összes legionistákat és a kuli, a benszülöttek azt hitték, hogy mi betegünk fölött folytatunk megdöbben tanácskozást.

- A terv ez, - szólt a porosz, - a mint sötétedik, de még mielőtt a hold feljön, ő vállamra áll, imádkozik, s ekkor egyszerre beléüt a ksámi. Ezzel a legnagyobb tűz köré gyűjtjük a tábort. Ti azalatt a homályban csendesen fegyvert fogtok, s elpárologtok. Marnier, fuss a régi, földült táborunkhoz. Mi is arra vonulunk, miközben a ksámi folyton csattog a Bertolini torkában. Ott megvártok, s aztán együtt menekülünk, ha lehet, ha pedig nem, együtt halunk, a ki anyala van a feketebőrű banditáinak. Van rumja valakinek? Adjatok egy kortyot.

- Jó lesz, - szólt a kuli, - ha táborig jutni, megmenekülés, azután már én vezetni csapatot. Most menni mesélni anamitáknak, hogy félni tőlünk.

S a kis ember eltűnt a táborban, előkészíteni a hangulatot a ksámi megérkezésére.

Az erdő már homályosodott s az éj árnyai gyorsan közeledtek. (Vagy tán a haláléi? Ki tudná megmondani?) Bertolini újra megkezdte működését. Tüzes zsarátnokot tett a foga közé, s ilyen kivilágított szájjal, bozontos hajjal, vad torokhangokkal elkezdte kerülni a tábort, egyre szűkebb körben. Kraft követte.

Élénk izgatottság támadt. Minden rendű és rangú katona, asszony, gyerek, teherhordó összéb és összéb szorult, gyűlt a tábor közepe felé. Mi szívdobogva lestük, s viszont jóformán észrevétlenül az erdő felé nyomultunk. Már ott álltunk, a hol a puskáink, patrontáskáink voltak egy halomra dobálva. Itt szünetet tartottunk. Egészen sötét volt már. Egyszerre csak a közepen lobogó vezéri tűz fényénél, a tömeg feje fölött, tehát Kraft vállain, megjelenik Bertolini alakja s panaszosan, nyöszörögve égfelé terjeszti karjait. Az egész tábor ott állt, háttal felénk. E percben már minden legionistának kezében volt a puska, s oldalán a patrontáska és szurony. A földre bukva, hason csusztunk a homályban az erdő felé. Ekkor Bertolini éleset sikoltott, s elkezdett fülemile módjára csattogni.

- Ksámi, ksámi! - ordított a tömeg, s leborult a földre. Mi pedig már fölemelkedtünk az erdőben, s futni kezdtünk a két nap előtt tört uton, elől a kulival.

Nem telt bele husz perc, ott voltunk, s nem telt bele huszonöt perc, két alak törtetett utánunk a sűrűből: Bertolini és Kraft.

- Hoztatok nekünk puskát? - zihált a porosz.

- Nesze, fogjátok, puska, patron.

- A bolondok még most is hason imádkoznak, - nevetett Bertolini.

- Előre, kuli! - szólt Marnier.

S a kis vakmerő csapat ellenkező irányban megint az erdőbe mélyedt. Nem szólt senki egy szót se. Elöl ment a kuli, hátul én, nógatni az elmaradozókat. De nem igen kellett nógatás: az élet reménye felé szaladtunk a koromsötét éjben, tépett ruhával és bőrrel, kezünkben szorongatva végső menedékünket, jó puskánkat. A kuli halk ugatással adta az irányt s mi meg fél-

hangon ezt morogtuk: *en avant, en avant!* Egyszerre éreztük, hogy az erdő elmarad, s valami embermagasságu puhaságban gázolunk.

- Zohard, Zohard, - kiáltott a kuli, - francia, megmenekülni, előre gyorsan!

Teljes erőnkől futottunk vagy tíz percig. Ekkor a kuli megállított.

- Meggyújtani Zohard, Dü-Nam nem lehet követni minket.

Most értettük meg. A finom, selymes, száraz, papirosnál gyulékonyabb tonkini fű zónáján, a Zohardon mentünk át. Ha ezt fölgyújtjuk, nincs az a piráta, a ki követni tudjon, kivéve, ha szárnya van.

Gyújtóink és a szénanyalábok segítségével egyszerre tíz helyen felgyújtottuk. Mintha puska-porba vetettünk volna szikrát, úgy futott végig a tűz a Zohardon. A vad legionisták egymás nyakába borultak örömeikben.

Megmenekültünk.

Az óriás porosz megfogta a kis kudit, megcsókolta, aztán szépen a nyakába ültette, hogy ne fáradjon annyit, s szólt:

- No, most vezess tovább, polgártárs!

Marnier is vidáman kiáltott:

- Szakasz, indulj!

Ma is csudálom, hogy a Marseillaise-re rá nem gyújtottunk!

BEFEJEZÉS.

Miután a harcoknak és háborúknak, a vérnek és a szenvedésnek, a kalandoknak és viszontagságoknak végére értem: meg kell felelnem arra a kérdésre, melyet oly sokan és annyiszor intéztek hozzám, hogy honnan vettem én Galambos Pál naplóját?

Sokan azzal gyanúsítottak, hogy én magam vagyok az a Galambos Pál, a mit mint állítást visszautasítok, de mint kritikát megköszönök, mert azt bizonyítja, hogy oly közvetlenséggel irtam meg e romantikus történeteket, mintha a tulajdon szememmel láttam volna.

Nem, kedves olvasó, Galambos Pál nem én vagyok, bár meglehetősen kalandvágó vér csörge-dez ereimben, s bár nagyon sokat utaztam művelt országokban, hogy a civilizációt elsajátítsam, s talán ugyanannyit utaztam exotikus országokban, hogy a civilizációt - elfeledjem.

De Galambos Pál élő, létező alak, csak kalandjai vannak számos legionárius élményeiből összegyurva. Régen volt, mikor én Galambossal és bajtársaival megismerkedtem, maga a megismerkedés is egy regény, s ezt fogom itt elbeszélni.

Egy napon, mikor még (mint mondani szokás) ifjúságom virágában voltam, az orvosok azt vették észre, hogy ezen a virágon féreg rágódik. Olyanforma tünetek mutatkoztak, mintha a tüdőm lett volna megtámadva. Azt a tanácsot adták, hogy a fecskével és gólyával költözködjem el én is egy szebb hazába, hol az örök tavasz melege meg fog gyógyítani.

Neki vágtam tehát Olaszországnak, sütkéreztem Montekarlóban és Genuában, barangoltam Korzikában, henyéltem Nápolyban és heverésztem Sziciliában.

De mindenütt fáztam. Mintha a nap engem nem is ért volna. Mintha fölöttem örökké egy fekete felhő tanyázott volna, mely árnyékban tart és követi léptemet.

Vagy talán a halál árnyéka ez? Összeborzadtam erre a gondolatra, s eszembe jutott az én hideg, havas, megdermedt, de oly kedves hazám, melyet sohase fogok többé látni. S erre a gondolatra megutáltam Taormina világraszóló szépségét, s kedvem jött magas szikláiról az alattam zugó tengerbe vetni magamat.

Mindhogy éppen karnevál vége volt, hushagyó keddre lementem Taorminából Katániába, hogy egy kicsit kimulassam magamat az olasz bolondságokon.

A farsangi multság fényesen sikerült, nagyon is fényesen. Tudniillik az álarcos körmenetben résztvett Sironi is, Szicilia leghírhedtebb briganti-vezére, egész bandájával, a mit a csendőrök észrevevén, el akarták fogni őket. A nép az ünneprontást rossz néven vette, s a brigantiknak fogta pártját, a miből csinos kis zendülés lett. E zavargás alatt ismerkedtem meg egy hajóskapitánnyal, a ki velem egy házba szorult, melyből butorokat dobáltak az utcára, s revolverből lövöldöztek le a csendőrökre. Mikor aztán egy piemonti ezredet indítottak az utca és a ház ellen (Sziciliát csupa felső-olaszországi katonaság tartja megszállva), akkor a kapitány megveregette a vállamat és fölszólított, hogy meneküljünk. A mi nagyon egyszerű volt, mert a házak tetején tíz perc alatt a negyedik utcában voltunk, s husz perc múlva a tengerparton, egy kávéházban üldögéltünk, abban a kellemes tudatban, hogy hála Isten, jól ki farsangoltuk magunkat. A mi a kapitányra komolyan értendő, de én bizony rettentő izgatott voltam, s bevallottam tengerész-barátomnak, hogy a hetvenhetedik öregapám se látott ilyen karnevált. Különben később magamba szálltam, s bevallottam, hogy bizony nálunk is verekedéssel szokott az ilyen multság végződni, csak hogy minálunk *bucsu*-nak hívják.

A kapitány, úgy látszik, a lövöldözés terén élénk tevékenységet fejtett ki, mert ott a kávéházban hirtelen kijelentette, hogy ő már megrakodott, s a *Monreale* nevű gőzhajóján még az éjjel elindul Algériába. Menjek vele. Elvisz ingyen.

- Nézze, ha ön beteg, csak Afrika forró homokján gyógyul meg. Önnek meleg, sok meleg, borzasztó sok meleg kell. Itt nem találja meg, ott igen. Két nap alatt ott leszünk. Csapjon föl!

Fölcsaptam. Egy matróz azonnal a *Monreale*-ra vitte a podgyászomat, a három órákor éjjel bucsut vettünk Sziciliától.

Igy kerültem Algériába, hol Oránnál vetettünk horgonyt. Vesztemre jöttem ide. A városban tifusz dühöngött. Öt nap múlva láz kezdett borzongatni. Orvost hívtam, a ki kijelentette, hogy *fièvre typhoide*-om van, s azonnal elrendelte, hogy a kórházba szállítsanak, még pedig a katonai kórházba, mert másutt már nem volt hely. A teremben, a melybe kerültem, Tonkinből most hazahozott lázbeteg legionisták feküdtek. Ha életem hátralévő napjai (vagy mondjuk évei) alatt mindig rózsák közt, verőfényben járok, se felejtsem el ez ázsiai lázbetegség körtermét. Valami huszonnégy csontváz feküdt ott, vagy teljes érzéketlenségben, sárgával befutott szemüket a plafonra szögezve, vagy kínosan hánykolódva és nyöszörögve. Mindenféle nyelven hívták ott az Istent, szüleiket, barátaikat, majd vad átkozódások s halk nyöszörgések következtek.

Első éjjel, mikor magam is lázban ott feküdtem köztük, úgy tetszett, hogy valaki magyarul vizet kiáltott. Fölültem s hallgatóztam. A mellettem lévő ágyban egy egészen fiatal gyerek hempergett, ő esdekelt vizért. Azonnal fölkeltem, de már az inspekciós káplár, mellén a tonkini vitézségi éremmel, magas, sápadt, rendkívül szép, intelligens arcú, de roppant lesóványodott fiatalember megelőzött, s a betegnek egy pohár vizet adott.

Franciául szóltam hozzá:

- Ez a fiatal legionista magyar?

- Az. Valamint én is.

- Én is az vagyok, - feleltem magyarul, - kihez van szerencsém?

- Én Galambos Pál vagyok (egészen más nevet mondott, de azt nem árulhatom el), ez a fiatalember Kertész.

- Most jöttek haza Tonkinból?

- Most. Még pedig milyen rossz állapotban. Én már valahogy utközben, a tengeren kiláboltam, de bajtársaim odavannak. S önnek mi baja?

- A tifusz kerülget, idehoztak, mert a civil-kórházakban nincsen hely.

Galambos még egyszer megszorította a kezemet.

- Két év óta nem beszéltem honfitárssal, csak ha a légióban nem akadt. Ugyan beszélgessünk egy kicsit, ha van ereje hozzá.

- Szívesen, úgy se tudok aludni.

- Ugy tetszik, mintha már száz éve elkerültem volna hazulról. Beszéljen mindent, a mi csak eszébe jut, rám nézve lelki fölfrissülés lesz.

Az ágyam szélére ült, s mohó kíváncsisággal hallgatott. Az otthoni élet képei oly elemi erővel rohanták meg, hogy feje lassan-lassan lehanyatlott a mellére. Azt hiszem, könnyezett. Mialatt beszéltem, egyre azon törtem a fejemet, hogy miféle históriát hallottam az ő nevével kapcsolatban? Hopp, megvan!

- Tudja-e ön, hogy Z. báró meghalt?

Hirtelen fölkapta a fejét.

- Nem.

- Örökösök nélkül halt meg, s önt az összes európai lapokban kerestette.

- Igazán?

- Persze.

A fiatalember fölugrott, s nagy léptekkel kezdett föl s alá járkálni. Végre megállt előttem.

- Tudja mit jelent ez?

- Nem.

- Ez azt jelenti, hogy többé nem vagyok szegény ember. Mert Z. báró ezer holdjának én vagyok az örököse.

- Nos, remélem, hazajön?

Tompa hangon felelt:

- Még három évig kötve vagyok a légióhoz. Rab, elátkozott rab vagyok; elkárhozott lélek vagyok. Különben sem hagyom itt szegény Kertész pajtásomat. Rosszul van?

A fejemet simitottam.

- Tegyen a fejemre egy kis jeges borogatást.

- Szívesen. Aztán aludjék egy kicsit.

Elaludtam, s hajnalban fölébredtem. Sokkal jobban éreztem magamat. Ugy látszik, Galambos egyre rakta rám a jeget. A mint megmozdultam, azonnal odajött.

- Jobban van?

- Sokkal. Mintha a lázam csökkent volna. Ugyan üljön ide és mesélje el két évi légióbeli életét.

Az éjjel végighallgattam az egészet. A Dü-Nam hatalmából való kiszabadulás után rongyosan, éhesen, betegen érkeztek a legközelebbi erődbe, honnan Hanoiába expedáltak s három hónap múlva Algériába indították őket. A kis kuli a kormánytól szolgálataiért egy nagy rizsföldet kapott, s mikor mi elindultunk haza, már meg is házasodott.

- És barátai hol vannak?

Fájdalomtól rezgő hangon felelt:

- Hanoiába már csak Marnier, Wladimir, Kertész és én érkeztünk meg. Odáig elpusztult a kis szicíliai, a ksámi-madárral a torkában, a rettentő Kraft, a ki a folyamba fulladt utolsó éjjel, s a többi mind-mind. A hajón meghalt legjobb barátom, Wladimir, a ki most a Veres-tenger fenekén nyugszik, s úgy látszik, el fogom veszíteni Kertészt is.

- Ugy vettem észre, hogy csöndesen alszik.

Galambos odalépett, s hirtelen letérdelt.

- Meghalt! - hörögte s térdre csuklott.

Fölugrottam az ágyból, Galambos mellé térdeltem, s áhitattal elimádkoztam a szegény, sokat szenvedett magyar fiú fölött a Miatyánkot. Galambos utánam morogta.

Egy vén káplár lépett be.

- Nos, fiam, mi baj? - kérdezte Galambost.

- Meghalt.

- Ketten maradtunk! - felelt rekedten a káplár, azzal katonásan káppijéhez emelte jobb kezét, folytatta: - Isten veled, fiam, jó barát, vitéz katona voltál, szeretünk mind. Adieu.

Ez a káplár Marnier volt.

- Hallod Marnier, én ebben a pokolban nem maradok többé. Mindenki meghalt, a kit szerettem...

- Hát én? - felelt szemrehányólag az öreg.

- Te velem jösz. Tudd meg, hogy örökölttem otthon, gazdag vagyok, ez az ur, honfitársam, hozta a hirt...

- Hisz már káplár vagy, medáliás káplár, jobb dolgod van.

- Nem, nem maradok. Visszatérek régi hazámba, ott könnyebben kezdek új életet, mint itt, barátaim véres, lázas, fejetlen holttesteik közt. A jövő éjjel szökünk...

Most nekem is eszembe jutott valami.

- Uraim, a kikötőben, a Hôtel de France irányában van egy kis olasz gőzös, a *Monreale*, azt hiszem, hasznukra fordíthatják...

- Jó, köszönjük. Isten önnel, uram. Viszontlátásra, Budapesten.

Galambos melegen megszorította a kezemet. Marnier még megállt az ágyam előtt és szólt:

- Fiatalember, adjon egy vizitkártyát, elviszem az önök konzulátusához, hadd jelentkezzen önért, különben egy hét múlva úgy viszik önt Tonkin felé, mint a besózott disznóhúst. Itt nem értik a tréfát, s e sok elpusztult élet helyett friss legionistákra van szükség.

Megszorítottam Marnier kezét.

- Most pedig egyelőre ajánlom, hogy holnap szimuláljon iszonyu lázat, s ordítson, mint az oroszlan. Adieu!

Meglehető aggodalmak közt vártam a virradatot. Még a délelőtti folyamán eljött az osztrák-magyar konzul, s megkönyörülve fiatalságomon, a lakására vitetett. Én azonban annyira jól éreztem magamat, hogy azonnal a *Dunkan* nevű angol gőzösre költözködtem, mely az este indult Gibraltáron át Angliába. Angol területen biztosabban éreztem magamat.

Öt nap múlva olvastam a *Petit Journal*-ban a két legionista káplár szerencsés szökését, sőt azt is, hogy Nápolyban kötöttek ki, a *Monreale* nevű hajón.

Rá két hónapra hazamentem, s az első, a mi a kezembe akadt, Galambos levele volt, melyben falusi birtokára hítt.

Ott készítettem el jegyzeteimet, s azokból készült ez a napló, melyben azonban (nem tagadom) fantáziámnak nem csekély része van.

Adieu!

JOBBADÁN MIHÁLY AMERIKÁBAN.

ELSŐ FEJEZET.

A háziur távirata.

Jobbadán Mihályt fölösleges bemutatnom. Önök mindnyájan ösmernek egy-két házmestert s minden házmesterben van egy-két vonás az én Jobbadánomból. Ha az alak mégis ismeretlennek tetszik önök előtt, csupán annak tulajdoníthatják, hogy a házmesterek kizárólag éjjel nyitnak kaput s éjjel minden házmester fekete. Vagyis a jellemző vonásai nem ismerhetők föl.

Hogy én Jobbadánban hamarabb fölfedeztem a jellemző tulajdonságokat, mint mások, ezt annak köszönhetem, hogy hajnalban szoktam haza járni. S hajnalban nem minden házmester fekete.

Némely ember, ha dühbe jön, vagy ha be van csipve, mutatja magát igazi mivoltában. A házmestert csak a kapunyitáskor lehet igazi mivoltában fölismerni. Így én Jobbadánt egészen lelke mélyéig kitanulmányozhattam.

Jobbadán Mihály alelnöke a Hunyadi János asztaltársaságnak, mely azonban, se hadi erényeket nem ápol, se keserűvizet nem iszik, s így a Hunyadi névhez semmi joga sincs. De hát ezt eddig senki se firtatta, én se firtatom. Sokkal nagyobb dolgoknak nincs joga sokkal nagyobb dolgokhoz (mint pl. Angliának Indiához) s ezt se feszegeti senki.

Jobbadán Mihály ama házmesterek közé tartozik, a kik lemondásnak és áldozatnak tekintik azt, hogy ők házmesterek. Az ilyenektől a kapunyitás kegy és leereszkedés, melyet bizonyos fájó mosolylyal, az elnyomottak, a pályatévészettek fájó mosolyával teljesítenek. Sokáig tűnődtem azon, hogy Jobbadán mely hivatásról mondott le, midőn a házmesterség rögtelen ösvényére lépett. Nem sikerült megtudnom. De képzeljék el Napoleont, a ki a harmincéves háborút hallja maga körül tombolni, ő pedig kénytelen posztót mérni, teszem azt, a lipcsei szabómestereknek. Ilyen volt Jobbadán Mihály.

Hunyadi János demokratikus irányu asztaltársaság volt s Jobbadán ott igen erélyesen szokott föllépni a mágnások, a papok, a zsidók, szóval mindazok ellen, a kiknek házuk s a mi fontosabb, kapujuk van, melyet szegény embereknek nyitogatni kell. Gyakran kifejtette, hogy a zárt kapu a rabszolgaság jelképe, mert mindenütt, a hol rabok vannak, egy egész csomó kapunak bezárva kell lenni. Enélkül rabok nem képzelhetők. A házmester tehát a szabadságot képviseli, mert hivatásszerűleg nyitogatja a zárt kapukat. A kapupénzt óvatosan elkerülte, mert nem volt népszerű tárgy mindazon hunyadijánosok előtt, a kik nem voltak házmesterek.

Jobbadán olvasott ember volt. Az ujságot mindig végigböngészte s könyveket is szorgalmasan bujt. A könyvekben nem annyira az értelmet, mint inkább a szép kifejezéseket kereste s a mi neki megtetszett, azt megjegyezte és használta.

Mikor alelnökké választották, gratuláltam neki, mire ő így felelt:

- Érdem előzi a méltóságot.
- És miféle érdem? - kérdem, a ki igen jól ismertem az ő nyelvét.
- Szónoklat és intelligencia.
- És akkor miért nem tették meg mindjárt elnöknek?
- Közeli elhunyas miatt, több, mint bizonyos.
- Az elnök beteg?
- Nem mondható, de megrendült egészségnek örvend. A borivás okszerűtlenségét sinyli.

- Sokat iszik?

- Inkább gyakran, de sokat.

Egy idő óta Jobbadán a szokottnál tovább várakoztatott a kapu előtt. Máskor se siet a nyitással, de sohse szóltam neki, mert tudom, hogy fáj neki a kapunyitás. Az utóbbi időben azonban Jobbadán vasuti vonatnak kezdte magát érezni s csak a harmadik csengetésre indult el. Egyszer aztán megszólítottam:

- Jobbadán ur, nagyon sokáig várat magára. Hogy lehet olyan mélyen aludni?

Jobbadán végignézett, s felelt:

- Alvás a tőke öröme.

- Hát maga nem alszik?

- Jelenleg keveset. Éjjel soha.

- Hát mit csinál?

- Fejtörést folytatok.

- Valami baja van?

- Nincs, de lesz.

- Váltója jár le?

- Mellékes gond. Más bántalmaz.

- Mi az?

- Mondani nem lehet. Mutatni igen. Holnap bátor leszek.

Másnap beállít hozzám, s oda ad egy táviratot.

A táviratot a háziur küldte fürdőről. Rövid, de megdöbbentő volt:

Jobbadán! Készüljön föl az utra. Pár nap múlva indulunk Amerikába, a chicagói kiállítás megtekintésére, Perthey.

Jobbadán feszült figyelemmel leste vonásaimat. Nem árultam el meglepetésemet.

- Nos, hát fölkészült?

- A kezdetlegem túl vagyok.

- Mennyiben?

- Két pipám tisztázva van, tíz pakli dohány együtt. Nőm esernyőm megvarrását végig eszközölte. Komótsipkám bojtja fölvarrva...

Itt megakadt.

- Jobbadán ur, ez nem elég, - mondtam neki igen komolyan.

- Nincs tudomásom a többletről.

- Vagyis nem tudja, mi kéne még egy amerikai utra?

- Zajos helyeslés, - felelt Jobbadán, a mi annyit tett, hogy fején találtam a szöveget.

- Ösmeri Amerikát, vagyis hallott már róla valamit? - kezdem az eximinálást.

- Nem vagyok oda járványos s ezért tulnyomó bennem a Merikára vonatkozólag az ismeretek távolléte.

- De azt tudja, hogy az egy egészen más világrész?

- Tudom.

- Hogy roppant messze van?

- A tekintetes ur kilépésétől függ.

- Én nem léptem ki, Jobbadán ur, de vannak sokan, a kik ott jártak.

Jobbadán arca hirtelen kiderült, s bátrabban nézett a szemembe.

- Ugy van! - mondá, - Kolumbács Kristóf. Olvasmányok utján észleltem.

- Helyes, igaza van, Jobbadán ur. Ha Kolumbács históriáját tudja, azt is tudja, hogy sokáig kell tengeren utazni, míg odaér?

- Viz nem baj. Uszás segít.

- Igaz, igaz. (Minek ijesztgessem, mikor Kolumbustól úgy megjött a bátorsága? Ugy fogta föl Kolumbust, mintha az neki egy amerikai ismerőse volna, a ki ott várja őt a parton.)

Elővettem a földglóbust s megmutattam neki, hogy a Liliom-utcából hogy lehet Amerikába jutni.

- Furfangos elme munkája, - jegyzé meg Mihály gazda a glóbusra, - de a Merika távolsága nincs messzebb három arasztnál.

- Azért megtart két-három hónapig, a míg kigyelmetek megjárják és megnézik.

- Két-három hónap? Nagyon huzamos. Nőm bánata erős lesz.

S Jobbadán elszontyolodott. A mi már napok óta gyötörte, ismét erőt vett rajta: valami homályos sejtelem, hogy ez az utazás sok kellemetlenséget és veszedelmet fog rá hozni. Nőt, hunyadiakat, alelnökséget, tekintélyt, pozíciót: mindent itt kellett hagyni, s fölmászni arra az ördögös földgolyóbisra.

Leirtam neki, hogy mit vigyen magával s ő eltávozott. Másnap láttam, hogy kifordított Ferenc József-kabátban söpri az udvart. Jobbadán ugyanis, mióta alelnök lett, sohse mutatta magát ingujjban, sőt annyira ünnepélyes lett, hogy csak Ferenc József-kabátban lépett a nyilvánosság elé. De most jónak látta kifordítani; spórolt vele az amerikai utra.

Ugyanaz nap beállított hozzám Jobbadán és könyveket kért a *Merikáról*. Ránéztem s szólék:

- Jobbadán, maga sirt. Egy könnyet látok még a bal szeme csücskében.

- Meghatottság gyümölcse.

- Meg van hatva?

- Meg. Rátabucsuzás elsejétől.

- Maga bucsuzik valakitől rátákra?

- Nőmtől.

- Miért nem az utolsó napon egyszerre?

- Nőm szívgyengesége miatt, melyet az orvosok gyógyászati bizonylattal konstatáltak. Egyszerre nem bírná ki, megrepedne a szivburok kamarája, billentyűstől, - mint a doktor mondá. Ma törlesztettem az első bucsurészletet.

- S a neje sirt?

- Kezdett, ekkor befejeztem a jelenetet. Könnyem azután támadt. Férfi nem árulja el magát. Jobbadán megrakodott a könyvekkel s eltávozott.

MÁSODIK FEJEZET.

Bucusu a szülőföldről.

Harmadnapra Mihály gazda visszahozta Amerikáról szóló könyveimet.

- Már mind elolvasta? - kérdem.

- Részleg mind.

- Miért nem valamennyit?

- Időhiány, előkészületek tulbősége, s új módszer az olvasást illetőleg.

- Miféle módszer?

- Nőm kitalálmánya, éjjel vankos alá tévén a könyveket, fejbe megy a tartalom.

- Ej ha, ezt magam is megpróbálom.

- Ajánlandó és célarányos.

Mihály gazda, úgy látszik, nyugodtabb volt már. Érezte, hogy kezd tisztába jönni Amerikával s azt is észrevette, hogy körülötte a tisztelet fokozódott. A hunyadijánosok közt óriási föl-tünést keltett a hír, hogy az alelnök Amerikába megy. Sokan kételkedőleg rázták a fejüket; sokan nem rázták a fejüket, de kételkedtek, azt azonban úgy a fejrázók, mint a fej nem rázók elhatározták, hogy az alelnököt fényesen el kell bucsuztatni Európától.

Az elnök este kilenc órára hívta össze a rendkívüli közgyűlést az *Arany kapukulcs*-hoz címzett külvárosi vendéglő kerti helyiségébe. Kivonult a vak ember az asztaltársaság diszharmonikájával, mely úgy szólt, mint egy orgona, kivéve, hogy kizárólag hamis hangokat bocsátott ki magából. Ennek folytán a nóták oly genálisan jöttek ki belőle, hogy a Rákóczy-indulót a Marseillaisetől nem lehetett megkülömböztetni. Sokan azzal gyanúsították a vak muzsikust, hogy lát s azért nem tud játszani.

Jobbadán Mihály Ferenc József-kabátja oly fényesre volt kefélve - nem, nem is kefélve, hanem subickolva - hogy a legkényesebb asszony meg tudta volna előtte a frizuráját csinálni. Mikor beléptünk a helyiségbe, (mert én is meg voltam hiva), a zenekar a Hunyadi-indulót vagy az Oh du lieber Augustin-t játszotta; nem tudtam tisztán kivenni.

A második fogásnál felállt az elnök s a következő felköszöntőt mondá:

Uram, uram, Jobbadán Mihály alelnök uram, szállok az urhoz! (Jobbadán fölállt, s begombolta a ferencjózsefet.) Elérkezett az óra, s nemsokára itt lesz a perc is, melyben te elhagyod körünket és arra az utra lépsz, melyet Kolumbus és utána Széchenyi kijelöltek a magyarnak. Sok mindenféle ember áthajózott már a tengeren, de alelnök és házfelügyelő még egy se, s így jogosan várhatjuk, hogy az új világrész örömmel tekint személyed megérkezése elé. De tudjuk jól, hogy az utazás nagyon veszedelmes, cápák és hajótörések leselkednek az utas életére. Te azonban nyugodtan várhatod a cápákat és hajótöréseket, mert ha tested le is száll a tenger mélyébe, emléked itt fenn marad a földön, még tán valamivel följebb is, tudniillik itt, a Hunyadi János-társaság körében. Intézkedéseinket meg fogjuk tenni, hogy ez ne maradjon pusztá ígéret, s Jobbadán Mihály netáni elhalálozása esetére máris van szerencsém a következő határozati javaslattal föllépni:

1. A Hunyadi János-asztaltársaság mély fájdalommal veszi tudomásul szeretett alelnökének élete 45-ik évében történt korai elhunytát s elhatározza, hogy sirjára emléket állít.

2. A temetésen testületileg részt vesz, sőt a részvételre táviratilag az összes fővárosi asztaltársaságokat felhívja.

3. A koporsóra koszorut tesz.

Dörgő taps fogadta az elnök előterjesztését s úgy látszott, mintha azt egyhangulag elfogadták volna. Jobbadán oda ment az elnökhöz s könnyekig meghatva, melegen megrázta a kezét.

- Az indítvány zajos helyeslésének egyhangúsága fokozza az irántami tisztelet becsértékét, - mondá Jobbadán, a mint a meghatottságtól szóhoz tudott jutni.

- Szót kérek! - hangzott keresztül a lármán egy éles hang.

Smirgli volt, a női- és férfi-öltöny készítő.

- Halljuk Smirglit! - kiabáltak néhányan. Ezek az ellenzékiek voltak, a kik a választáskor a mostani elnök ellenében Smirglire szavaztak.

Smirgli felállt és így szólt:

- Tisztelt polgártársak! Sajnálom, hogy az elnök ur határozati javaslatát nem helyeselhetem egész terjedelmében. Sőt egész terjedelmében elvetem. (*Mozgás, ellentmondás.*) Majd ki fogom magyarázni magamat. Én Jobbadán alelnök urat tisztelem és becsülöm, s szívesen hozzájárulok, hogy korai elhunytá esetén emléke lelkes ovációkban részesíthessék. Csak a gyászjelentés helyes kitöltésére vonatkozólag vannak némely aggodalmaim. Honnan lesz a temetés, ha tisztelt és szeretve becsült alelnökünket, a tengeren elhalálozván, a vízbe vetik? Másodszor: hová állítjuk a sarkövet, holott az ő sirja a tenger, esetleg a cápák gyomra lészen? Harmadszor: hogyan helyezzük koporsójára a koszorut, holott koporsója se lészen neki, köz-tudomásu lévén, hogy a hajókon elhunytakat zsákba varrják, mindig kivétetvén a m. kir. propelleren Budára utazó elhunytak. Ezekre nézve kérném az elnök ur szíves fölvilágosításait. (*Általános mozgás.*)

Az elnök nem jött zavarba. Első indítványát azonnal visszavonta s helyette a következőket terjesztette be:

1. Gyászmise a megboldogultnak lelkiüdvéért.

2. A megboldogult arcképének leleplezése és

3. A sarkő átruházása az elhunyt özvegyére.

Az újabb indítványt élénk helyesléssel elfogadták és Smirgli is kénytelen volt belenyugodni. Miután Jobbadán is könnyek közt biztosította a társaságot, hogy a tervezett gyászováció életének legszebb napja lesz, az elnök ünnepélyesen kihirdette a határozatot.

Következett a harmadik fogás, melynek elfogyasztása közben Jobbadán fölemelkedett, s a következő beszédet mondta:

- Tisztelt polgár- és tagtársak! Az elnök ur igen tisztelt szavainak hizelgése sokkal jobban meghatja belsőségemet, mint a mennyire külsőségemen látszik. Érdemeim pedzése mélyen érintette lelkiállapotomat, a miből kifolyólag csak rövidesen terjeszkedhetem ki a köszönetre. Nem tudom, hogy mi végezet vár reám a földgömbön, különösen azon bizonytalan ingatagságon, melyet a tudomány apparátusa tengernek nevez, de én nem habozom azon kijelentéssel élni, hogy bármily sors beteljesülése várjon reám: legfőbb törekvésem azon célt irányozza, hogy friss egészségnek örvendő térjek vissza hazámba, illetve a Liliom-utkába. Én, uraim, elmegyek a Merikába, s itt hagyom a Hunyadi János-asztaltársaság kebelzetét. Itt hagyom nőmet, itt hagyom a házat, melyre felügyelek, s most örvendek, hogy gyermektelen családapá vagyok, s nem kell leendő árváim gondoskodását eszközölni. Szíves figyelmükbe ajánlom

becses emlékem fentartását, mert magtalanul hunyván el, nevem fenmaradása özvegyem halálával bizonytalanságnak néz elébe. Köszönet és hála rebegése az én kötelességem, melynek teljesítését ezennel foganatosítottnak tekintem. Éljen az elnök ur! Éljenek a tagtársak, s adja Isten, hogy szerencsés visszatérésem esete minél gyorsabban, annál biztosabban bekövetkezést szenvedjen.

Zajos tetszés fogadta az ékes beszédet s megkezdődött az ivás. Jobbadán a háziurat várta s ezért tíz órákor haza ment. Vele én is. Utközben megszólítottam:

- Jobbadán ur, irhatna nekünk a neve alatt amerikai leveleket.

- Hirnevem szempontjából?

- Arra is jó; de meg pénzt is adunk érte.

- A minimális kvantum tekintetéből mennyire számíthatnék?

- Levelenkint tíz pengőre.

- Tekintetességed garantirozza az ígért biztosságát?

- Akár előre lefizetek ötven forintot.

- Nyugtatóványilag elismerendem.

Másnap volt az elutazás. Ott voltam én is. Délután két órákor mentek a bécsi gyorsvonaton. Félkettőkor a háziur így szólt Jobbadánhoz:

- Jobbadán! Hozzon egy komfortáblit, indulunk.

Jobbadán fejet csóvált, s mondá:

- Gyöngéllem az erőt.

- Micsoda erőt?

- Keveslem a lószámot.

- Miféle lószámot?

- Kérem, nagyságos ur, a Merika messze van. Földgömbileg kinéztük. Erősebb indítás kell a hosszú utra. Nem célarányos a konflis.

Ezzel elment és hozott egy fiakkert, melyre minden pakkot fölraktak. Jobbadánné sirt.

- Férfinak nem eleme a sirás. Száraz szem dacára a sziv megszakadhat, - mondá Jobbadán. - Isten veled, Borcsa, ha keres valaki, mondd meg, hogy a Merikába mentem.

Ezzel megcsókolta a feleségét. Ez volt a rátabucsuzás harmadik részlete. A háziur jött, Jobbadán felült a bakra, s még egyszer végignézett a Liliom-utcán, a házon, a kapun és az asszonyon, szóval: mindazon tárgyakon, melyek neki Európában legkedvesebbek voltak.

HARMADIK FEJEZET.

Jobbadán megszólal.

Természetes, hogy Jobbadán megszólalását nagy türelmetlenséggel vártam. Megkértem a háziurat is, hogy sürgesse belső inasnak kinevezett házmesterét a levélírással s Perthey ur mindent készségesen megígért. Végre pár nap múlva kaptam egy levelet Hamburgból. Megjegyzem, hogy én Jobbadán leveleit átdolgozva teszem közzé, a nélkül, hogy eredetiségükből bármit is elvonnék.

Első levél.

Tekintetes tisztelt uram!

Én, tetszik tudni, az utazásnak ellenzéke nem vagyok, mert tapasztalati civilizációnak kell az elmét megvilágítani, ha az embernek kvalifikája nincsen. Felfogásom szerint a kvalifika hiányosságát azonban betölti a fejtehetség, sőt erősen gyöngé az elmebeli állapot, ha a kvalifikával a fejtehetség nem kapcsolatos. Azért bizva remélhetem utazásom eredménytelenségének szíves elmaradását.

Vonatkozással a Liliom-utca 7-ik számú házra, tessék megmondani, illetve átaladni nőmnek az izenetet, hogy az öntöző kánák használata, udvarlocsolási esetekben, mellőztetni kéretik, mert a III-ik emeleti vízhiányosság panaszai lesújtólag érintik a háziurat. Ha az ugynevezett kánikula a forróság türethetlenségét jelzi, nőm ablakvirágainak öntözése is halasztassék az rendes őszi esőzések záporáig. Ugy van!

Az utazási részletek látásom-előtti tartózkodása ezideig csekélynek mondható, mivel-hogy uram podgyászának kivihetőségén és bevihetőségén fáradozok. De észzeletem megfigyelte azt, hogy a mint eltávoztunk Magyarországtól, a magyar nemzet fogyni kezd és Bécsben már egészen elfogy. Németből ennyit egy rakáson nem észzelek bel-földi életemben, legföljebb a régi józsefvárosi bucsukon. Lakhatik itt több egy milliónál. Körülbelül.

Utazási megállásunkat hamar félbeszakította a továbbutazás hirtelensége. Mikor a föl-ébredés erőt vett rajtam, már csehek közt voltunk. Ezek már nem örvendeznek oly busás sokaságnak, ellenben csehül beszélnek. Fülem úgy fogadta a cseh nyelvet, mintha hámozatlan mogyorót ropogatnának héjastul. Inkább ellenszenvileg, mint hasonszenvileg hat.

A Csehországban kezdett alvást már megint Németországban szakítá félbe a föl-ébredés. A java német még csak itt kezdődött. Akár bajornak, akár szásznak neveződik, csak német a szegény. Itt jutott csak eszembe, s ezt izenetileg mondom nőm számára, hogy ha Kwiczaláné a második emeletről újólág leöntené a mosogató vizet, a további eljárás a kerületi kapitányság elbánása útján foganatosítandó. Mert a főkapitányi gócpontot nem illeti meg a kihágási elbirálás.

Ötödnapra megérkeztünk oda, a honnan már csak egy hidon kellene keresztülmenni, hogy a Merikában legyünk. De a hid nincs készen. Nem is lesz. Mert nehezmények lehetetlenné teszik az építés eszközlését. A tengernek nincsen feneke és az oszlopzatok elhelyezése a vízben függene.

Azt a várost, a hol most lakunk, de csupán időleg tartózkodva, Hamburgnak mondja a háziur. Kivezetvén a tengerpartra, mely itt csak háromszor olyan széles, mint a Duna,

megnéztük a hajót, mely elszállításunkra várakozólag pihen a vizen. Tekintetes ur! Ezer-négyszáz dunai propeller összeépítve, mennyiségileg nem ér föl ezen egy jármű kül- és belfoglalatával. Ha nőm a takarítási folytonosságot a szobaurakra nézve el nem hanyagolandja, pénzbe nem szorul meg, szükségét szenvedőleg. De finom eljárás és megbízhatóság összpontosuljon további eljárásában, mert lakó táplálja a háziurat, szobaur a házfelügyelőt. A rászorulás ténye kényszerítőleg hat a szegény emberre, s üzenetileg tesszen nőm munkásságát nevemben szigorítani, s a sárga nyári cipők kisubickolását elhárítani.

A nagyságos ur az első osztályu helyzetet váltotta meg magának, magam a másodlagos utazás élveit kaptam fizetve a Merikáig. Mindjárt be is hajóztunk, csónakázás útján. Mert a part távolsága a hajó közelségétől csónaki közvetítést tett szükségessé.

A részemre kiutalványozott szobában osztás műveletét hajtottuk végre egy szabómesterrel. Hajón a házfelügyelők becsülete tetemesebb, mint Európában. Mert én az első emeleti ágyat kaptam sorsbeli gyufahúzás útján, a szabó pedig ez uton a földszinti ágy könnyebb hozzáférhetőségét foglalta el. Csupán az szolgált nehezmenyemül, hogy az ágyba fekvés kizárólagosan lajtorja közvetítésével volt eszközölhető. Tényleg.

Továbbá, ha a levél netáni hibái, nagybecsü igazítás révén, nyilvánossági jogot nyernének, esedezem azt ígéretszerűleg jövőre is megcselekedni.

Melylyel, postai késedelem eshetősége miatt, ezennel zárom leveletem stb. stb.

Második levél.

Jobbadán kihajózott a sik tengerre, lehajózott a csatornán s az angol partokon feladta második levelét, melyből átveszem a következőket:

Csupa víz, csupa víz és közbül laknak az anglusok. A vízközi állapot környüállásait tekintetem nem láthatja, a térbeli távolság miatt. A mi pedig a szabólaktárs horkolását illeti, a térbeli közelség miatt kellemetlenül érint. Bizonyára igaz, hogy a tekintély jutalma szenvedés, mert első emeleti uri ágyamból a hajó mozgása miatt már két izben földszintre hurcolkodtam, felmondás nélkül, éjjel, álmomban. Goromba ébredés, de jogorvoslat kizárva, mert a hatóság az állam nyelvezetét nem érti.

Első reggel átkeltem az elsőrendü helyzet megtekintésére, hogy a nagyságos ur ruháinak és cipőjének kitisztítását személyesen eszközöljem. Egy tengerész megállított, és kérdezte, hogy mit akarok szándékommal. Én nem mutattam be magamat személyileg, mert a személyazonosságot ismeretlen egyénekkel szemben megválogatom, csak a tovább haladást akartam folytatni. Ekkor ő meglökött, mire kalapom a tengerbe esvén, készült Nagy Jánosnál Cegléden, örökre elvesztettem fejemről a hazai ipart.

Ha a tekintetes ur a IV-X. kerületi elüljáróságnál sziveskednék följelenteni az ügyet elbirálás céljából, nem a kalap végett, de hogy idegenbe is erélylyel képviselve legyen az ipar joga és a magyarság védelme. Nőm értesítését a kalapra vonatkozólag mellőzni kérem, mert a sajnálat és 2 frt 50 kr. veszteség szívfájdalma erősen hatna rá.

Melylyel maradtam stb.

NEGYPEDIK FEJEZET.

A vihar.

Jobbadán gazda szerencsésen megérkezett Amerikába s utközben megírt levelei közül kettőt a háziur azonnal postára tett. Ezek a következők:

Harmadik levél.

Tisztelt Nagyságod!

Másnap a Nagyságos ur, kalaptalanságom révén ürügyet találván, egy matrózsipka fejemrei illetékességét tette szóvá. Részemről tiltakozás ellenesete nem foroghatott fenn, mert alárendeltségi érzetemmél párosult a kalaphiány türhetetlensége. Beleegyezési helyeslésem után megkötötte az alku vásárát egy cethalzsíros fekete sapkát illetőleg, mely azonban fejbőségem térfogatát tekintve, szűknek bizonyult, azért én szalmakalapot indítványoztam, javaslatilag, tényleg. A nagyságos ur helyeslése találkozáván a kalap árával, a kalap birtoka csakhamar részemen volt s azonnali betáblázása a fejemre kiderítette a teljes passzolást.

Hallgatási kérelmem, multkori kalapveszteségemre nézve és nőmet illetőleg, ilyenformán fölöslegessé vált, mivel az új kalapért az elégtétel a nagyságos ur erszényében rejlett, a mi nőm szívfájdalmait elviselhetőkké teszi. Azért kérem őt kimerítő értesítés által a tájékozás medrébe terelni. Köszönöm.

A pipázásra vonatkozó hátramaradottság a hajón fenforgó idegenek közt erősen észlelhető. Mikor tajtékpipámat, ezüstkupakkal és nemzetiszínű bojttal, legelőször a földelzenen megtöltve és rágyujtva, pőfékelés utján bemutattam, egy tiszt odajött és fogaim mellékéről kihuzván, nem adta vissza. Elbámulás után határozott *miérttel* kutatván az indokolást, a pipa nagyságában rejlő tűzveszedelem mentségéhez folyamodtak, katlanak állítván a tajtom nagy öblözetében sercegő hazai muskatály-dohányt.

Utalva pipázási lehetetlenségem szenvedő állapotára, kis makrapipát nyertem válaszul, melyet azonnali próbatevéssel kezeltem. A tömés sikere kielégítő, habár az öböl térfogata elenyésző csekély. A rágyujtás kényes és nem kecsegtető kísérlet, mely a bajuszt eléggéssel fenyegeti. Tajtom hosszú nyeléért esedeztem, kapitányilag, de tengeren bizalmatlanság uralkodik minden pipa iránt, mely a szemtől távol tölti napjait, miközben a dohányégés benne folyamatban van. Még a tűzoltófőparancsnok személye is bizalmatlansági tényező, mikor tengerenni pipázás engedelméről van szó. Nem firtattam tovább a szabályrendelet illetéktelen beavatkozási erőszakosságának ellenzését. Minek?

Megtöltöttem tajt-pipám kis unokagyermekét muskatálylyal és átadván földszinti szabólaktársamnak, rágyujtási kérelemmel fordultam hozzá. Szabólaktársam bajuszhiánya indokolja ezen saját találmányu ötletem végrehajtásában a személyválasztást. A szabó rágyujtási három szipákolása után a pipa azonnali visszavételét eszközöltem, s a szipákolásnak részemről folytatása következett. Így mentettem meg bajuszom csuffátételét, az elégs kizárásával.

De az élvezet nagysága nem felelt meg ötletem sikerének. A makra, kupakhiány és szárrövidség miatt, orromba füstölgött, s tekintetemet marta. Köhögés bekövetkezése, könnyezés ködfátyola, s nyelvbőr hiányom közeledése, a pipázás gyors abbahagyására birtak, földhözvágás utján, a mi ingerültségi kirohanásra birta személyzet gorombábjait.

- Minek neveztek? - kértem nyugodt lélekkel a nagyságos urat.
 - Marhának, - felelt ő nagysága halkított suttogással, tekintettel alelnöki tekintélyem érzékenységre.
 - Idegen nyelv nem számít. Csakis a becikkelyezett államnyelv becsületsértése állapíthatja meg a rágalmazást.
- Igy maradtam sikerrel tekintélyi magaslatomon, egyuttal rendreutasítva a gorombasági jogtiprás gyakorló tengerészeit. Mint mindig.

Negyedik levél.

Tekintetes ur! Kellemtelenségi érzés fogja el a lelket, mikor a leves ki van tálalva, az asztal pedig bicceg. A férfiu öklével üt rá, hogy neje siessen a papirossal, melynek láb alá tolása az asztal európai egyensúlyát megszilárdítja. Nohát tesszen nyilvánossági joggal felruházni azon kijelentésemet, hogy tengeren az asztalnak nem egy, hanem mind a négy lába inog egyszerre. Ez szent.

Ilyet értem én személyesen a Merikába menet. A vihar alatt. A szárazföldi vihart ez semmiségi panasszal illeti. Esik az eső ott is, de földre talál és elfolyik a kanálisban, míg a Dunára nem akad. De ha itt az eső leesik, csak vizre talál, hová folyjon szegény? Ott marad és elkeveredik a többi vízzel, fölereszti a tengert, higabb lesz és ha sokáig esik, másnap már nem olyan sós a tenger és meg is lehet inni, szegzárdival.

Ágyamban a fekvés lehetetlenséggé vált, mert kidobott a szoba közepére; a szoba közepéről a falnak való röpködés kellemetlenségét élveztem. Ha a födélzet szabad levegőjének szivását kezdtem, az idegenek megfogtak és betuszkoltak a nagy szálába, melyben csak ebéd idején szoktunk megjelenést tanusítani.

Másnap megint csak fölmentem, kapitányilag intézkedést kérni, a horgony lebocsátására, hogy a hajó fix állapota, mint mozdulatlan helyzet, mozgásunk szabadságát visszavívja. Megint betuszkoltnak érezvén magam a nagy terembe, mit láttam? A kormányos nevenapját ülő kivándorlók heverték szerteszéjjel össze, s elannyira sokat ittak, hogy mind rosszulnének örvendtek. Gyöngé legények ezen tisztelt embertársak, mert a hallomás értesítése szerint, nem oly sok vala az ivás mennyisége.

Magam is felhőrpintésre fordítottam két kupicát, de angol keserűvel...

...Ezt a nyilvánosság kizárásával, csak zárt ülésileg méltóztassék kezelni. A két kupica illuzóriussá teheti alelnöki tekintélyemet a majdan elnöki megválasztásom esélyeinek reményét. Ime, uram:

A két kupica angol keserűtől becsiptem, a rosszullet legalacsonyabb fokáig. A tengeri berugás szenvedéseinek első izbeni élvezése kizár minden további pályázást ez állapotra részemről. Isten bizony.

Betegem zárva levelezésem végét, maradok stb.

ÖTÖDIK FEJEZET.

A háziur levelei.

A háziur első levele.

Tisztelt uram!

Ön csodálkozni fog, hogy Jobbadán helyett én írok, de neki kirándították a kezét csuklóban, s most jéggel borogatja. Ugyanis a fedélzeten a kivándorlók azzal mulattak, hogy egymást a kezüknél fogva huzzák, eldöntendő, hogy ki az erősebb. Én és Jobbadán néztük. Egyszerre megszólal Jobbadán:

- Huzási erőben fölényes a magyar. A kísérlet nem fölösleges, próbatét és dicsőség szempontjából.

- Nono, Jobbadán. Ezek erős fickók ám.

- A mi az erőt illeti, arra magam is vonatkozom. A lepipálás kizártnak tekinthető.

Ezzel levetette a kabátját, beállt a virtuskodók közé, s a következő percben a karja ki volt ficamodva.

Egy római szenátor nyugalmával mondá:

- A fájdalom nagysága eltörpül a levelezés lehetetlensége miatti bánat mellett.

Ekkor megigértem neki, hogy majd írok helyette, míg a keze meg nem gyógyul. Nagyon meg volt hatva, s így szólt:

- Ezen jószívüségi nyilatkozat hálámat összpontosítja. Erősen.

Melléje adtam egy szerezest, a ki majd a pakkot segít neki leszedni a hajóról. Jobbadánnak nem tetszett a dolog, a mit ki is fejezett:

- Bizalmatlansági gyanumat fokozza a színvegyülék feketesége. A természet suvikszát nem helyeselhetem a pofa arculatján.

- No, csak barátkozzék meg vele.

- Az államnyelv elhanyagolása miatt az érintkezés kizárólag jelekben nyilvánulhat.

- Nem bánom én, hát mutogassanak és beszéljenek jelekkel.

- Igenis, a süketek jelzési rendszerére fogunk áttérni, a némákkal szemben. Magyarhonban már észleltem a nyelv külső tüneteit.

Megérkezve Newyorkba, egy hétemeletes hotelbe szálltunk, melyről Jobbadán így szólt:

- A kapupénz nagyságának örömeit ellensúlyozza lépcsőmosás fáradalma.

De mikor látta, hogy a fölhúzó gép öt másodperc alatt föl vitt, megcsóválta a fejét és mondá:

- Házbani vicinális emeleti vasut találmányát Európa nem siet alkalmazásba venni.

Együttal megkért, hogy irjak azonnal, mert a levélírást becsesté teszi a sietség, mely az otthonvalók örömet a gyorsabb megkapás által fokozza.

Ezért siettem írni. Maradtam stb.

A háziur második levele.

Tisztelt uram!

Van szerencsém önnek, ígéretemhez képest, tudomására hozni Jobbadán Mihály viselt dolgait, minthogy ő egyáltalán képtelen arra, hogy tollat vegyen a kezébe.

Uram! Jobbadán Mihály megbolondult. Először a szerencsenekkel nem tudott megbarátkozni. Tudniillik otthon, az állatkerti cirkuszban egyszer fölfedezett egy józsefvárosi fiút, a ki feketére suvikszolva, szerencsen inas volt. Azóta nem hisz a szerencsenek valódiságában s nem megy a fejébe, hogy miért suvikszoltatja be magát annyi felnőtt ember, mikor a fehér szín mégis csak kellemesebb és szebb.

- Fortélyos titok rejtését gyanitom, - mondá több ízben.
- Dehogy, ezek mind született szerencsenek, - feleltem neki ilyenkor.
- Mélyebb észlelő előtt nagyságod állítása kétes értékűnek tetszik, bocsánat, - volt rá az ő felelete.

Én vállat vontam és nem törődtem vele többet. Egy napon nagy botrány támadt hotelem kapuja előtt. Jobbadán megnyálazta az ujját s végighuzta egy szerencsen hordár pofáján. A hordár nem nyálazta meg egyik ujját se, de végighuzta mind az ötöt Jobbadán képén. Én a vendéglő szalonjából rohantam ki a jelenetre. Akkorra már Jobbadánt is fogták, meg a szerencsent is fogták.

- Mi történt, Mihály? - kérdem szigoruan.
- Bizonylat és valódiság kikutatása céljából képenni ujjhuzást eszközöltem.
- A szerencsenen?
- Igenis; egy ujj nem sok, annyival voltam bátor.
- És ő?
- Szent István birodalmában poflevessé minősítik az ő válaszát.

Bcvonszoltam a szalonba.

- Miért nyálazta meg a szerencsent, boldogtalan?

Jobbadán körülnézett és nagy óvatossággal a fülembe sugta:

- Leleplezési szándék vezérelt.
- Hogyhogy?
- Nagyságod nincs értesülve?
- Nem vagyok.

- Én teljesen tisztába jöttem a dolog mibenlétének legrejtettebb titkaival. Szerencsenek a Merikának legrégebb lakói, azért fehérek tisztelik őket, megbecsülván a szegényebbeket évi fizetéssel. E célból számos fehér besuvikszoltatja arcát, nem tudván másképpen megélni. És jogtalan fizetést huz állampénztárból, ellenőrzési közegek hanyag eljárása folytán.

- Kitől hallotta?
- Egy jó barátomtól. Fehérvári gyerek és pincér itt Csikágóban.

- De föltéve, hogy ez igaz; mi köze magának hozzá?

Jobbadán rám nézett, egy darabig gondolkozott, aztán így szólt:

- E kérdés váratlanul éri tudatomat, mert nagyságodról felteszem, hogy a csalást hivatalból üldözendőnek tartja. Vagyis mindnyájunknak kötelessége ál-szerecsenek leleplezése által az államkincestár terhén könnyíteni.

- Jól van, jól, de máskor mégis hagyja békén a szerecseneket. Látja, hogy goromba fráterek.

- Igaz. Gorombaság tekintetében hazánkban csak pincelakókkal versenyezhetnek és pedig esőzápor idején, mikor pincéket előnti a felszakadt kanális vize. De pofleves nem tarthat vissza leleplezésemben a további eljárás foganatosításától.

Ettől az esettől kezdve jobban vigyáztam Mihály gazdára, mint eddig, s azt vettem észre, hogy bizonyos búskomorság kezd rajta erőt venni. Mikor megkérdeztem, hogy mi baja, kitérőleg válaszolt. Azt hittem, a honvágy bántja és biztattam, hogy egy hét mulva haza indulunk. Ez egy kicsit felvidította, de nemsokára visszaesett régi búskomorságába.

Egyszer csak látom, hogy egy csengetyüt vesz és haza hozza magával.

Aztán hallom, hogy éjjel csenget, többször, erősen, hevesen. Hallom azt is, hogy dörög magában: „Mindjárt, mindjárt!” Azzal az ajtóhoz csoszog, a kulcsot kétszer megfordítja zárában, valakit beereszt s nagyot köszön neki:

- Jó estét kívánok, nagyságos ur!

Arra újra bezárja az ajtót. És így ment ez egy éjjel többször.

Eleinte át akartam futni, megtudandó, hogy miféle rejtélyes vendéget fogad Jobbadán, de hirtelen megálltam és a fejemre ütöttem: egyszerre megfejtettem az egész jelenetet.

Ennek az embernek nem a hazája, hanem a kapuja hiányzik!

A molnár nem tud aludni, ha a malma nem jár; Jobbadán meg nem tud aludni, ha minden éjjel ötször-hatszor föl nem keltik, még pedig csengetyűszóval.

Elhatároztam, hogy meglepetést szerzek neki. Kibéreltem egy hétre egy kis faházat, a milyen Chicagóban van háromezer. Van benne villámos világítás, vízvezeték, telefon s ha a szél összedönti, másfélóra alatt föl lehet állítani.

Két lakás volt benne. Egyiket Jobbadánnak szántam, a másikat magam foglaltam le. Akkor aztán összepakkoltunk, magamhoz vettem Jobbadánt s ünnepélyesen átadtam neki a házfelügyeletet. Mihály gazda könnyekig meg volt hatva, megnyomta az elektromos csengetyű gombját s szólt:

- A hang erőssége előmozdítja a kapunyitás gyorsaságát.

Mikor bejártuk a házat, mely ugyancsak ropogott lépteink alatt, megtapogatta a falakat s mondá:

- A. minőség megfelel a mennyiségnek.

- Hogyhogy?

- Az anyag komisszágát ellensúlyozza az építmény kicsinysége. Tartóssága iránt kéteyleim vannak, de használhatósága szembetűnő. Próbatét meghozza a további tapasztalatot.

Ezzel fogott egy széket, kitette a kapu elé, ráült, pipára gyújtott és meg volt elégedve.

A rákövetkező éjjel háromszor jöttem haza s Jobbadán örült gyorsasággal nyitotta ki a kaput, még otthoni hatosokat is nyomtam a markába, hogy illúziója teljes legyen; de lelkiismerete tiltakozott ellene.

- Szolgálati viszonyom nagyságoddal szemtelenségi következtetést vonhat maga után, rám vonatkozólag, ha a hatost elfogadom.

- Nem tudja meg senki. Különben maga itt nem tartozik házmester lenni, csupán belső inas.

- Nagyságod helyeslését nem bírálhatom felül, - szolt s eltette a hatosokat.

Ettől kezdve nem mozdult el hazulról. Semmivel se lehetett a házból elcsalni.

- Legalább irt haza levelet, ugy-e? - kérdém.

- Kedélyállapotom nyugalma csak újabb keletű s csak most jutok a fogalmazás kezdetéhez nyugodtan.

- Akkor ne is vesződjék, mert holnapután indulunk haza.

- Tehát a dolgok elvégzése rendben van?

- Mindent elvégeztem.

Tisztelt uram! Ime ez a magyarázata annak, hogy Jobbadán az utóbbi időkben nem kereste föl önt leveleivel. Maradtam stb.

A háziur harmadik levele.

Jobbadán Mihály egy newyorki fogadóban reggel hét órakor fölkelt, s nem tudta, mit csináljon önmagával. Azt tudta, hogy előttevaló este hetvenötig olvasott, míg a vonat felért arra az emeletre, melyen ő lakott. Ez tehát legalább is olyan magasan fekszik, mint a Gellérthegy. Az ajtón nem mert kimenni, mert attól félt, hogy nem talál vissza a szobájába, az ablakon meg ki se mert nézni, félvén, hogy le fog szédülni. Az ablaknál, szépen egy csomóba csavargatva, nagy tömeg kötelet talált, mely arra szolgált, hogy tűz esetén a bentszorult utas ott leereszkedjék. Jobbadán Mihály tehát derekára kötötte a kötelet és kidugta a fejét az ablakon. Nagyon tetszett neki ez a találmány, s elhatározta, hogy otthon a harmadik emeleti lakóknál a *kötél alkalmazásának gyakorlatát meg-honosítja*.

Miután madártávlatból kigyönyörködte magát, bár nem látott semmit, elhatározta, hogy fölkeresi a gazdáját, *ruhatisztítási szempontok elintézése okából*. Az ajtó külső részén egy szög volt, erre ráakasztotta a kalapját, hogy újra rátaláljon a szobájára, azzal elindult. Végigment a folyosón, s a legvégén talált egy lépcsőt, mely *fölfelé* vezetett. Mihály gazda már tudta, hogy fölötte nincs több emelet, ez tehát a padlásra vezethet csupán. Visszafordult, hogy a folyosó másik végénél keresse a *leszállás eshetőségét*. Nagy öröme meg is találta a garádicsot, lesietett rajta, de az alatta levő, vagyis hatodik emeleten a garádics véget ért. Jobbadán újra végigment a folyosón, megint nem talált sehol lépcsőt.

- A lépcsőkészítők üzeme pangásnak örvend a Merikában, - mormogá Jobbadán, - hol járnak le s föl a Merikaiak?

Különösen hol járnak le: ez érdekelte Mihály gazdát. Egyszerre csak egy kis ajtóból előtte terem egy szerecsen. No majd ez megmagyarázza.

- Svarc ur, - szólítá meg Jobbadán, mert tudván, hogy a szerecsen idegen, nem szólíthatta Feketének, - kérem, Svarc ur, nem tetszik tudni a lépcsőfokok garádicsának hol- és mibenlétét?

A szerecsen vigyorgott, de nem felelt. Jobbadán tisztában volt vele, hogy ez sem érti az állam hivatalos nyelvét.

- Barátom, én lemenetelt akarok eszközölni, - és lefelé mutatott.

A szerecsen betolta őt egy kocsiba, melynek tetején lámpás égett, ez a helyi érdekű emeleti vasut volt. Jobbadán csak hatvanig számolt s már lent voltak az udvarban, a miből azt következtette, hogy ez a vasut is lejtőnek gyorsabban megy, mint hegynek.

A portástól megtudta, hogy gazdája az ötödik emeleten lakik, de nem volt bátorsága újra fölmenni. Leült egy székre, s megvárta odalent. A cipője rettenetesen piszkos volt, s röstelte. Megszólította tehát a portást németül. A portás összeszidta. Jobbadán ugyanis a német nyelvet otthon kizárólag a lakókkal való gorombáskodásra szokta használni, s e nyelvből csakis az erőteljesebb kifejezéseket tudta. A cipősuvikszolást is úgy adta elő, hogy a portás rögtön kidobással fenyegette. Végre megértették egymást.

- A hotelben nem tisztitanak cipőt. Ez utcai ipar nálunk. Tessék a szerint berendezkedni.

Jobbadán tehát így okoskodott: Ha a hotelben tisztitanak cipőt, az ajtó elé szokás rakni, ha az utcán tisztitanak, akkor mindenesetre a kapu elé kell rakni a cipőt. Kitalálja az ember lassanként ennek a fene a Merikának a fortélyos furfangját, ha gondolkozik.

Ezzel Jobbadán nyugodtan lehuzta a cipőit, kitette a kapuba, s ő maga sem messze onnan leült egy pinceablak-mélyedésbe. A hotelszemélyzet nem törődött vele; az amerikai nem ér rá mással foglalkozni.

Egyszer csak jön egy ember, főlemeli és nézegeti Jobbadán cipőit.

- Csak fényesre atyafi! - kiáltott neki Mihály gazda, - ne sajnálja a subickot az igénybevétel után erősen megdörzsölni.

Az idegen ember barátságosan mosolygott, s azzal eltávozott Jobbadán cipőivel. Negyedóra mulva Mihály gazda így szólt:

- Lelkiismeretes munka huzamossága ellen kifogás nem tehető.

Ujabb tíz perc mulva már így szólt:

- Visszahozás késedelme aggályt keltőleg hat, általában.

Ujabb tíz perc mulva már határozottabban nyilatkozott Mihály gazda:

- Lopási gyanum erősödni kezd belsőleg. Késedelem, idegennel szemben, becstelenségi föltevésre jogosít.

Háromnegyed óra mulva pedig fölkel s így kiáltott:

- A jogtalan eltulajdonítás esete fönforogván, távozhatom. A mezitlábasság szégyenét az ismeretlenség leszállítja.

Ezzel visszasétált a vendéglőbe, de a portásnak mégis megmondta németül, hogy az utcai cipőtisztítás ipara fokozza az eltulajdonítás szenvedélyét, s ő (mihelyt új cipője lesz) kefével vesz magának, s önhatalmulag fog eljárni cipőivel szemben.

Mire a portás ezt felelte:

- Ha uraságod még egyszer fog velem gorombáskodni, a békebiróság előtt szerzek magamnak elégtételt. Vén krokodilus!
- Nem hazai állat, s így a sértés nem állapítható meg biztosan, - gondolá Jobbadán, s eltűnt a vicinális vasut torkában.

HATODIK FEJEZET.

Jobbadán Mihály megérkezése.

Jobbadánné sir.

Magam is elutazván fürdőre, huzamos ideig mit se hallottam Jobbadán gazdáról s már egészen meg is feledkeztem róla. Mikor hazatértem, a legelső, a kit megpillantottam, Jobbadán Mihályné született Pandur Veronka volt (abból az ivánfai Pandur-családból, melynek minden férfitagja bucsui verekedésekben hunyt el hirtelen, nem tudni, miféle betegségben). Jobbadán Mihályné fekete pápaszemet viselt és gyászruhát varrt. Mikor engem meglátott, félretette a ruhát és elővette a zsebkendőjét s elkezdett sirni. Sirt mindaddig, a míg a zsebkendője csupa víz nem lett. Ekkor abbahagyta s bement tiszta zsebkendőért. Azután újra a lakása küszöbére ült s megint sirni kezdett.

- Lassabban sirjon, asszonyság, - figyelmeztetém, - nagyon fogy a zsebkendő.

- Te... heg... nap vo... volt mo... mosás, v... va... van e... he... elég, - zokogá.

- Különben mi baja?

- Ő... özvegy le... leszek.

Megdöbbsentem.

- Hogy érti ezt? Jobbadán meghalt?

- Nem, - felelt kevésbé zokogva, mert ez a zsebkendő is vizes volt már. Nem csuda, akkora könnyei voltak, mint egy tyuktojás.

- Hát mi történt vele?

- Nem tudom.

- Tehát még haza is jöhet?

- Igen ám, csakhogya akkor már készen lesz az özvegyi ruhám.

- Hát miért varrta meg?

- Az ő levele miatt.

- Irt magának levelet?

- Tessék, itt van.

Ezzel kihuzta a zsebéből Jobbadán levelét, az egyetlen, melyet hozzá irt.

Jobbadán balsejtelmei.

A levél még New-Yorkból kelt és így szólt:

Tisztelt nőm!

A viszony huzama, mely husz évi boldog házasi életünk vörös fonálát alkotta, azon veszélyben forog fenn, hogy elszakad. Utazási eljárásunk idáig szerencsés körülmények kedvezőségével örvendeztetett meg bennünket, de most az idő és a tenger őszi lehidegülése az óriási cethalak kedélyállapotában olyan borzasztó változást szült, hogy a legnagyobb hajók csak félve mennek ki a vízre, a mérges halak közé. Csupán a gőzerő fürja biztosítja csekély mértékben az utazás szerencséjének valószínűségét. Ha ez se kedvez

és a sötétség miatt a gyorsaságot lassúságra kell átváltoztatni: akkor az elveszés bizonyossága a végrendelet megcsinálásáig fokozódik. Mi most várjuk a hazatérési alkalmat... de ha nem kísérné szerencse földi pályám vízi részleteit, Isten veled, tisztelt nőm, ne feledd el, hogy én el nem feledtelek, azért te se felejts. Vagyonihiány meggátol bővebb végrendeleti intézkedésben, de aprósági tárgyaim szives gondozását nagyérdemű figyelmedbe ajánlom. Ha netán jelen levelem végrendeleti színvonalat érintene, hatóság előtt bélyeghiány pótlását eszközöld, sürgősen. *Hunyadi János*-asztaltársaság halálom esetén összehívását, rendkívüli közgyűlésre, elnöki jogkör eszközli, távollétem miatt. Az ismerősök üdvözlésével nem terhellek, visszaemlékezés folytán mindig gyarapodván szomorúsági okok. Isten veled, tisztelt nőm, a viszont nem látásra, mert így muszáj a sors végezete miatt.

Mihály.

Ez bizony szomorú levél volt, de nem bizonyított semmit Jobbadán halála mellett. Vigasztaltam Jobbadánét, a mennyire tőlem telt, de ő kijelentette, hogy ha tudta volna leánykorában, hogy ily korán özvegységre jut - máshoz ment volna feleségül.

- Hát nem szereti Mihály gazdát?
- Nagyon szeretem, de ha meghalt.
- Nem halt meg, ha mondom.
- Tekintetes ur nem ismeri a megboldogultat. Nagyon komoly ember, s ha valamit ír, az szentírás.
- Én csak azt mondom, hogy Mihály gazdát látni fogjuk még.
- Talán odafönt, - mondá az asszony szomorúan, s felmutatott a - második emeletre.

Jobbadán él.

Három nap múlva Londonból az én nevemre a következő levél érkezett Jobbadántól:

Tekintetes mylord ur!

Talán nőmhöz intézett levelem kapcsán értesült arról, hogy tengeri viszontagságok általi fenyegetés közt szerencsésen átestünk a tenger sima tükrén, a nélkül, hogy betörtük volna. Megérkezvén London országába, a nagyságos ur hírét vette, hogy a tulsó parton, azaz Magyarországon, sőt annak fővárosában is ujólag járvány a kolera, szükségesnek látta itt bevárni a barakkórházi kimutatások kedvezőbb eredményét. A magam részéről kérem nőm szives beoktatását a köztisztaság ügyében oly irányban, hogy a fővárosi tanács plakátuma a kapu alatt kiragasztassék, még pedig jó alacsonyan, hogy a kisebb termetű lakók szemrontás nélkül elolvashassák. További foganatbavételek egyelőre nem szükségesek, ellenben tavaly megspórolt piros fertőző téglapor elhintésének eszközlése sürgősen tanácsos, nehogy az egészség biztossága fenyegettessék. Különösen Strammer-né konyhaajtaja elé kérem a hintést, mert ő panaszkodott mindig gyomorfájdalmakról. Londoni tartózkodás tartamát háziur belátása szabályozza. Most már kecsegtet a hazajutás reménysege, melylyel maradtam mylord urnak alázatos szolgája

Jobbadán Mihály.

A levelet kötelességemnek tartottam azonnal megmutatni született Pandur Veronkának, a ki pedig éppen másnapra (vasárnapra) tervezte özvegyi ruhájának bemutatását a Rókus-temp-lomban. Konstatáltam, hogy a jó asszony örömében épp annyi zsebkendőt telesírt, mint bánatában, s az özvegyi ruhát e szavakkal tette félre:

- Egy ilyen fekete ruha tiz-tizenkét évig is eláll.

Nem világosítottam fel őt afelől, hogy Mihály gazda még tovább is elállhat.

A megérkezés.

A Hunyady Jánosok vacsorával, tombolával és világpostával összekötött *zártkörű* táncestélyt hirdettek, melyre a jegyeket huszonöt krajcárjával minden borbélyműhelyben és rövidáru-kereskedésben árulták. A jegyekre rá volt nyomtatva, hogy *Amerikából hazatért alelnökünk tiszteletére*, s hogy kezdete pont fél 8-kor. Pont félnyolckor *Az arany kapukulcs*-nak nemcsak kerti, de egyéb helyiségei is annyira megteltek, hogy a pincérek (a hölgyek folytonos sikoltásai közt) három pohár sört is szétlocsoltak a tömegben, a míg egyet rendeltetése helyére tudtak juttatni. S a kabátok és ingek, a fejek, kalapok és frizurák régen nedvesek voltak már, mikor a gégek legnagyobb része még mindig száraz volt s csikorogva bömbölte: „*Sört, sört!*”

Pont nyolc után öt perccel érkezett meg Jobbadán, karján vonszolva tisztelt nejét, a ki olyan tubákszinű ruhát viselt, hogy a ki ránézett, azonnal prüszkölni kezdett. Az éljenek szünni nem akartak, de végre mégis megszűntek. Ekkor egy hang elkiáltotta magát:

- Halljuk az elnököt!

Az elnök talpig feketébe öltözködve előlépett s szóla:

Tisztelt alelnökünk, szeretve tisztelt utazó ur!

Mikor pár hónappal ezelőtt egy ismeretlen világrész felkutatására elindultál, azt hittük, hogy többé nem lesz szerencsénk becses visszatérésedhez. Elutazásodkor én egy indítványt terjesztettem elő, mely netáni haláloed esetén emléked megünneplését célozza. Ez indítványban megvolt a koszoru, a sírköfelállítás s a testületi kivonulás. Akkor elvetették, mert haláloed csakis tengeren történhetvén, koporsódul a tenger, esetleg a cethalak gyomra volt kiszemelve. De újra szárazföldre érkezvén, mi sem tart immár vissza bennünket attól, hogy emléked megörökítését meg ne próbáljuk. Ennélfogva egyelőre indítványozom azt, hogy *Jobbadán Mihály sirjára kőemléket állítsunk*, a többit a halál esetén összehívandó rendkívüli közgyűlés fogja megállapítani.

Dörgő helyeslés fogadta az indítványt, s Mihály gazda az elnök karjai közé dőlt. Azután felállt egy székre s így szólt:

Uraim és milordok! (Élénk tetszés és a meglepetés moraja. Senkise értette a megszólítást. Jobbadán se. Jobbadánné büszkén nézett körül.) A meghatottság sajtolása oly erősen szorítja szívemet, hogy a beszélés nehézségét nem tudom leküzdeni. Azért röviden csak ezzel az egy szóval felelek: *Éljen a Merika! Éljen a szárazföld!* Határozottan...

Többet nem tudott mondani, sirt, s ezzel megkezdődött a mulatság.

Éjfél felé haza akartam menni, de Jobbadánné megszólított:

- Ne tessék elmenni, tekintetes ur, nem tudok mit csinálni az urammal.

- Hogyhogy?

- Először életében becsipett.

- Ugyan!

- Tessék csak ránézni. Milyen vörös és hogy üti az asztalt. Szóljon neki és vigye el; másra nem hajt.

Odaléptem Mihály gazdához:

- Jobbadán ur, az amerikai levelek irodalmi részét szeretném elintézni, pénzügyileg.

Az öreg fölkel és követni akart, de megtántorodott. Megkapta a karomat és ijedt hangon suttopta:

- Tudtam, tudtam... ne hagyjon el tekintetes ur!

Kiértünk az utcára, Jobbadán rettenetesen tántorgott és sirni kezdett.

- Mi baja?

- Megkaptam, megint megkaptam...

- Mit?

- A tengeri betegséget. Sohse lesz kigyógyulás belőle, halál oka lesz, halottkéntileg.

Szerencsére hazaértünk a Liliom-utcába.

- Tudja mit, Jobbadán? Én tudom a gyógyítás módját. Ha vizen kap valaki ilyen betegséget, szárazföldre kell mennie. Ha szárazföldön kapja, vízbe kell mennie. Gyűjjön.

Ezzel a vízvezetéki csap alá nyomtam a fejét s öt percig ráeresztettem a vizet. Öt perc múlva Jobbadán olyan józan volt, mint a csap, (mert kérem, tévedés azt hinni, hogy a csap részeg, hiszen nem tartja meg magában a bort).

- A kurát zajos helyesléssel, szerzőjét köszönettel illetem és a lefekvést mint utókurát tekintem.

Ezzel Mihály gazda eltávozott, én meg lezártam az ő amerikai utját.

-&-